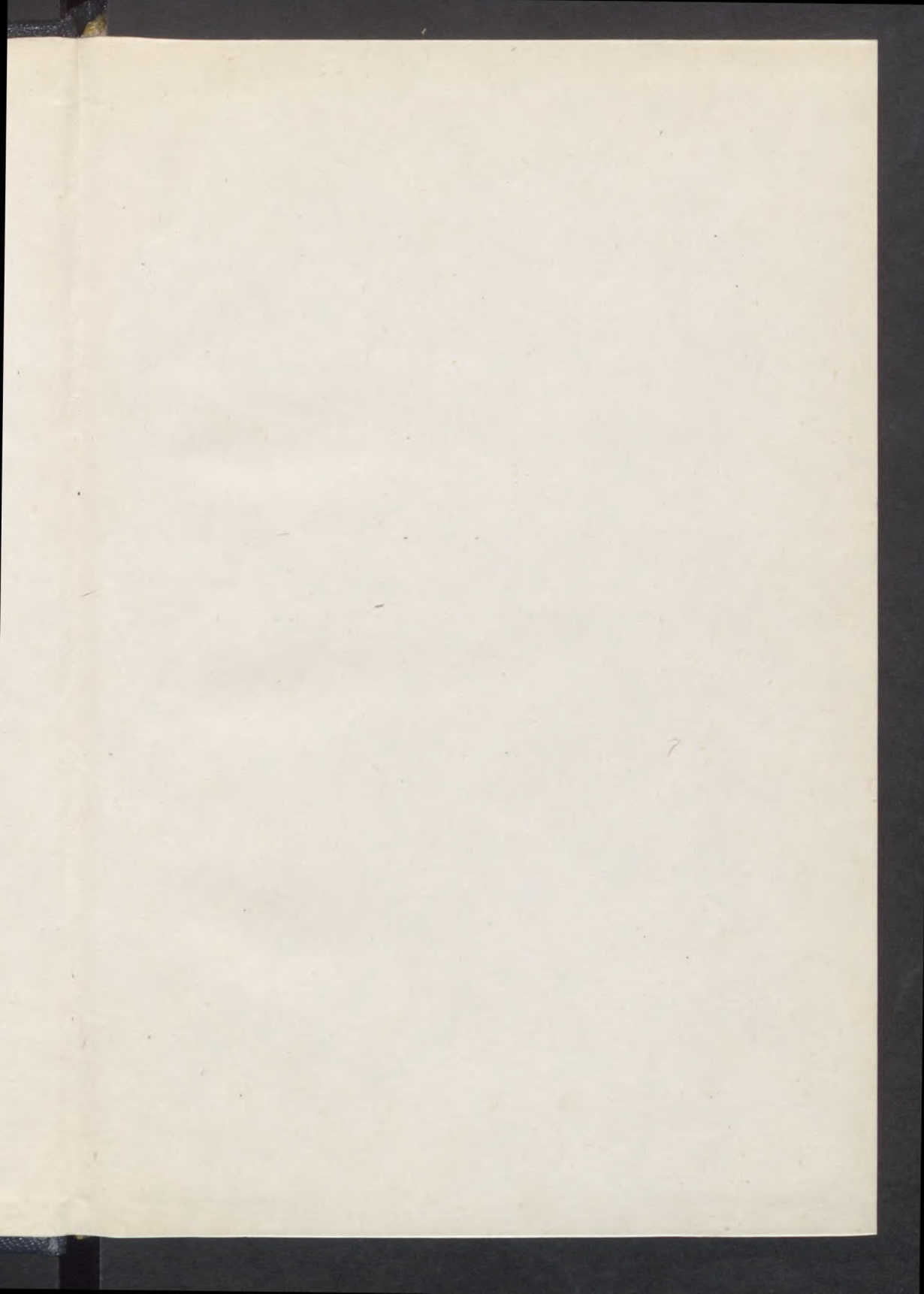
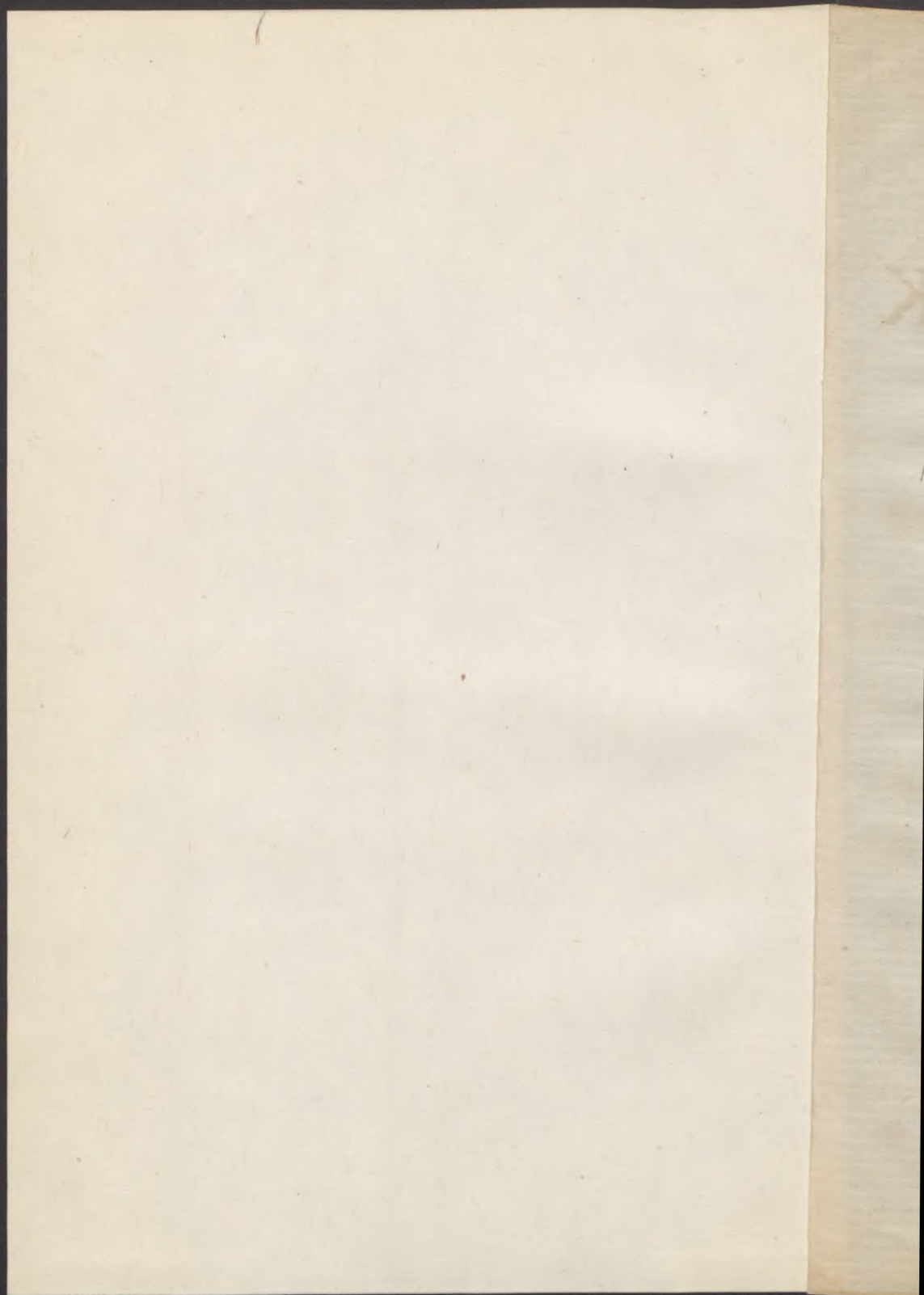

31.992 OSZK

PATAI JÓZSEF

ZSIDÓ IRÁSOK

Rendben van-e minden? — A zsidó kérdés nemzetközi megoldása. — A megfutamodók és a nacionalizmus. — Levél egy zsidógyűlölő zsidó asszonyhoz. — A zsidó ifjúság nevelése. — A zsidó asszimiláció. — Cion és a zsidó kultúra. — Nyílt válasz a „Huszedik Század“-nak. — A magyar zsidó költészetéről. — Az antiszemitizmus Magyarországon, a galíciaiak és a morál. — Megnéztem Grün Lilit. — Variációk a kaftán dalhoz. — Zsidó-e a legujabb héber költészet? — A zsidókérdés Magyarországon. — Jegyzet a forradalom után.

BUDAPEST, 1919

A MULT ÉS JÖVŐ KIADÁSA

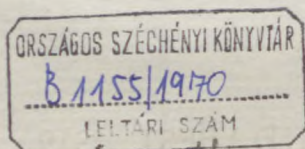
PATAI JÓZSEF

ZSIDÓ IRÁSOK

BUDAPEST, 1919

A MULT ÉS JÖVŐ KIADÁSA

קרבן תודה לאבי הצדיק
מוהר"ר משה קליין נ"י
אשר הקדישני לעמנו העתיק
ימלא אותי רוחו ונשמתו

Szétszórtan megjelent zsidó írásaimból könyvbe gyűjtöttem azt, ami a zsidóság aktuális, életbevágó problémáit érinti, akár közvetve, akár közvetlenül. Főképen azokat az írásokat vettem föl, amelyek első megjelenésükkor is a magyar zsidóságban mélyebben érezhető és részben közvéleményformáló hatással voltak. A zsidóság helyzete, assimiláció, cionizmus, vallás, faj, nacionalizmus, ifjusági nevelés, a zsidó nő, Palesztina-munka és zsidó kultúra kérdése ma a forradalom után még lényegesebb és fontosabb lett a zsidóság életében, mint azelőtt. A zsidó nép élet-halál harca dől el a legközelebbi jövőben, és az, hogy lesz-e még egyáltalában távolabbi jövője a zsidóságnak. A mi generációnkat fogja terhelni a súlyos történelmi felelősség. Tisztán kell tehát látnunk és elfogulatlanul itélnünk. A fogalmak megvilágítása és tisztázása a célja ennek a könyvnek.

Budapest, 1919. március 15.

Dr. PATAI JÓZSEF.

Rendben van-e minden?

Rendben van-e minden a zsidó berkekben úgy, ahogy van és csak a tulzók és rémlátók azok, akik vészjósló szemekkel néznek a magyar zsidóság jövőjébe? Aki az utóbbi időben részt vett valamely zsidó gyülekezet ülésén, láthatta, hogy alig mulik el egy is anélkül, hogy egy-egy lelkes, buzgó hang fel ne szólalna és a zsidóság vesztén keseregve, a zsidó közélettől valami pluszt ne követelne. Fanatikus ábrándozók, utópista rajongók, vagy hiu okvetetlenkedők-e ezek, amint azt némelyek elhítenék, vagy csakugyan van a feljajduló panasznak alapja és jogosultsága, csakugyan történetek mulasztások a multban, csakugyan van tespedés a jelenben, amit jóvá kell tennie a jövőnek?

Könnyű feladat az önelégedett örök ámentmondóknak leszólni nagy hangon azokat, akik „a fennálló rend ellen izgatnak“. Az elégedetlenkedők, az izgatók mindig szembetalálták magukat az elégedett és nyugodt többséggel. Az ujitók és tulkövetelők, a jelenből a jövőbe nézők mindenkor népszerűtlen ügyet képviseltek és könnyű dolog olcsó babért aratni ellenük. De sem a vallásban, sem a művészetben, sem a tudományban, sem a politikában, a kultura egyetlen területén sem vitték előbbre az emberiség ügyét, a meglevővel megelégedtek és az ámentmondó nyugodtak, hanem mindenütt és mindenkor csak az „elégedetlenkedők“ és „izgatók“. A jelen kisebbsége lett a jövő többsége és amikor ez is nyugalomba tespedt, új kisebbség vette át és vitte a haladás zászlóját tovább az örök jóvendők felé.

Ha tehát a magyar zsidóság kebelében valami belső forrongás észlelhető, ha egyre többen és többen érző és értő

intelligens magyar zsidók aggodalommal nézik a magyar zsidóság fejlődését, illetve fejlődéstelenségét, sőt hanyatlását, mindenesetre kötelességünk, hogy a dolgok gyökereit vizsgáljuk: nem ott állott-e már be a rothadás, amelytől a terebélyes fa törzse száradásnak indul, sűrű lombozata hervadtan lehull és leveleit széthordja a kósza szél?

Ötven éve, hogy a magyar zsidók emancipációját törvénybe iktatták és körülbelül ugyanannyi ideje, hogy a magyar zsidóság megteremtette a maga kongresszusi szabályzatát és szervezetlen szervezetét. Csináljuk meg ennek a fél évszázadnak a biláncát, hivalkodás, önámítás nélkül és mondjuk meg őszintén, vajjon van-e okunk a meglegedésre? Nem magyar nemzeti szempontból gondolom. Ez teljesen rendben van. Ha nem is tartozom a nagyzsolók közé és nem mondom, hogy zsidó Aranyt, zsidó Petőfit, zsidó Jókait, vagy akár zsidó Adyt, zsidó Móricz Zsigmondotadtunk a nemzetnek, de a mérleg minden tekintetben megfelelő és kielégítő. Az évszázados igazi nagyságok az ősi nemzeti talajból is csak nagyritkán nőnek ki, a magyar zsidóság pedig lerőtt a maga pénz-, agy- és véradóját a legteltesebb mértékben. De nézzük a mérleget zsidó szempontból: mit alkottunk egy fél évszázad alatt a saját magunk megerősítésére, mit tettünk a zsidóság erőinek, eszméinek, vallásának, kultúrájának a konzerválásáért az ötven esztendő alatt? Hol vannak az erős várak, melyek a zsidó szellem védőbástyái lehetnek, hol vannak a szentélyek, melyekben a zsidóság örök mécsesei és hatalmas fáklyái lobognak?

A kongresszus után a magyar zsidóság kettészakadt. Ez nem is lett volna olyan nagy szerencsétlenség, ha mindegyik párt teljesíti a maga feladatait és halad azon az uton, amelyet a történeti fejlődés mindegyik számára megjelölt. Hiszen a konzervatív és haladó elemek szétválása a legtermészetesebb folyamat, amely előbb-utóbb mindenütt bekövetkezik és megvan az az előnye, hogy legalább nem gátolják egymást a fejlődésben a heterogén elemek. Az ortodoxia konzervál-

hatta volna a zsidó tradíciót, intézményeket teremthetett volna jesiváinak fenntartására és átalakítására, hogy a rohanó élet szekere ne gázolja le egészen a hagyományos könyvek jámbor, görnyedt buvárait. A neológia pedig intézményesen biztosíthatta volna a zsidó haladást, modern szellemi kapcsolatot teremthetett volna az új zsidó generáció számára, amely a szertartásos vallási élettől eltávolodott ugyan, de a zsidó szellem örök kincsei iránt még fogékonyságot tanusított. Így lett volna kétféle zsidóságunk, amely egymást kölcsönösen kiegészítve, őszintén haladt volna a maga útján. Ehelyett mi történt? Az ortodoxia igyekezett bizonyítani, hogy van olyan haladó, mint a neológ és a neológia igyekezett bizonyítani, hogy ő jobban áll a Sulchan Áruh alapján, mint az ortodoxia. És az ortodoxia kibújt a konzerváló intézmények alkotása alól, amihez még az a kifogása is megvolt, hogy az anyagi javak a neológiának jutottak osztályrészül, az ortodoxok csak a tulvilágot tartották meg maguknak. (A háború mindenesetre sokat változtatott ezen is.) A neológok pedig tétlen várakozásban és várakozó tétlenségben egyre az ortodoxok szerelmét könyörögték és tőlük várták annak elismerését, hogy ők is zsidók. Mintha nem lett volna akár a Biblia, akár a Talmud, akár Majmonides, akár a Bal-Sem idejében is kétféle, sőt százféle zsidóság!

A régi talmudi mese jut eszembe a sántáról és a vakról, akik együtt őrizték a király kertjét és amikor a legszebb gyümölcsöt ellopták, mind a kettő védekezett: „Én vak vagyok, nem is láttam, hol van a gyümölcs.” „Én meg sánta vagyok, egy lépést sem tudok tenni egyedül.” A király pedig a sántát a vak nyakába ültette és így ítelt fölöttük egyszerre. Így lesz a testtel és a lélekkel is, folytatja a talmudi allegória; a tulvilágon védekezik a test: „Én lomha, tehetetlen tömeg vagyok, engem nem terhel a bűn”. „Én meg röpke lélek vagyok, nem is tudok vétkezni.” De az Ur eggyé formálja a testet és a lelket és ítélkezik közös vétküik fölött.

Melyik a test és melyik a lélek a magyar zsidóság két

pártja között? Sok lélek, fájdalom, sem itt, sem ott nem jut megnyilatkozásra. De ha együtt itélünk fölötte, szomoruan kell konstatálnunk, hogy mind a kettőt nagy mulasztások büne terheli. Az ortodoxia nemtörődömsége válság elé sodorta a jesiváit és ezekkel a régi Tan, a Tóra művelőit, a neológia közönye pedig holt pontra juttatta a haladó zsidóság ügyét. Holt pontra, hol a halál megdermeszti a tagokat és kezdi az egész beteg testet.

Ötven év mult el és két generáció veszett el a zsidóság számára. Nincsenek ovódáink, hol magunkhoz édesgetjük a kisdedeinket, hogy zsenge lelkükbe oltuk a zsidó vallás, a zsidó ünnepek költészetének dus szépségeit. Zsidó elemi iskoláink kipusztulófélben vannak, mert nem gondoskodtunk jövőjükről. Zsidó gimnáziumunk egyetlenegy sincs, az egyetlen zsidó reáliskolát, a vágújhelyit, az államtól forszírozta ki buzgó igazgatója. Nincsenek középiskoláink, hol a jövőendő intelligencia zsidó tudással és érzéssel egészítheti ki műveltségét. Zsidó tanítóképzőnket és rabbiképzőnket az állam alapította, ha régi zsidó sarcból is, és a magyar neológ zsidóság nemcsak hogy nem tette meg főiskoláját szellemi centrumává, mely az „alef-bész tudósok“ és áltudákosok felburjánzását elnyomta volna, hanem még arról sem gondoskodott, hogy jövőendő lelki pásztoraik gondtalanul internátusban folytathassák tanulmányaikat és lelkük művelését, hogy ne legyenek kénytelenek megfojtott önérzettel és megalkuvásra fáradt idegzettel lépni zsidó hivatásuk göröngyös útjára. Vannak gyönyörű zsidó templomaink országszerte, hatalmasan bugó orgonákkal, férfi- és női kórusokkal (némely kórusnak a költségeiből valóban kitelne egy zsidó középiskola fenntartása!), de a templomok egész éven át üresek. A legszebb egyházi koncertek és Semá Jiszroelra alkalmazott Mária-énekek sem csábítják az ájtatos közönséget a zsinagógába. (A pesti templomról, mely a sok idegen nézővel, no meg, mint egyetlen nagytemplom 200.000 pesti zsidó közt megtelik, ne beszéljünk.) Az öregek, kiknek a zsidóság még élet, ideál, han-

gulat és élmény volt, elhaltak, a pótlásról, az új generáció szervezéséről nem gondoskodtunk. Az új nemzedék felnevelkedik anélkül, hogy a zsidóság valami poétikus ifjúsági emlékeket hárfázott volna a lelkébe. A zsidó ifjúság kikerül a középiskolából, anélkül, hogy tudna egy héber mondatot tisztességesen elolvasni, anélkül, hogy ismerné népe multját, történetét, kulturáját. Homeros, Horatius vagy egy görög bálvány nevét nem ismerni szégyenlené, Jesajást, Juda Halévit, prófétákat s héber költőket nem ismerni: sikk és virtus. Az ifjú kikerül az életbe, hol minden szinte összeesküszik a zsidósága ellen és nem hozott magával semmit, ami megvértézné a lelkét, megacélosítaná az erejét, mikor minden szökésre csábítja. Nem dalolnak szívében zsidó melódiák, mik visszavissza ringatnák a multba, a zászló mellé, amelyet évezredek vére és szelleme szentelt meg.

A zsidó ifjúság megszervezése és zsidó nevelése a rabbik és hittanárok feladata lett volna. De mit adott a neológ zsidóság a tuloráktól és anyagi gondoktól agyoncsigázott zsidó vallástanárnak és tanítónak, hogy a zsidó nevelés nehéz munkájában segítse? Szülők, papok és tanítók valami zsidó olvasmányt kérnek, keresnek az ifjúság számára és nem találnak. Akik tapasztalatból tudják, milyen mohón falja az ifjúság az olvasókönyveket, aki tudja, hogy egy-egy középiskola ifjúsági könyvtárából minden egyes osztály hány száz ifjúsági könyvet emészt meg, elgondolhatja, mit jelentett volna, ha az elmúlt ötven esztendő alatt évenként 10—12 kis zsidó ifjúsági könyv jelent volna meg és ma volna minden hitközségnek 5—600 kötetnyi ifjúsági könyvtára, amelyet minden zsidó tanító, minden zsidó vallástanár kioszthatna, akár mint kölcsönkönyvtárt, és a zsidó ifjúság megismerné belőle a zsidó történelem hőseinek alakját, korát, megismerné a költészet ragyogó köntösében a zsidóság multját, eszméit, küzdelmeit és fellelkesülve szívna magába a zsidó élet levegőjét.

Semmilyen intézményt sem teremtett a haladó zsidóság, hogy az ifjúságot, a jövő nemzedéket a zsidóság számára

megmentse. Az ugynevezett zsidó közelet belső regeneráló munka helyett közjogi frázisok harcában és politikai jelszavak hangoztatásában merült ki, no meg a kellő körültekintő óvóintézkedésben, nehogy egy-egy erősebb lendülettel kibontakozó zsidó egyéniség megzavarja a holt vizek csendjét. És egyre ismétlődött a mindent eltakaró jajszó, hogy szét vagyunk szakítva, nem vagyunk unifikálva, nem csinálhatunk semmit. Valahogyan csodálatos asszimiláció műve volt, hogy amint a magyar közeletben minden stagnálást és tehetetlenséget Ausztriával és a dualizmussal mentegettek, a zsidó közelet halottasházában is egyre a zsidó dualizmust átkozták, mint a halálangyalát. És egyre várták a segítséget a kormánytól. Mintha a kormányok feladata is az volna, hogy a magyar zsidóságot, mint zsidóságot megerősítse! Közben pedig folyton folyt az egymást gyengítő aknavető harc. A neológok be akarták bizonyítani, hogy ők is Sulchan-Áruch-ortodoxok, az ortodoxok meg összeszedték ellenbizonyítékul a neológ-vezetők „terített-asztal“-airól a sonkacsontokat. A neológok megírták, hogy az ortodox-vezetők tükör előtt rakják a fejükre a tefilint és hogy jesiváik szabadalmazott katonaszabadító-intézetek, erre rekonstruált az ortodoxia, hogy a neológ-vezetők még tükör előtt sem raknak tefilint, a szeminárium pedig egy atheistákat és forradalmárokat nevelő „rabbigyár“. Így folyt a kölcsönös befekettetés és denunciálás kifelé. Mellékesen azonban befelé a neológok boldogok voltak, ha egy ortodox áment mondott nekik és az ortodox templomban épp olyan kéjes öröm repesett végig, ha egy „nagy neológ“ jelent meg az imánál, mint a vidéki neológ templomban, ha a keresztény szolgabíró vagy segédjegyző tiszteli meg látogatásával a zsidó Isten házát.

Ez az unifikáció szomorú nótája. Erről szólt a gyűlések és „nagygyűlések“ örökös programja, panasza és fájdalma. Ebben merült ki a „felekezeti energia“. És demonstráció és bluff volt mindig az eredmény. Demonstráció a magyar zsidók hazafisága mellett, mintha ez még ma is bizonyításra

szorulna. Demonstráció a magyar zsidóság egysége mellett, ezt bizonyították aztán fényesen a folytonos zajos veszeke-
désekkel. És bluff az antiszemitizmus ellen, mintha a zsidó-
gyűlöletet le lehetne győzni lármás, harcias argumentumok-
kal. Folyton csak kifelé dolgoztak. A zsidóság belső ügye,
a jövő munkája szóhoz sem jutott.

És mert a szemek mindig kifelé voltak fordítva és a külső
siker volt minden szomjuság csillapítója, magában a haladó
zsidóságban és intézményei közt a legnagyobb széthuzást és
unifikálatlanságot idézte elő a féltékenység, melynek főelve
a „letromfolás“ volt, vagy legalább a „se nekem, se neked ne
legyen“. Zsidó intézmények vezetői lettek zsidó ügyek ke-
rékkötői. Pedig milyen hatalmasan fejlődhetett volna a haladó
zsidóság igazi szellemi vezérek egységes irányu vezetése
mellett!

Akadnak lelkes emberek, akik a regeneráció gigászi mun-
káját vállukra akarták venni, de megtorpantak kellő segítség
hiján. Majdnem 25 éve, hogy megalakult az IMIT. Gyönyörű
programmal indult útjának és annyi tagja sincs, ahány hit-
község van az országban. Egy millió zsidó és sok zsidó millio-
mos között az IMIT. néhány forint hiján kénytelen volt éve-
kig kiadványokat, előadásokat szüneteltetni, éppen most,
amikor úgy ácsorognak minden előadás jegyeiért, mint a du-
san telerakott élelmiszerüzletek előtt, ma, amikor minden
könyv hetek, sőt napok alatt új kiadást ér és egynehány fo-
rint miatt, ma, amikor naponként százezreket dobnak ki
„hitsorsosaink“ egy kis törékeny porcellánért, egy kis valódi
vagy hamis „régiség“-ért.

Majdnem tíz éves az OMIKE. Itt kellene állania ma ha-
talmos zsidó kuturpalotával és százezer taggal, hogy gran-
diózus programjának megvalósítása az egész magyar zsidó-
ság kulturakaratának erőmegnyilvánulásaként lépjen fel. Ehe-
lyett fesse-e a valóság küzdelmes képét?

És így vagyunk a zsidóság minden intézményével. Or-
szágos irodáink vezetői panaszkodnak, hogy a legfontosabb

ügyekben szétküldött körleveleik válasz nélkül maradnak. Zsidó intézmények élén álló férfiak „elvből” nem foglalkoznak „felekezeti” dolgokkal, sőt egyike-másika igen is foglalkozik felekezeti ügyekkel, amennyiben gyermekeit jobb felekezetbe keresztelteti át. Országos zsidó szervezeteinknek nincs tekintélyük felfelé, mert tudják, hogy nincs gyökerük lefelé a zsidóság széles rétegeiben. Mert elmulasztottuk a új generációt nevelni a zsidóság számára. Az új nemzedéket semmi sem fűzi már a zsidósághoz. A régi vallási kapcsok meglazultak és újakat teremteni elmulasztottunk. És ma az egész zsidóság egy állandóan hömpölygő folyamat, amely a keresztelő medencébe torkollik. Az apa ortodox, a fiú neológ, az unoka kikeresztelkedik. Ez az út, az igazság, az élet. Ne igyekezzünk ezt a szomorú valóságot szépíteni. Gondoljunk csak arra, hogy a pesti nagy hitközség közgyűlését el kellett a minap halasztani, mert nem gyűlt össze 30–40 tag, a határozatképes szám. Zsidó nábobok kikeresztelkedéssel fenyegetőznek, ha néhány forinttal felemelik a kultuszadójukat. A zsidóság szellemi eliteje távol áll minden zsidó ügytől. (De valljuk be, gyakran el is távolították, elidegenítették, degusztálták.) A hitközségi disztisztességeket gyakran mint gazdátlan jószágot osztogatják, gyakran meg kézről-kézre kínálják, mint ahogy egykor a legenda szerint az Ur kínálta a Tórát a népeknek és oly nehezen akad egy „Izrael”, aki vállalja, hogy néhány percet népe ügyének szenteljen. A rabbi pedig, akinek ez volna a hivatása és akinek aféle egyházi elnöknek kellene lennie, ki van zárva a vezetésből és nem szerezhet érvényt sem zsidó lelkesedésének, sem kezdeményező akaratának. A legnagyobb közösségek évekig állanak zsidó lelkivezetők, papok nélkül, mert a hitközség adminisztratív fórummá és adóhivatallá süllyedt, melynek lelki szükségletei nincsenek. Hát mit tettek a magyar-zsidó hitközségek ötven esztendő alatt a zsidó szellemért, a zsidó kultúráért, a zsidó irodalomért? Nem szégyen-e, hogy erre a kérdésre nem lehet felelni?

Igen, a jótékonyosság. Erről majdnem megfeledeztünk. De a jótékonyosság a zsidóságnak csak harmadrendű szurrogátuma, az általános jótékonyosság pedig mindenképpen állami feladat. Itt pedig azt látjuk, hogy a zsidók a legnagyobb áldozatokat hozzák olyan intézményekért is, amelyekből a zsidók teljesen ki vannak zárva, míg a speciális zsidó intézmények tulnyomórészt a régi koldusnevelés és alamizsnaosztogatás keretei között mozognak, anélkül, hogy a régi zsidó „cedoko” tradicionális, meleg szegény-szeretetét is megtartották volna. Profilaktikus, modern szociális munkára hiányzik az anyagi és szellemi erő egyaránt. A zsidó jótékonyosság épp oly szervezetlen, mint maga a zsidóság és igen gyakran szintén demonstrációra, márványmutogatásra, bluffra van berendezve, mint az egész magyar-zsidó közélet. Vannak egyes tiszteletreméltóan működő jótékony intézményeink, de talán sehol sincs annyi apró-cseprő, liliputi zsidó egyesület, mint nálunk. Elnöksdit játszó monstre-jótékonyoságu urak és hölgyek kis egyletecskéket csinálnak maguknak és néhány szegény gyermek felruházására vagy etetésére összecsofítanak publikumot, sajtót, hatóságot, hogy a nyilvános megszegésénél a kis ártatlan „gyámolítottak” testén az ingyenruha kényszerzubbonyra szorul össze és megbámult szájukban méreggé fanyarodik az ingyenfalat. Nagystilű, igazi zsidó szellemű jótékonyosság a ritkaságok közé tartozik. Nem szólva arról, hogy a magyar zsidóság teljesen kikapcsolódott az egyetemes zsidóság szociális munkájából; se Alliance, se Hilfsverein, se Bené Berith, se Palesztina-munka. Még a háborútól letiprott Galiciának kifosztott és lenézett zsidósága is többet áldoz univerzális zsidó célokra, mint a magyar Izrael; az egyetemes zsidóság nagy problémáit (cionizmus, fajkérdés, palesztinai kulturcentrum stb.), melyek a külföldön a zsidóság legnagyobbjait foglalkoztatják, üres frázisokkal intézik el nálunk üres fejek, úgy, hogy a magyar zsidóság az egyetemes zsidóság megvetett renegátjaként szorog a külföldön.

Rendben van-e hát minden? Nem hiszem, hogy ezek után valaki is igennel felelne. Megszoktuk, hogy nálunk a magyar zsidósághoz dicshimnuszokat zengenek, hozsonnákat énekelnek. És ezt is a szükség és a szomorú viszonyok teremtték. Országok és nagy birodalmak gyeplőjét tartó kormányfők és államférfiak állandóan az ellenzék legsúlyosabb kritikája és korholása közepette végzik életbevágó munkájukat. „Ha nem volna ellenzék, teremteni kellene” — mondotta egy nagy államférfiu. A zsidó közéletben pedig minden vezető egyén jelszava, hogy „csak hódolat illet meg és nem bírálat” és ez a zsidóság tragédiája. Minden kritikai szó személyes sértés egy-egy képzelt zsidó „kisisten” ellen, aki esténként önelégedten „megtekinti azt, amit teremtett és ime jó nagyon”. Aki zsidó ügyet vállal, nem érzi magában a nép megbizottjának lélekemelő lendületét, hanem valami leereszkedést és áldozatot mimel és az áldozati füstöt meg kell illatosítani állandóan fűszerrel és tömjénnel. Innen a felekezeti élet hallatlan bizantinizmusa, émelyítően kulturátlan személyi kultusza és ijesztő őszinteség hiánya. Szemben csupa olvadó dicséret és kint csupa hátamegetti leszólás. Zsidó közgyűlések lefolynak pár perc alatt és ezt a pár percet is a „köszönetszavazás” foglalja le. Nincs kritika és nincs javítástratörekvés, nincs diagnózis és nincs orvoslás, nincs eszmecsere és nincs szellemi áramlás. És a levegő megposhad és az egész magyar-zsidó élet hideg, dohos kriptaszagot áraszt.

Quid nunc? Vajjon „nincs-e hát balzsam Gileádban, nincs-e többé orvoslás?” A zsidóság mindig megtalálta történeti útjának folyamán az eszközöket, mely szívós életharcbaiban fenntartották és tovább lendítették. Néhány generáció haldoklás és tespedés után jött ismét a reneszánsz, a virágzás. Ha az előadott szomorú negativumokból levonjuk az önként következő pozitívumokat, megtaláljuk az utat, amelyen haladnunk kell:

Szakítani kell a meddő politikai harcokkal és jelszavak-

kal és minden zsidó energiát és munkát a belső zsidó élet mélyítésére, a zsidó szellemi regenerációra kell fordítani.

Kulturcentrummá kell tenni a zsidó hitközségeket, zsidó kulturügyosztályt kell minden községben felállítani, melynek feladata lesz, hogy a zsidó intelligencia bevonásával kurzusokat, előadásokat rendezzen az ifjúság és a felnőttek között, zsidó szellemi életet és érdeklődést ébresszen és az országos zsidó kulturintézményekkel és az egyetemes zsidóság vérkeringésével kapcsolatot teremtsen.

Demokratikus alapra kell fektetni a hitközségi választásokat, hogy szóhoz és befolyáshoz jussanak azok is, akik a zsidóságtól és a zsidó élettől még el nem távolodtak. A vezető állásokat pedig ne a vagyoni állapot, hanem intelligencia, rátermettség és zsidó érzés alapján töltsék be.

Be kell választani az előjáróságokba a rabbikat, hogy alkalmuk nyiljon a vallási és szellemi élet irányítására, hogy az intézkedések iniciatíváiban is minél aktívabb részt vehessenek, ami kulturmunkájuknak nagyobb lendületet és biztonságot adna.

Aktiv és passzív választójogot kell adni a zsidó nőknek a hitközségben, hogy annak kulturális és szociális munkájában és különösen a zsidó nevelés kiépítésében tevékeny részt vehessenek és a zsidó közéleti munkát disznen és megtisztelésnek tekintsék.

A zsidó nőegyleteket és leányegyleteket modernebb szociális irányba való terelés és országos szervezetbe való egységesítés mellett a zsidó tradíciók ápolóivá kell tenni, hogy zsidó felolvasó- és előadóesték rendezésével a zsidó kultúra lelkes hordozóivá váljanak.

Reorganizálni kell a zsidó ifjúsági nevelést, modernebbé tenni a héber nyelvoktatást és vallástanítást. Zsidó óvodákat kell felállítani, zsidó elemi iskolákat megmenteni, zsidó középiskolákat, diákotthonokat alapítani és kurzusokat és ifjúsági köröket a zsidó kereskedelmi és ipari ifjúság számára is. A zsidó iskolák pedig ne csak névleg viseljék az „izr.“ címet,

hanem álljanak feladatuk magaslatán és legyenek valóban zsidók, hogy a zsidó ifjúság megismerje bennük a zsidó népnek minden felekezeti és felülemelkedő halhatatlan kulturális értékeit, hogy a jövő zsidó generáció zsidó öntudatának teljében nevelkedjék fel és abban a meggyőződésben, hogy a zsidóság elhagyása nemcsak vallástalanságot jelent, hanem árulást ötezeréves kulturájú népe, faja ellen.*)

Erősíteni kell az országos zsidó kulturális intézményeket, kiépíteni és hatalmassá, munkaképpé tenni, hogy ezek legyenek a főterek, amelyeken a zsidó szellemi élet erőteljes pulzusa érzik.

Centrumot kell teremteni a zsidó jótékonyági intézmények számára, amely azoknak működését egységesíti, szociális kurzusok és egyéb modern eszközök segítségével a helyes irányba tereli. A zsidó jótékony intézményekben mindenestre zsidó szellemnek kell uralkodnia, mert csak ez adhat szeparáltságuknak létjogosultságot.

Az Országos Magyar-Zsidó Irodalmi Alapot egyesek, községek és intézmények hozzájárulásával olyan naggyá kell tenni, hogy módjában legyen minél több zsidó művet, minél több ifjúsági munkát, minél több népszerű zsidó könyvet kiadni, a zsidó kultúra kincseit felszínre hozni és minél szélesebb néprétegekben elterjeszteni.

Két-három évenként országos kongresszusra kellene összegyűlni a hitközségek és intézmények delegátusainak, de nem holmi meddő közjogi viták és haszontalan külső demon-

*) Ez a cikk 1918. januárban íródott. Azóta a forradalom olyan irányzatot juttatott uralomra, amely a „felekezeti” oktatást végképen eltörölni óhajtja. De a zsidókérdés nem „felekezeti” kérdés, hanem a zsidó nép fennmaradásának és a zsidó tömegek szociális elhelyezkedésének problémája. A zsidó iskola szintén nem „felekezeti” iskola, hanem a zsidó nép kultúrájának bástyája. A magyar zsidóságnak tehát a változott viszonyok között kulturális autonómiára kell törekednie, hogy iskoláit és kulturális intézményeit továbbra is fentarthassa és fejleszthesse.

strációk céljából, hanem, hogy a zsidóság belső kérdéseit, a zsidó nevelés pedagógiai elveit és a zsidó élet irányításának módjait, a felvetődő aktuális problémákat, a legközelebbi és a távolabbi jövő feladatait megvitassák és tisztázzák.

A zsidóság két pártja közt be kell szüntetni „a békéért való áldatlan harcot” és ehelyett külön-külön fejlődni és belsőleg megerősödve delegációs alapon keresni az esetleges közös ügyekben való közös munkálkodás terepét, ami az erőszakos unifikáció rémének eltüntével akadályba ütközni nem fog.

Ugy a kongresszuson, mint a hitközségek és intézmények helyi gyűlésein a legliberálisabban kell szóhoz engedni és meghallgatni az ellenvéleményt, az „ellenzékét”, a zsidó „tulkövetelőket”. Valami pluszt talán teljesíteni is lehet és legalább az ideális követelések legyenek nagyok és messze-menők.

Nem először mutatok reá most ezekre a szempontokra és nem akarom itt részletesen elismételni a Mult és Jövőnek kezdettől fogva vallott és melengetett programját, amely örvendetesen átszivárog és beszívódik a zsidóérzésű, művelt, új generáció szívébe-vérébe. Eredmény már az is, hogy ezekről a dolgokról immár nyíltan beszélhetünk, hogy átmegy a köztudatba, hogy egyáltalában nincsen rendben minden. A Béke napsugarai új lehetőségek reményeit ragyogják be. Talán eljön az idő, hogy a zsidóságon belül igenis minden rendben lesz.

A zsidókérdés nemzetközi megoldása.

Tegnap Lembergben, tegnapelőtt Kiseneffben, ma Prágában, holnap talán Budapesten vagy a magyar Alföldön dühöng a pogrom. Ki tudja, miért? Igazi okok sehol sincsenek, és egyszer csak felcsap, mint a föld alól a tűz és pusztít és gyilkol és a védtelenek és hontalanok ezreit kergeti ki otthonukból. És aki azt hiszi, hogy nálunk Magyarországon az új köztársasági rend mindörökké eltörülte a zsidókérdést is, az gondoljon egy pillanatra a szabad és nagy ideálok republikájára, Franciaországra, ahol a liberté, égalité, fraternité legvirágzóbb korában csirázott ki a hirhedt Dreyfuss-vérvád és az antiszemitizmusnak sok egyéb fekete hajtása.

Kétségbe kellene esni abban a tudatban, hogy ez így van, így volt és így lesz mindig. Ma már nem fogják reá a zsidókra, hogy ők hozták a fekete halált, hogy ők mérgezték meg a kutyákat és nem törnek a gettóba azzal, hogy a zsidók sebeztek véresre a szent ostyát, az Ur testét, nem hirdetik, hogy az 1492-ben Spanyolországból kikergetett zsidók hurcolták szét a világba a spanyol járványt. Hála istennek, már tul vagyunk a középkoron. A felvilágosodás huszadik századában élünk. És mégis e gőgös „huszadik század“ eddigi néhány esztendejét több zsidó pogrom festette véresre, mint a „sötét középkor“ legsötétebb századait. Meddő dolog volna kutatni a zsidógyűlölet okai után. A legértelmetlenebb ellentétek kerülnének egymással szembe. Gyűlölik a zsidókat, mert ők a kapitalisták és gyűlölik, mert ők a szocialisták. Gyűlölik, mint Rothschildokat és gyűlölik, mint Jakabokat, gyűlölik a

zsidókat, mert konzervatív kormánypártiak és gyűlölik, mert felforgató forradalmárok. Gyűlölik a zsidókat, mert ragaszkodnak vallásukhoz és gyűlölik, mert szabadgondolkodók és szabadkőművesek. Gyűlölik, mert elzárkózók és gyűlölik, mert betolakodók. Gyűlölik, mert „gyávák“ és gyűlölik, mert bátrak, gyűlölik, mert kereskednek, gyűlölik, mert földet szereznek, gyűlölik, mert . . . Minek folytassam a végtelenül hosszú skálát, amely a gyűlölet leleményességének kifoghatatlanságáról tesz szomorú tanúságot? Gyűlölik a zsidót, mert él.

A zsidók emancipációja, a zsidó vallás recepciója sehol sem oldotta meg a zsidókérdést. Csak lappangóbbá tette a gyűlöletet és megalkuvóbbá az antiszemitizmust. De mihelyt bárhol nagy területek összesurlódtak, nagy csoportok összeütköztek, nagy osztályharcok felvillantak, az ütközők közé került mindenütt a zsidóság. Hiába igyekezett asszimilálódni és magát elbujtatni, eltüntetni, hiába volt minden. Se az elszigetelő gettó, sem a felolvasztó asszimiláció nem segített rajta. A gyűlölet ársai kimosták, mint az ürgét legmélyebb rejtekeiből és végigsodorták világ csufjára és hahotájára.

Maradhat-e ez így mindig? Maradhat-e egy nép sorsa örökre bizonytalanságban, ég és föld között lebegve? Beleenyugodhatik-e a zsidóság abba, hogy míg az új világbéke és a wilsoni elvek a legkisebb népnek is biztosítják a természetes önrendelkezési jogát, addig a tizennégymilliós zsidóság mindenütt és mindörökké a „vendéglátó“ népek változó kegyeire és hullámzó hangulataira bizza bizonytalan sorsát? Beletörődhet-e a zsidóság abba, hogy míg a legparányibb és a legprimitívebb nemzetek is szabadságban, nyugalomban ápolhatják és fejleszthetik kulturájukat és hagyományaikat, addig az ötezeréves kulturájú zsidó nemzet csak saját énjének teljes megtagadásával tehessen szert itt-ott ideiglenes nyugalomra.

A zsidóság sehol sem volt árulója az ő állampolgárságá-

nak. A cionisták, akik külön zsidó fajiságukat hangsúlyozzák, épp oly magától érthetően hőiesen és önfeláldozóan ontották vérüket a haza védelmében, mint többi zsidó testvéreik. Valamennyien viselték a legsúlyosabb terheket és áldozatokat. Testvér testvér ellen harcolt minden csatatéren és zsidó katonasírok ezrei domborulnak minden határon. És mégis az összeomlott középeurópai hatalmak egész területén, míg azokat a népfajokat, amelyek államuknak ezt az összeomlását elő is segítették, a tisztelet és hódolat bizonyos nemével veszik körül, mert most már mindenütt a saját nemzeti eszméjük hőseit látják bennük, addig a hazához és államhoz feltétlen hűséggel ragaszkodó zsidókat szinte egyetértően minden baj forrásának, minden katasztrófa levezető csatornájának teszik meg.

De hiszen ezek csak átmeneti bajok, mondják némelyek. Tudjuk azonban, hogy mindig vannak és mindig lesznek átmenetek. Ma háboruból, holnap osztályharcból, holnapután pártküzdelemből és minden keservesen küzdő vagy már legyőzött fél a zsidóságra önti ki a maga haragját és tehetetlen dühét. Ma a forradalmi átmenet súlyos viszonyaiért teszik felelőssé. Az a néhány zsidó, aki résztvett a forradalom dalában, már szemet szur mindenütt. Prohászka már előre kijelentette, hogy a „forradalom terén nem épülhet majd zsinagóga.“ És máris folyik a szervezkedés „nemzeti szövetség“ meg „piros-fehér-zöld“ jelszóval. Az államformát nem fogják megváltoztatni. Annak erős pillére a szociáldemokrácia. A zsidóság azonban belekerül egy elkeseredett új szovinizmus szorítói közé. Megmaradhat-e ezzel szemben a zsidóság továbbra is azon az állásponton, hogy „zsidókérdésről pedig ne beszéljünk, mert az felekezetieskedés?“ Megmaradhat-e a zsidóság abban a tétlenségben, hogy a zsidókérdést továbbra is meghagyja mások „belügy“-ének, amelyet mások irányítanak kényük-kedvük szerint, rólunk, nélkülünk és ha valahol felüti a fejét egy erős antiszemita áramlat, a többi országok zsidóinak „nem illik ebbe beleavatkozni,“ sőt

a zsidó világbankárok továbbra is „elfogulatlanul“ finanszírozzák az elnyomó országok antiszemita agitációit?!

Nem szomorúan kórikus-e, hogy amikor mindenütt zsidó világszolidaritásról beszélnek, mikor nálunk pl. a zsidóság nemzetközi egységétől is várják Magyarország területi egységének támogatását a nemzetek között, ugyanakkor a zsidók rettegnek a szótól, sőt akadnak agyrémes koponyák, akik vénhedt izraelita lapokban hirdetik, hogy a magyar polgárjogok minimumától is meg kell fosztani azokat, akik az egyetemes zsidóság egységét vallják!

A zsidóság, mint az egész világon szétszórt nép, valóban csak úgy emelkedhetik ki némileg mai megalázó helyzetéből, ha állampolgári kötelességének hű teljesítése mellett, ami természetes és magától érthető, ápolja és erősíti a maga egyetemes egységét, hogy minden ország zsidókérdése egyetemes zsidókérdés legyen, amelynek megoldásán az egész világ zsidósága köteles közreműködni. A zsidóságnak a diasporában nincsenek külön területi aspirációi. Irredenta törekvésekkel tehát nem vádolhatják ezt az ideális egységet, mely az egyes országok zsidóságának hazafiasságát semmiképen sem érinteti. Sőt még azt sem involválja ez a felfogás, hogy a zsidóság mindenütt külön nemzetiségnek vallja magát.

A megoszló nemzetiségű vidékeken és országokban a zsidóságot a külön nemzetiségi szervezkedésbe vitte bele életfenntartó ösztöne, nehogy a civakodó nemzetiségek között két malomkő közé kerüljön; Cseh- és Morvaországban gyűlöltek voltak a zsidók, mint német-osztrák hazafiak. Természetes, hogy nem válhattak máról holnapra izr. vallású csehtótokká, hanem becsületesen, „mint az egész világon szétszórt 14 milliós zsidó nép hozzátartozói“ és a cseh állam polgárai szervezkedtek. A folyton háboruskodó lengyel-rutén területen, amikor pl. Lemberg egyik utcáját a rutének, a másik utcáját a lengyelek tartották a kezükben, nem lehettek az ebben a házsorban lakó zsidók „izr. vallású rutének“, a másikkban meg „izraelita vallású lengyelek“. Oroszországban

és Amerikában minden külön politikai ok nélkül, tisztán a zsidó kultúra és a zsidó Palesztina megóvása érdekében szervezkedett a zsidóság többsége nemzeti alapon. Magyarországon elegendő volna egy kiépített kulturális autonómia, amely lehetővé teszi, hogy a zsidóság zavartalanul ápolhassa a maga kulturértékeit és az egyetemes zsidósággal való kapcsolatait.

Bizonyos, hogy a zsidó népet a közös történelmen és tradíción nyugvó kulturális és fajegység alapján megilleti mindenütt az a kisebbségi jog, hogy fájának és kulturájának fenntartásáról a nemzetek önrendelkezési elve szerint gondoskodhassék és nem lehet a zsidó szervezkedést gátolni, a zsidó iskolákat bezárni azért, mert a zsidóság csak „felekezet”. Azokat a „hős” zsidókat, akik csak a maguk pozícióját féltik, és népük jövődjével, életével vagy halálával nem törődnek, senki sem fogja kényszeríteni sem a zsidó nacionáléra, sem arra, hogy gyermekeiket ezentul a zsidó „nemzeti” iskolába járassák, ahogy eddig sem kényszerítették sem a zsinagógába, sem kisdedeiket az „izr. felekezeti” iskolába. De legyen bennük annyi zsidó hazafiság és önérték, hogy legalább is ne zavarják azoknak a munkáját, akiknek népük fennmaradása belkük legégetőbb kérdése, szivük legeslegszentebb ügye.

Azoknak a zsidóknak, akik a maguk zsidóságát mindennek fölé helyezik, meg kell adni a módot arra, hogy egyéniségüket ebben szabadon kiéljék. A szabad világban semmiféle lelki elnyomásnak helye nincs. Aki félelemből vagy üzletből, vagy bármi okból be akar olvadni és el akar bujni, az olvadjon be és bujjék el. Aki gyávaságból, hiúságból vagy a falat kenyérért ki akar térni, térjen ki és „ne puhítsa el harcoló testvérei szivét.” De akik a legrégibb kulturájú és legszentebb etikájú népnek hű fiai akarnak maradni, azokat nem lehet és nem szabad a „felekezeti” jelszóval elriasztani. Mert a zsidókérdésben, a zsidóságban és a zsidógyűlöletben egyaránt, a felekezetiségnek van a legkisebb szerepe. Ezeknek módot kell adni proporcionális választójog alapján, hogy saját és népük

érdekeit a maguk felfogása szerint képviseljék. Az egyenjogúsításnak legegyszerűbb következménye ez, az igazi emancipáció teljes keresztülvitele. A zsidó se legyen kénytelen a maga egyéniségét megtagadni, a maga kulturáját elrejtteni, belső szimpátiáit eltitkolni és nem zsidók előtt bizonyos zsénnel elsiklani a zsidósága fölött. Egy őszintébb helyzet teremtése csak enyhíteni és feloldani a folytonos feszültséget és a nemzeti becsület tudatának fejlesztése fokozná a zsidó felelősségérzést, emelné az erkölcsi színvonalat és megszüntetné a zsidóügyekben való bátortalan, félszeg fellépést. Ne folytatódjék az a szégyenletes önmegbélyegzés, hogy zsidó képviselők ülnek egy parlamentben és zsidó ügyben felszólalni nem mernek, nehogy, Isten ments', reájuk mondják, hogy zsidók!

Az asszimiláns zsidóságnak legnagyobb szégyene, legrutább Káin-bélyege lesz a történelemben, hogy az emancipáció kegyelemmorzsáin rágódva, egy félszázadon keresztül szinte hallgatagon tűrte, hogy Románia kormányai kijátszhassák a zsidók egyenjogúsítására vállalt szerződéses nemzetközi kötelezettséget. Ha minden parlamentben ült volna egy tekintélyes csoport olyan zsidó képviselőkből, akiknek a zsidó érdekek képviselete a hivatásuk és feladatuk, és azonkívül az egyetemes zsidóság parlamentje vagy világkongresszusa is beleszól a politikai koncertbe, nem maradt volna ez a „kérdés“ egy ötvenesztendő „belügy“, hanem módot találtak volna arra, hogy mint zsidó külügyet állandóan napirenden tartsák és a zsidóság nemzetközi kapcsolatait utján, anyagi és erkölcsi eszközeivel addig piszkálják „Európa lelkiismeretét“, míg végre felébred. Mert hogy a zsidó kérdés valójában nem „belügy“, arról tanuságot tehet pl. az a történelmi tény, hogy az orosz politikai antiszemitizmus a háboru előtt már majdnem teljesen behálózta az angol közvéleményt s az orosz pénzen megvásárolt angol lapok izgatására már apró pogromokat is rendeztek Welsben és egyéb angol tartományokban. Egyetlen ország zsidósága sem gubózhatja be ma-

gát, még ha nem is tiltakoznék ez ellen zsidó becsületérzése. A világtörténelem kereke folyton forog. Ma nekem, holnap neked. A zsidó-kérdés bárhol ütközik ki, az egész zsidóságot érinti, vagy érintheti. És ha közös a baj, közösnek kell lennie a segítségnek is.

Akik pedig a „zsidó internacionálé“ mumusát akarják mint ijesztő ördögöt a falra festeni, gondoljanak arra, hogy még csak nem is olyan rég a szociálistákat hazátlan bitangoknak kiáltották ki tele torokkal és üres fejjel öblöshangu „hazafiak“. Ma pedig a lesujtott és ezer sebből vérző emberiség minden reménye azokhoz a nemzetközi kapcsolatokhoz fűződik, amelyek a nemzetek nagy kataklizmájában szét nem bomlottak. Az emberiség lelke keresi a nemzeti szétesés és széthúzás között az emberi összetartozás gyógyító balzsamát. A szabad népek szövetségéről álmodozik. Egy szent ideál, amelyről a zsidó próféták évezredekkel ezelőtt ábrándoztak. És ha van missziója a zsidóságnak, ez a leggyönyörűbb, amit a próféta látott: „Nemzetek szövetségévé teszek.“ A zsidóság, mint az egész világon szétszórt nép, a nemzetek összekötőkapcsa, a jövődő pacifizmusnak nemzetközi apostola lehet. Aminthogy Magyarország szétszakadt nemzetei között a magyar zsidóság lesz majd az összetartó és összeforrasztó. S ha most a zsidóság a nemzetiségi vidékeken nemzeti alapon szervezkedik, ez csak biztosítja az ellen, hogy a fiatal új népek vehemens sovinizmusa és a zsidóságba beleoltott asszimilációs hajlam ne szakítsák a magyar zsidóságot izr. vallásu tóttá, szerbbé, románná, szásszá, és ne történjen kicsiben az, ami nagyban az egyetemes zsidósággal történt, hogy az általános emberi ideál helyett széjjelszakadva a népek harcias sovinizmusának tulbuzgó fütőjévé szegődött, hogy bekormozott arcáról senki se ismerjen reá a zsidóra. Ahhoz azonban, hogy a zsidóság valóban a pacifizmust, a világbékét, a népek szövetségét idealiter szolgálja, kell, hogy a zsidó nép realiter helyet foglaljon a népek szövetségében.

Ezt a realitást pedig a zsidóság nagy nemzetközi szervezetének kiépítése és a regenerálódásnak induló zsidó Palesztina biztosíthatja.

Nagy népek kormányai kötötték le szavukat Palesztina helyreállításáért, egy palesztinai zsidó centrum teremtéséért. A kinevetett, kigunyolt utópia valósággá realizálódik. Most a zsidóságon mulik, hogy amikor szabad otthont létesíthet a kivándorolni kényszerült, vagy akaró testvérei számára, ne kövesse el a történelmi árulást, hogy kicsinyes anyagi áldozatok, helyzetföltés és egyéb skrupulozítások miatt ne segítse, vagy még gáncsolja is a megváltás szent művét. „Wenn Ihr wollt, ist es kein Märchen“ — mondotta Herzl. Nem arról van szó, hogy minden zsidó hagyja itt otthonát, egzisztenciáját és vándoroljon ki Palesztinába. A szentföld ugysem fogadhatja be a mai tizennégymilliós zsidó népnek csak egy részét. A zsidóság zöme tehát továbbra is a diasporában marad és munkálkodik a népek kulturáján és harcol minden országban a haladásért, a szabadságért és küzd minden elnyomás és reakció ellen. De a zsidóság sehol sem vonhatja ki magát saját népe iránt való kötelessége alól. Kifogásolni, kibujni könnyű, de áldozni szebb és lélekemelőbb! A zsidó Palesztina helyreállítása, amelyért minden zsidó templomban reggel-este imádkoznak, nem változtat az egyes országok zsidóságának hazafias érzésén és áldozatkészségén, de levezetője lesz egyes diasporai zsidó emporiumok beteges tulzsufaltságának, megtermékenyítője a zsidó kulturának, fenntartó centruma a szabadon fejlődő zsidó szellemnek és gerinckiegyenesítője sok hontalanul bolygó görnyedt zsidónak.

Ezt kell belevinniök a köztudatba a zsidóság munkásainak és népük hű pásztorainak.

És hütlen pásztor az a zsidó pap, aki a Cionból kiindult Tannak és a Jeruzsálemből terjedt isteni ígének hirdetése mellett nem beszél hiveinek Cion és Jeruzsálem feltámadásáról, és a zsinagógában, ahol héber imák zugnak az Egek felé, nem zeng himnuszokat a héber nyelv ujjaszületéséről.

Hütlen pásztor az a hitoktató, aki a Tóra törvényeinek és a Próféták eszméinek tanítása mellett nem regél a zsengelelkű tanítványoknak a szentföldi zsidó pionirok hősi küzdelmeiről az új életért. Hütlen pásztor az az elnök, aki a zsidó község tanácsa előtt a diaspora nagy kulturális és szociális feladatainak teljesítése mellett nem buzdítja hiveit a szentföldi zsidó telepesek úttörő munkájának lelkes támogatására.

Nem a „szentföldi nyomorgó hitfelekről“ van szó, hanem a zsidó nép jövőjéről és megmentéséről, nem könyöradományokról, hanem köteles adóról, melyért nem jár köszönet, hanem a Nép áldása, amiről Bialik dalol:

Ki gunyolódik? — Átkozott legyen!
Mentsétek meg viharvert népetek!
Már visszhangzik a messze bérceken
Istennek hangja: Jertek! Jöjjetek!

A megfutamodók és a „nacionalizmus“.

Véres vihar zug az országon végig és tomboló útjában megrázza és elsöpri Jákobnak sok sátorát. Nem az első és nem az utolsó vad vihar ez Izrael népének sok évezredes történetében. Keménynyaku, edzett nép vagyunk. A história sohasem kényeztetett bennünket. Sohasem voltunk a sorsnak becézett gyermekei. De az etikai kiválasztottság tudata felelemelt bennünket minden szenvedésen. Dacos homlokkal vágtunk neki a jövőnek és nem mondtunk le semmiről, ami a mienk, nem bocsátottunk áruba semmit abból, ami lelünkben termett. A viharban azonban mindig akadnak gyöngélekek, akik félnek a dörgéstől, reszketnek a villámtól és remegve féltik nyulbőrüket a szakadó záportól és kongó koponyájukat a jégveréstől. Ezek elbujnak és senki sem keresi őket. Nem óvják a sátrat, nem mentik a házat, nem oltják a tüzet. Ott hagyják apjukat, szülőanyjukat, testvéreiket és megfutamodnak, szaladnak, szaladnak keresni buvóhelyet, a melyért odaadját mindenüket, szaladnak, szaladnak a sziklák közé némán, szótlanul, csak itt-ott hangzik futásukban ijedt, lihegő szavuk: „Földszakadás, égingulás, fejemen egy nagy koppanás, szaladj te is pajtás, szaladj te is pajtás!“

A gyávaság sohasem volt személyi kultusz tárgya. A gyávaság sohasem állt ki a fórumra, mondván: „Nézzetek engem, én megfutamodtam, mert gyáva vagyok, kövessétek mind hős példámat.“ Csak úgy hallgatagon siklottak át a futásukon. Szép magyar szóval „kitérők“-nek nevezték magukat, még csak nem is kikeresztelkedőknek. Ők „kitértek“. Kitértek a kellemetlenség elől, kitértek a veszedelem elől, ki-

tértek a felelősség elől, kitértek a közös teherviselés elől, kitértek a közös sorsvégzés elől. Nem is dicsekedett el ezzel senki. Sőt megtettek mindent, hogy a „sajtó“ ne vegyen tudomást erről a futó lépésükről, amelyet önmaguk előtt is resteltek.

És ime egyszerre mintha megfordult volna a világ. Talán a forradalom, amely „nem akar többé katonát látni“ és amely a hősiesség kurzusát kissé leszállította, bujtatta elő rejtkehelyeikből a kitérőket is. És amikor egy szökevény vagy „lógós“ kiállhatott a piacra szónokolni, hogy „igenis, én nyiltan hirdetem: én gyáva vagyok“, — a kitérő sem restelli többé, hogy rohamlépése mellett hangosan tüntessen.

A kikeresztelkedés egyetlen igazi oka mindig a személyes előnyök hajhászása, az egyéni boldogulás egyengetése volt. Akadtak ugyan, akik itt-ott más okokat hoztak fel. Kikeresztelkedtek, mert nem engedtek szobros sirkövet tenni apjuk sirjára, vagy mert a chevra öreg titkára goromba volt hozzájuk gyászukban, vagy mert tulmagasnak tartották a felemelt kultuszadót. Az ilyen „apróságok“ azonban mindig csak „megérlelték a gyümölcsöt“, amely már amugy is lehullani készült. Hát még ha jön egy kis vihar is és rázza a fákat! Akkor potyogni kezdenek a félérettek, a félrothadtak és félférgesek is. Lepotyognak és meglapulnak észrevétlenül a földön, amelyből vétettek. Most pedig azt olvassuk, hogy íxék és Ipszilonék verik a mellüket, hogy ők kötelességből keresztelkedtek ki, hazafiasságból, hogy megmutassák, hogy ők nem „zsidó nacionalisták“, ők nem érzik magukat a zsidó fajhoz tartozónak, hanem szőröstől-bőröstől belesimulnak a népbe, amely befogadta őket.

Fájdalmasan tragikus a zsidóság sorsa, hogy saját fiainak ilyen ferde fogásait és kifogásait kell kivédenie. És végzetes bűnük ez azoknak az ugynevezett zsidó vezetőknek, akik évtizedeken át hirdették, hogy van zsidó „nacionalizmus“, amely „hazát árul“, amelyet bojkottálni kell, amelytől minden áron és minden körülmények közt el kell szakadni. Termé-

szetes, hogy akadnak aztán, akik az elszakadás legegyszerűbb módját választják: a kikeresztelkedést. Hiszen a zsidóság ugysem jelent nekik semmi belső értéket, amelyért a legcsekélyebb áldozatot is érdemes volna hozni, minek keveredjenek hát a „hazaárulás“ gyanujába?

Pedig ha nem üres jelszavak és hangzatos frázisok után indult volna a magyar zsidóság, ha az országos zsidó intézmények vezetőinek perpatvarokban és basáskodásban kimerülő tétlensége és tehetetlensége helyett zsidó közszellemet teremítő és irányító vezéreink lettek volna, legalább a zsidó intelligencia tisztába jött volna a fogalmakkal és tudták volna, hogy hazaáruló zsidó nacionalizmusról beszélni örület és abszurdum, mert ez lehetetlenség. Mert a zsidó nacionalista sohasem jöhet abba a helyzetbe, hogy hazafiságból „hazát áruljon“. Mert a zsidó nacionalista kétféle lehet: vagy annyira szerelmes Palesztinába, hogy oda akar vándorolni és akkor örül a haza, amelyből kivándorolt, hogy megszabadult egy fölösleges zsidótól és örül a szentföld, hogy kapott egy új telepest. Hazaárulásról tehát ebben az esetben szó sem lehet, aminthogy nem hazaáruló az, aki például Amerikába vándorol ki. Vagy pediglen nem akar kivándorolni a „nacionalista“, hanem otthon marad továbbra is és a szentföld iránti szerelme csak platonikus természetű, akkor meg semmi köze sem lehet ehhez senkinek. Aminthogy senki sem szólhat bele nekem abba, hogy én esetleg szívem mélyén rajongok a Niagara-zuhatagért vagy a délamerikai őserdőkért, ami egy cseppet sem akadályozhat engem abban, hogy az én hazámat hűséggel szolgáljam és önfeláldozóan imádjam. Ha meg a zsidó nacionalistát Palesztinától függetlenül ítéljük meg és kifogásolják azt, hogy a zsidó nációhoz tartozónak vallja magát, — akkor ismét azt kell kérdeznünk, hogyan ütközhet a haza érdekébe ez a teoretikus vallomás? „Mint zsidó zsidó vagyok, mint magyar a legmagyarabb magyar vagyok“, mondahtja a „nacionalista“ is az amerikai „as a jew I am a jew etc.“ mintájára.

Ha nem ütközik a haza érdekébe, hogy a zsidó templomokban reggel és este imádkoznak Cionért és a zsidó népért, (amin bizonyára a dohány-utcai zsinagógában sem Budapest és az izr. vallásu magyarokat értik), miért kellene a templomon kívül a Cionnal és az egyetemes zsidósággal való történeti és életbeli kapcsolatot letagadni? Vagy nem hipokritaság-e az összzsidósággal való népi kapcsolat letagadása, amikor az ugynevezett „asszimilánsok“ is „Alliance Isr. Univer-sellet“ alapítottak? Hát mi köze az izr. vallásu franciának az izr. vallásu némethez vagy marokkóihoz? Miért akar az „asszimiláns“ francia vagy német izraelita iskolákat alapítani Palesztinában? Mi köze hozzá? Vagy elhagyjuk a vádat, hogy a francia zsidók az Alliance útján a francia érdekeket akarják keleten szolgálni, a német zsidók meg a Hilfsverein útján a Berlinton Bagdadig-féle császári koncepciót? Eszünkágában sincs ezt elhinni. De ha nem hazaárulás a magyar zsidónak az egyetemes zsidóság láncába belépni a német vagy francia kultúra terjesztése érdekében, miért volna hazaárulás ugyanezt tenni a zsidó kultúra, a palesztinai héber iskolák szolgálatában? Sőt nem-e ez az egyetlen semleges terület, amely sohasem válhat ütköző ponttá, minthogy a héber kultúra teljesen kívül esik a nagy népek versengési zónáján!

Ha lettek volna az utolsó ötven esztendőben a magyar zsidóságnak vezérlő egyéniségei, akik felül tudnak emelkedni minden hiúságon, kicsinyességen és a zsidó fórumokat nem olyanok foglalták volna el, akik zsidó ügyekben analfabéták, hanem szóhoz engedték volna jutni azokat, akik a zsidó szellemben és a zsidó tradíciókban gyökereznek, talán nem lett volna a zsidó közéletben ez az anarchia, ez az elvtelenség, ez a tudatlanság, ez a tarthatatlanság. És a megfutamodóknak nem volna olyan könnyű szégyenletes lépésüket olcsó hátvéddel fedezni.

Mert a megfutamodáshoz éppen azok egyengették az utat, akik tudatosan oldozgatták a kapcsolatokat és tördelgették a láncszemeket, amelyek a zsidó nép összességét egy-

befűzik. A zsidó tradíciókat elvetették, a zsidó szellemet nem ismerték, a zsidó értékek értéktelenek voltak előttük, a zsidó kulturkincsek fénytelen fémek. De mert mégis az ösztönük, a lelkük mélyén beidegződött atavizmus azt sugalta nekik, hogy a zsidóságot elhagyni még sem szabad, kifundáltak valamit, amivel ezt a faji érzést takargathatják és formáltak maguknak a zsidóságból afféle mitológiai kétarcu Janust, amelynek egyik szempárja folyton hiuzosan kifelé néz: vajjon mit mondanak „odakint“, a másik szempárja pedig ösztönösen befelé mered, de sajnos, csak tátongó ürességet láthat; az egyik szája folyton kifelé beszél, hogy meghallják odaát azok, akiknek tetszését hajhássza, a másik szája meg befelé züm-mög kedves régi melódiákat, de oly halkan és félénken, hogy maga sem hallja meg. Ebből az idegemésztő és lélekölő kinzó kétlakiságból igyekeztek sokan kimenekülni, amikor a zsidóság már nem jelentett nekik semmiféle pozitívumot és a „zsidó önérzet“ kürtöseinél is a zsidóság csak abban a negativumban nyilatkozott meg, hogy egyelőre ki nem keresztelkedtek. Sokan joggal és néhányan talán őszintén is mondták: „a zsidóság csak vallás, én nem vagyok vallásos, hát minek viseljem a nyűgöt?“ És ezzel szemben hiába prédikáltak neki a vallás szentségéről, amelyben legtöbbször maguk a prédikálók sem hittek. Annyi bátorsága meg nem volt az asszimiláns zsidónak, hogy felelje: „Igenis, te nem vagy vallásos, én sem vagyok az, de a zsidóság több mint vallás, a zsidóság nép, amelynek főkapcsa a vallás és elárulod népedet, ha otthagyd vallását, sőt biztos, hogy fiadat néped gyűlöljévé teszed, mert így fogja akarni takargatni a származását.“ Pedig ezt gondolta az az ugynevezett asszimiláns is, aki csakugyan szerette a zsidóságot. Ez volt az, amit zsidó önérzetnek mondtak, de mert folyton csak a vallásról beszéltek kenetes szavakkal, holott a vallásból semmit sem tartottak, minden agitáció és prédikáció képmutatásnak látszott és meddő maradt. Az ugynevezett „nacionalista“ csak őszintén

kifejezi ezt, amit sok „asszimiláns“ gondolt, de nem mert végiggondolni.

Ennek a konzekvenciája pedig csak az lehet és így is mutatkozik, hogy még a vallástalanságban nevelkedett új generáció is valami tartalmat kap zsidósága számára, amelyet aztán zsidó szellemmel, zsidó kultúrával igyekszik még telíteni. Ez a kulturnacionalizmus nem táplálója semmiféle sovinizmusnak és nem lehet kiindulója semmiféle irredentizmusnak. Emellett épp olyan odaadóan szolgálhatja valaki hazáját, mint a legjobb fajmagyar. Aminthogy az állam maga hivatalosan is revidálta a hazafiság fogalmát és a különböző nemzetiségeknek adott autonómiával „a jó magyar hazafi kritériumául a magyar nemzetiséghez való tartozás helyébe az államhoz és országhoz való hűséget tette meg, visszatérve Kosuth, Deák és Eötvös hagyományaihoz“.

Hogy mégis akadnak még megfutamodók, akik most e pogromos időkben úgy vélik, jobb védelem lesz az ajtófélfán a feszület, mint a „mezúza“ és hazafisággal akarják megokolni azt a hősi szándékukat, hogy szeretnének a nyakukba nagy keresztet aggatni és péntek este világító Krisztust kitenni az ablakukba, — hadd cselekedjenek legjobb lelkiismeretük szerint. De utól fogja őket érni az az átok, hogy akikhez átszökdösnek, azok sem fognak nekik hinni és új drótakadályokkal, éppen a hazafisággal védekeznek majd a megfutamodó szökevények ellen. Mert valóban az, aki nem teljesíti a hazafiui kötelességét aziránt a nép iránt, amelyben született, nem lehet hű hazafia annak a nemzetnek sem, amely befogadta!

Levél egy zsidógyűlölő zsidó asszonyhoz.

Budapest, 1917. augusztus hó.

Nemes Nagyságos Asszonyom!

A nyár elején szives volt ismeretlenül hozzám fordulni, hogy ajánljak nevelőt tízéves kis fia mellé. Előkelő modoru, gyakorolt pedagógus legyen — mondotta a telefonba, — mert a birtokon, ahol a nyarat töltik, előkelő urak fordulnak meg; tudjon németül, angolul és franciául és lehetőleg vivást és zenét is, mert valamit a nyáron is kell gyakorolni, hogy mindent el ne felejtсен, főképen pedig tudjon szépen, uriasan lovagolni, mert a kis fiu nagyon szereti a lovaglást és messze turákat egyedül még sem tehet; no meg a szolgabíró ur fia, aki a házban gyakori vendég, huszárhadnagy, aki a lovaglást igen éles kritikusi szemmel bírálja meg. (Apropos! Most jut eszembe: tulajdonképen miért is van a szolgabíró ur fia, aki huszárhadnagy és a lovaglás mestere, még a háboru harmadik esztendejében idehaza, ahol mindig csak „zsidó bujkálók-ról“ hallani? De ez nem tartozik most ide!) Egyszóval ezermester legyen az a szegény nevelő, aki mint szép nippekkel tele vitrin illeszkedjék bele az Önök tanyai szalonjának stílusába.

Nehéz feladat volt, Nagyságos Asszonyom; mert elvégre a zsidó milliomosok fiai, akik saját telivér lovaikon nyargalnak végig naponta a Stefánia-uti lovaglókorszón, a legékesszólóbb rábeszélésemre sem hajlandók a nyáron át reggeltől estig az Ön kedves fiát nevelni, tanítani, lovagoltatni és szó-

rakoztatni havi 100, mondd száz koronáért. (Nem is
 szólva arról, hogy ha egy brichesset koptat el, már oda van a
 mai drágaság mellett az egész nyári gázsija.) Keresnem kel-
 lett tehát ezt a csodalényt azokból az osztályokból, ahol
 nem kergetik a gyermekeket az asztal körül lóháton, ahol ke-
 servesen küzködve, gyalogszerrel iparkodnak előre és sokszor,
 igen sokszor, messzebbre és magasabbra jutnak el, mint né-
 mely autó vagy aeroplán boldog tulajdonosának elkényezte-
 tett gyermekei. „Heuréka“ — kiáltottam fel, amikor véletle-
 nül betoppant hozzám egy előttem rég ismert derék egye-
 temi hallgató, aki a harctéren súlyosan megsebesülve, épp
 felülvizsgálatról érkezett haza Prágából, ahol néhány havi
 üdülési szabadságot kapott. De a szabadsághoz kenyér is kel-
 lett. Gyakorolt pedagógus volt, aki ajánlatomra már több
 előkelő házban nevelősködött és ebből tartotta fenn magát,
 sőt segélyezte szüleit is. Mint „makkabeista“ bátor, egyenes
 fellépést sajátított el, mint a Vivó, és Atlétikai Club tagja
 megtanult vivni, sportolni, az Omiike-menza tanfolyamain
 privát szorgalomból idegen nyelveket is hallgatott és —
 majdnem elfelejtettem! — mint soronkívül előléptetett tiszt
 a harctéren megtanult szépen lovagolni is. De még egyet ki-
 hagytam: a németen, francián és angolon kívül még egy nyel-
 vet tudott: héberül, amit, mint hajdani talmudista, sajátított
 el. Ez nem szerepelt az Ön feltételei között, Nagyságos Assz-
 szonyom, sőt éppen ez volt a bökkenő. Az ütközőpont. Mert
 a fiatalember a héber tudással együtt magával vitte zsidó ér-
 zését, végtelen rajongását és szeretetét a zsidó kultúra iránt,
 valamit, amit Ön, Nagyságos Asszonyom nem ismert és amit
 nem is volt hajlandó kimélni. És minthogy az önérzetes zsidó
 fiatalember nem tudta szó nélkül tűrni azokat a leszólásokat
 és gyalázásokat, amelyekkel Ön a zsidóságot oly gyakran il-
 lette, disputációkra került a dolog. Illetőleg nem is került a
 sor szóváltásra. Mert Ön, Nagyságos Asszonyom, egyszerűen
 és igen kedves logikával megvonta a fiatalembertől a szót,

kijelentvén előtte, hogy az ő feladata csak az, hogy az Ön fiát nevelje és ne Önt.

A fiatalember, aki zsidó érzésében és önérzetében megsértve, egy havi nevelés és lovaglás után kikérte obsitját, ilyenformán nem fejthette ki az Ön antiszemita velleitásaival szemben a zsidóságra és kulturértékeire vonatkozó nézeteit, nem adhatott kifejezést az ő legszentebb meggyőződésének, amelyen Ön, Nagyságos Asszonyom, finom csizmacipős lábaival végigtiport. Engedje meg tehát, hogy helyette én mondjak el egyet-mást ezen az uton. Engem sem köteles meghallgatni. Behunyhatja a szemeit, hogy egy betűt sem lásson. Bedughatja a füleit mogyorós butonjaival, hogy a gyémántok egy hangot se eressenek át. Mégis elmondom a mondandómat, mert az Ön zsidógyűlölete nem egyéni vonás, hanem, sajnós, tipikus valami, amit meg kell világítani, járványos betegség, amelyet meg kell gyógyítani és legalább is nem szabad engednünk a fertőzést terjeszteni.

Mint ugynevezett „jó házból való és modern nevelésben részesült“ leány valószínűleg nem ismerhette meg a zsidóság problémáit a jelenben, sem a zsidóság történetét a múltban. A zsidó élettől, a zsidó ismeretektől távol állva nem volt semmi, ami a fajához való hozzátartozandóságát erősítette vagy dokumentálta volna, de annál sürűbben hallotta mindenfelé a zsidóházakban is divatossá vált zsidószidást. Az első — és talán egyben utolsó — kapcsolata a zsidósággal a „kötelező tantárgyként államilag reátukmált“ héber olvasástanulás volt, amikor bizony nagyon kellett törnie szegény kis fejecskéjét az ó-kaldeus betűk szemelgetésén és összeolvasásán. Hogy haragudhatott ezekre a furcsa betűkre, amelyek annyi kedves játékkórától fosztották meg. Arról természetesen sejtelve sem lehetett, hogy ezek a jobbról balra összákombákomozott betűk mit jelentenek. És még kevésbé lehetett sejtelve arról, hogy ezekben a rómainál és görögnél jóval régiebb betűkben egy sokévezredes nagy kultúra örökéletű és örökértékű kincsei vannak felhalmozva, az elme és fantázia gyönyörű gyü-

mölcei, melyeknek minden magvából százados terebélyes fák emelkedtek a magasba. Ezek a betük civilizációt, prófétai emelkedettséget, tiszta szívet és tiszta lelket, szeretetet és igazságot, szabadságot és világosságot hirdettek, amikor még más mai „kulturnépek“ ősállati korszakukat élték sötét barlangjaikban. Ezek az ó-kaldeus betük vitték szét az egész földkerekségnek az erkölcsi törvényt, amely az embert emberré szentelte. Fagyos téli hajnalokon vitték a zsidó apák rongyokba bugyolált kis gyermekeiket a szűk „szobákba“, a chéderekbe, hogy ezeket a betüket tanulják és melódiájuk szárnyán szebb világba emelkedjenek a gettó fojtó levegőjéből. Ezeknek a betűeknek köszönhetjük, hogy a társadalomból kitaszítva, üldözve és sanyargatva nem züllöttünk kóbor cigányokká. Mert velünk volt a betű, a szellem, a tanítás, mely népek arisztokratájává avatta az üldözött zsidót. A test meggörnyedt a hosszú évszázadok alatt, de a szellem elevenen fejlődött. Az elnyomás utjain dalok fakadtak, amik új tavaszra vártak. És alighogy meglegyintette a zsidót az új szabadság szellője, szétröpködtek a nép fiai, mint a kalitkából kiszabadult madarak és megtelt dalukkal a föld . . .

Igenis, Nagyságos Asszonyom, a héber betűeknek köszönhetjük, hogy más betűket is gyorsabban tudunk megtanulni. A mi prófétáinknak köszönhetjük, hogy lelkünk könnyebben fogadja be a világosság eszméit. A mi szentírásunknak köszönhetjük, hogy mint felszabadult elnyomottak, nem váltunk parvenükké, hanem Marxot és Lassallekat adtunk a világnak, hogy minden proletár a felszabadulás útjára terelődjék. És ha Ön szereti ma Ady Endrét, Wilde Oszkárt és a „modern irodalmat“ általában, ezt annak a „Ceena Ureena“ nevű héberbetűs zsidó könyvnek köszönheti, amelyből nagyanyja, — ó mindnyájunk nagyanyja! — gyönyörű bibliai legendákat, poétikus történeteket és éleselméjű talmudi fejtegetéseket szokott olvasni. A zsidó nő évezredek óta olvas.

Nem kívánom, persze, hogy nemes Nagyságos Asszonyom is elővegye a Ceena Ureenát és olvasgassa a gyerme-

keinek. De legalább is ne oltson gyűlöletet gyermekei lelkébe a zsidóság iránt, amelyet nem ismer. Ne szoktassa őket abba a csunya madárfajtába, amely bepiszkitja a saját fészket. És ne mondja előttük, ha tót parasztok énekét hallja, hogy „ilyet csak zsidó templomban lehet hallani“. Mert először is lehet, hogy a tót parasztok éneke szép annak, aki a melódiát érti, akinek gyermekkori emlékeket és ifjúkori álmodcsengetyűz a fülébe. Másodszor Ön nem ismeri a zsidó templomot sem és így nem tudhatja, milyen az éneke. Aminthogy nem tudja pl. azt sem, hogy a katolikus templomoknak — amelyekért Ön bizonyára rajong — minden éneke, zsolozmája, zsoltára, ritusa, dallama a zsinagógából van átvéve. Aminthogy a zsidóságból vette át a kereszténység nemcsak ünnepeit és ceremoniáit, hanem minden erkölcsi tanítását, minden etikai törvényét is.

Nem akarom itt a zsidóság történeti hivatását, kulturájának jelentőségét kifejezni. Ha levelem érdeklődést kelt Önben a zsidóság iránt, egész könyvtár áll rendelkezésére, a mely a zsidóság multjával és lényegével foglalkozik. De egyre mégis ki kell terjeszkednem, hogy mit köszönhet a zsidóságnak a zsidó nő? Hát azt lehet mondani, hogy mindent. A nőt a zsidóság emancipálta. Mikor még mindenütt áru- és cseretárgy volt, a zsidó törvény gondoskodott a családi tűzhelynek és a női becsületnek legmesszebbmenő védelméről. Még a háboruban fogságba ejtett nőt sem volt szabad törvényes házasság nélkül megközelíteni. A nő szociális helyzetét a legliberálisabban szabályozza a biblia. Az első zsidó köztársaság idejében egy nő ült az „elnöki“, vagy bírói székben és csatákat vezetett és törzsek engedelmeskedtek neki. Nem volt Jeanne d'Arc-féle csodaszűz, hanem egyszerű hus és vérből való asszony és anya Izraelben. Szónokok és proféták támadtak Izrael leányaiból, jelölve annak, hogy olyan nevelésben részesültek, amely egyéniségük teljes kifejlődését tette lehetővé. Királyok és költők gyönyörű énekekben, Énekek Énekeiben zengték a nő himnuszát és amikor római és gö-

rög költők egyforma érzékiséggel irnak „szép fiu“-ról és szép leányról, Judában az egyetlen Sulamitról dalolnak és az örök hűségről. „Viselj engem, mint pecsétet a sziveden, mint pecsétet a karjaidon, mert erősebb a halálnál a szerelem“. A nő becézése, amely a zsidóságnál tradícionálissá vált, annyira tulzásba ment, hogy olykor-olykor kihivta maga ellen a próféták kritikáját is. A talmud — ő ne tessék ettől a szótól megijedni — tele van a nő himnuszával, a nő iránt való gyengédséggel. Az asszony a ház, a birtok, minden. (Jóma 2.) Akinek nincs felesége, nem ember. (Jebamoth 63. 1.) Akinek nincs felesége, öröm nélkül, áldás nélkül, boldogság nélkül él. (U. o.) Kicsoda gazdag? Akinek jó felesége van. (Sabbat 25.) Aki hozzáillő nőt vesz feleségül, azt Isten is szereti. Aki egy nőt csak a pénzéért vesz el, annak sikerületlen gyermekei lesznek és a pénze is eluszik. (Kidusin 70.) Aki magához nem illő asszonyt vesz el, ötféle bünt követ el. Aki a leányát idős emberhez adja nőül, annak az Isten sohasem tud megbocsájtani. Aki a leányát durvalelkű emberhez adja, olyan, mintha oroszlán karmai közé dobná. (Pesachim 49.) Nagyon tisztelje az ember a feleségét, mert az áldás csak az asszony miatt jön a házba. (B. M. 59.) Aki szereti feleségét jobban, mint önmagát és aki tiszteli jobban, mint önmagát, arról mondja az Írás: Boldogság a te hajlékod. (Jeb. 62.) Ha kicsiny a feleséged, hajolj le hozzá és sugj a fülébe. (B. M. 59.) Izrael leányai mind szépek, csak némelyeket elcsufít a szegénység. (Kid. 66.) Aki elválík feleségétől, azt az oltárkö is megkönnyezi. (Gittin 90.) Akinek meghal első felesége, olyan, mintha a szentély pusztult volna el napjaiban. Mindennek lehet pótlása, csak az első feleségnek nem. (Szinhedrin 22.)

Igy gondolkodik asszonyról, szerelemről, házasságról a Talmud, amelyet Nagyságos Asszonyom szintén nem ismerhet, de ennek a szellemnek köszönheti, ha kedves férje ura oldalán kivételes helyzetet élvezhet ma is. Ennek a szellemnek, amelyben a középkorban, míg másutt arról vitatkoztak

az egyházi scholasztikusok, hogy van-e a nőnek lelke, vagy csak „asszonyi állat“, zsidó misztikusok azt a gyönyörűen fantasztikus tant hirdették, hogy maga az Isten is férfi és női principiumból áll, mert csak így lehet igazán Egy, minthogy férfi nő nélkül csak fél és csak együtt alkotnak valóban egész egységet . . .

Nagyságos Asszonyom! A zsidó nő oly végtelenül sokat köszönhet a zsidóságnak, — hálából (és saját érdekében is) kell hogy megóvja a jövőendő számára a zsidóság poézisét, azt az erőforrást, amelyből népe annyi életerőt, szépséget és nagygyátevő energiát meritett. A nagyság és szépség glóriájában látja a zsidóságot az, aki foglalkozik vele, az, aki ismeri. És ha szépségek iránt fogékony lelke van, meg kell azt nyitnia saját népének, saját fájának szépségei előtt is. A honleány mindig szent fogalom volt a költők előtt. És a zsidóságnak, amely Deborahokat, Juditokat és Eszereket adott a történelemnek, ne volnának honleányai, akik megértik népük küzdelmeit és szenvedéseit, akiknek szíve meg tud telni fajuk fájdalommal és örömeivel, akiknek lelke át tud ittasodni a multnak és a jövőnek szépségeivel? „A szépség, a művészet az az ut — mondotta Herzl —, amelyen a zsidóságnak újra be kell vonulnia elidegenedett leányai szívébe.“ De egy kis fáradság kell az ut megtalálásához is. És bünt követ el az anya, aki ezt az utat elzárja a gyermekei előtt. Mert kincset zár el előle, mely táplálja az önérzetet és megóvja a lelket a meghasonlástól. Mert elérkezik az idő, amikor a zsidó érzi, mert érezte-tik vele nyíltan vagy titokban, hogy zsidó, és szeretne visszatérni, visszamenekülni önmagához. És akkor átok neki ez a szó „zsidó“, ha pusztá sivatagnak érzi, de áldás, ha termő talajnak tudja, melynek évezredek cédrusai az egekbe nyulnak . . .

A zsidóságnak nincsen semmi oka reá, hogy önmagát le-sajnálja. A zsidóság többet adott a világnak, mint amennyit kapott. Erejének, bölcsességének és szépségének dus forrásai sohasem apadtak ki. Csak le kell hajolnunk hozzájuk,

hogy felemelve érezzük magunkat. És ha tendenciózus beszédek és írások mindenféle ostobaságot hordanak össze a zsidóság értékének lebecsmérlésére, legalább mi magunk ne álljunk be a becsmérlők hangos kórusába. Elvégezzük ezt helyettünk mások. Nekünk pedig kötelességünk önmagunk és fajunk iránt, hogy fürkesszük multunkban és ápoljuk magunkban azt, ami érték és adjuk át sértetlenül és csillogóbban a gyermekeinknek.

A zsidó ifjuság nevelése.

A „Remény“-nek, a magyar zsidó ifjuság új lapjának megjelenése hirtelen előtérbe tolta a zsidó ifjuság nevelésének problémáját, amely kétségtelenül a legfontosabb és legégetőbb kérdések egyike.

Hogy a multak nagy mulasztásain okulva, a mai zsidó ifjuságot önmagához és zsidóságához hűnek kell nevelni, hogy a jövő generációt meg kell menteni a széthullástól és elmerüléstől, hogy a zsidóság pilléreit alá kell támasztani és meg kell erősíteni, nehogy az egész építmény összeomoljon, — abban nincsen ma eltérés a vélemények között. De annál tátongóbb a szakadék a mód, a hogyan tekintetében. Abban a rengeteg levélben, amely a „Remény“ megindulását mindenfelől köszöntötte, amennyiben az ifjuság nevelésének programját érintette, alig van kettő, amelynek felfogása azonos volna. És épp ez mutatja a hiányt, hogy a kérdés még nem tisztázódott nálunk, hogy még nem alakult ki a problémáról sem egységes felfogás, sem határozott vonalak közt mozgó közvélemény.

Voltak — és érdekes: közöttük néhány vallásanár is —, akik kifogásolták az új lap kidomborított zsidó jellegét. Szerintük a modern nevelésben részesülő ifjuság idegenkedni fog a kimondottan zsidó olvasmánytól és a „jobb szülők“ nem fogadják be a gyermekszobába az olyan lapot, melynek zsidó zászló leng a homlokán. Eszerint kerülni kellene az ilyen „nyílt zsidózást“, mint „chanuka“, „pörgetyű“, megütközést fog kelteni a „kaddis“, mint cím, vagy — horribile dictu — „Sofem Alechem“, mint szerző! Nézetük szerint óvatosnak

kell lenni és tekintetbe venni a mai ifjuság elkényeztetett gyomrát, amely a zsidóságot csak afféle finom Gerbeaud-bonbonba bujtatott orvosság alakjában veheti be.

Mások meg, éppen ellenkezőleg, kifogásolták, hogy mi köze a zsidóságnak Nobelhez, vagy a jégvirágokhoz, amikor a Nobel-díj alapítója nem is volt zsidó és a jégvirágok nemcsak a zsinagógák és a gettó-házak ablakain szoktak kivi-rágni? A novellában sem elég, ha az anyai szeretet van glorifikálva, vagy az elnyomottak szociális elégtételére izgat, hanem szólnia kell Beile-Rochelről és Chájem Noteról. És a költő is, mikor nagyanyjáról zeng, nem emelte ki kellőképen, hogy a nagymamája zsidó vala. „Radikális zsidó” irányt kell követni és főleg zsidó politikai kérdéseket fejtegetni az ifjuság előtt. Vallásra, szépirodalomra és „kulturmázra” nincs szükség.

Voltak, akik minden egyébnek a mellőzésével a zsidó vallási szertartások ismertetését követelték. A hitbuzgalmi életre való buzdítás és lelkesítés legyen a cél. Ismerje meg az ifjuság a „Tarjag micvot” a zsidó vallás 613 parancsolatát és eszerint éljen, — és jellemző, hogy azok között, akik ezt követelték, voltak, akik a Tarjagból jagot, a 613 szertartási parancsolatból 13-at sem teljesítenek. Mások meg viszont óva intenek bennünket, nehogy az ortodoxizmus, a „reakció” vizein evezünk, nehogy visszaállítsuk a gettót és zsidó uniformissá avassuk a kaftánt.

Az a bizonyos sétalovaglás a számmal és a szembejövő négy vándorral jut eszünkbe. Az irányok, a felfogások mindig eltérők voltak és valamennyinek eleget tenni nem lehet. Aki tehát utra indul, annak mennie kell egyenesen a maga útján előre. A zsidó ifjuság nevelésének problémáját senki generaliter megoldani nem tudja. Az Ur a maga alakjára formálta az embert, és mindenki a maga felfogása szerint akarja nevelni az utódját. Az ortodox ortodoxnak, az ateista ateistának, a szocialista szocialistának és a kapitalista kapitalistának. Ezzel a tényezővel mindig számolni kell és ami

akár egy sajtóorgánumnak, akár egyéb közintézménynek a feladata, éppen az ellentétek kiegyenlítése, nivellálása, kiemelni mindegyik oldalról azt a becses részt, amely egyetemes értékével hozzáférhetővé tud válni mindenütt, keresni az összetevőkből egy eredőt, amelyen a különböző irányu vonalak összefuthatnak, kikeresni a közös tényezőt, amely iskolai kifejezéssel szólva, mindenütt benntaláltatik.

Ez a közös tényező pedig három rövid szóban foglalható össze: *nyílt zsidó embereket* kell nevelnünk.

Embereket kell nevelnünk, akiktől „semmi emberi távol nem áll”. Nagylátókörű, széles műveltségű, egészséges testű és egészséges lelkű embereket, akik egyformán tudnak gyönyörködni a természet és a kultúra szépségeiben, egyformán tudnak örülni a technika és a lélek gyümölcseinek. Az ortodox szülők is kulturembereket akarnak nevelni gyermekeikből, hogy „lépést tartsanak a korral”. És érdekes, hogy a zsidó nemzeti nevelést sürgető cionisták is a néhány hét előtt Berlinben tartott konferencián szinte egyhangulag megállapították, hogy „Nationale Erziehung ohne menschliche ist eng und unfruchtbar. Diese, die menschliche Erziehung der jüdischen Jugend ist bisher zu wenig berücksichtigt worden. Unsere nationale Erziehung war bisher allzusehr eine nationalistische. Es handelt sich darum, dass wir auf alle Interessen, auf alle menschliche Bedürfnisse eines jungen Menschen eingehen. Ein guter Blau-Weiss Führer etwa hält es für seine Aufgabe nicht bloss jüdische Parolen herauszugeben und jüdische Kenntnisse mitzuteilen, sondern sich mit allen Jugendinteressen, mit allen die Knabenseele bewegenden Fragen in der rechten Weise abzugeben . . . so dass ihm sein menschliches und sein jüdisches Ideal zu einem verschmelzen: zur Vollendung des eigenen Wesens.“ Ezt mondotta Buber a konferencián, hol szintén belátták, hogy a mai ifjúságot egyoldaluvá nevelni nemcsak lehetetlen, de értéktelen is.

Zsidó embereket kell nevelnünk, akikben a zsidóság egybeolvad az általános emberivel, akik az általános emberi ér-

tekek között felveszik a lelkükbe a zsidóság értékeit is és be-
 cézik ezeket, mert tudják, hogy ezek speciálisan az övéik és
 az őseiké; ezekből íródott az ő ötezeréves nemesi oklevelük,
 amely ki kell, hogy egyenesítse gerincüket, fel kell hogy
 emelje a szemüket és a homlokukat. Zsidó embereket kell
 nevelnünk, akik ismerik multjukat, történetüket, irodalmu-
 kat, ismerik népük örömeit és szenvedéseit, nótáit és ke-
 serveit és évezredekén át elnyomott sóvárgását a szép és
 fenséges után. Zsidó embereket kell nevelnünk, akiknek, ha
 kint a skipályán, vagy bent a hangversenyteremben megüti
 fülüket egy régi zsidó melódia, megrezzenjenek a szívének hur-
 jai: „Ez a mi melódiánk!” Akik, ha a Kárpátok tövében spor-
 tolva, vagy Budapest utcáin sietve megpillantanak egy ron-
 gyos- vagy selyemkaftános öreget, ne fordítsák el az arcukat,
 hanem nézzenek a szemébe szeretettel: „Ez az én testvé-
 rem.” Akik, ha hősokeket idéznek fel lelkükben, ne csak Julius
 Caesarra és Napoleonra gondoljanak, hanem Józsuára, Dá-
 vid királyra és a makkabeusokra, mondván: „Ezek a mi hő-
 seink.” Akik, ha szépség után repes a szívének és a költészet
 szárnyán akarnak magasba emelkedni, a világirodalom va-
 rázsforrásai között forduljanak a mi nagy profétáinkhoz is
 és a mi Juda Halévinkhez és a mi Gabirolunkhoz és a mi
 Bialikunkhoz, átérezvén: „Ezek a mi poétáink.” Akiknek a
 zsidó eszmék tanítása, a zsidó mult históriája ne „kötelező
 tantárgy” legyen, hanem vér a véréből, hus a husából. Akik-
 nek a Szentföld nem geográfiai fogalom, a hébernyelv nem
 ókaldeus idioma, hanem népünknek bölcsője és gyökere, el-
 mult és éledő történelmének forrása és színhelye.

És nyílt zsidó embereket kell nevelnünk. A zsidóságot
 nem kell takargatni, nem kell semmi és senki elől sem rejt-
 getni. A rosszakaratu, vagy együgyü rágalmazókat, akik az
 álhazafiság vészharangját akarják megkongatni, nem fogjuk
 tudni elnémitani semmivel. Minden asszimiláltság és önmeg-
 tagadás ellenére sarkon harap a zsidógyűlölet kigyója, amely-
 nek éles méregfogát mi semmiféle mesterséges kigyóbűvö-

léssel kiszedni nem tudjuk. Ahol a zsidók a legbuzgóbban semmisítették meg zsidóságukat, Franciaországban ütötte fel a fejét a legdühösebben; amikor az asszimiláció és zsidó önmegtagadás Németországban a legtökéletesebb volt, lépett fel a tudományos antiszemitizmus, a német kulturprogrum; és nálunk sem használt semmit, hogy az „izraeliták“ ima helyett reggel, délben és este verték a mellüket: mi csak szegény mőzesvallásu hazafiak vagyunk. A zsidók hazafiassága nem szorul bizonyításra sehohsem. Százezreknek kiömlött vére kiáltja ezt a földből, de akiknek jólesik, bedugják a fülüket és süketeknek tetetik magukat. A zsidó hazafisága, polgári kötelességtudása épp oly természetes és magától értetődő emberi dolog, mint amilyen természetes és magától értetődő a konzekvencia, amelyet a zsidó fajhoz vagy valláshoz, vagy néphez (lényegben itt ugyanaz különböző okokból más-másképpen kifejezve) való tartozandóságból le kell vonnia. Csak az áruló teheti túl magát ezen akár itt, akár ott. Nyílt zsidó embereket kell nevelnünk. A zsidóságnak nincsenek titkai, nincsenek nemzetiségi aspirációi, csak föntartani akarja önmagát, mint minden élő lény a természetben, nem akar elmerülni és nem akar megsemmisülni, hanem élni akar és megtartani azt, ami az övé és egyenlőséget akar abban is, hogy a kultúra nagy és örök szobrában a zsidó nép is megörökíthesse a maga csillogó ércpikkelyeit.

Ez a cél és ennek eszközüll kell szegődni a zsidóság minden nevelőintézményének és így a „Remény“-nek is. Emberi, zsidó és nyílt legyen. Szoktassa hozzá a fiatalságot korán, hogy az ő művelődésének elemei közé tartozik és elsősorban tartozik a zsidóság is, a melyet ismernie, tisztelnie és szeretnie kell. A szíve nyitva legyen minden íránt, ami emberi, de a szíve mélyén ott muzsikáljanak zsidó érzésének hárfái és ezt ne is titkolja, mert ez is emberi. A Nobel-díj és a Cross Country sport mellett olvasson a héber nyelv és a Szentföld életéről, a biblia és a zsidó költészet szépségeiről, a földrajzi ritkaságok és technikai vívmányok mellett termé-

kenyítsék meg a fantáziáját a zsidó hagyomány és a zsidó legendák hősei, a repülőgép szárnyalása mellett szálljon a lelke a zsidó eszmék magas régióinak halhatatlan martirjaihoz is. És ha eljön egy-egy ünnep, tanulja meg ennek jelentőségét és szívja magába a zsidó szokások örökszép poézisét. Lássa a zsidóságot szépségben és költészetben, és tudja, hogy hibái általános emberiek. Szokja meg, hogy a chanuka akár mint szó, akár mint ünnep van olyan szép, mint a karácsony; hogy a hébert épp úgy nem kell eldugdosni, mint klasszikus testvéreit, a latint vagy a görögöt, hogy a kaftános zsidó testvért épp úgy nem kell szégyelni, mint a ködmenes, subás parasztot, hogy Solem Aléchem épp olyan szerzői név, akár Frederi Mistral, és a „jiddis“ épp olyan nyelvjárás, akár a plattdeutsch vagy provençal zsargon, hogy egy pajeszes galíciai zsidó épp úgy lehet művészi festmény tárgya, mint egy hosszuhaju spanyol vagy hollandus, és végül, hogy oktalanság, ha az ugynevezett „jó zsidó“ zárt borítékban küldeti magának a zsidó lapot, mert nem akarja, hogy — a cselédje lássa.

Nyílt zsidó embereket kell nevelni, akiknek a zsidóság éppoly természetes, mint emberségük. Nem kell lármázni vele és felesleges zajt ütni, a zsidóság sohasem volt „ecclesia militans“, de a leplezgetés gyávaság és elárulni alávalóság. Ezt kell az ifjuság szívébe vésni. És ez a feladat, tudjuk, jóval nehezebb a zsidóságnál, mint bárhol. Mert az egész élet ellene dolgozik. Ezer gát, ezer akadály, régi előítéletek és új rossz-hiszemőségek sorakoznak ellene és a legnehezebb olyan hőssé lenni, aminőt a zsidóság állít fel ideálul: győzedelmeskedni saját vágyaink felett. Sok ambíciót, sok belső titkos várakozást kell feláldozni. Az öröklött kincsek áruba bocsátásával sok mindent lehet megszerezni. De kárpótól a belső megtisztulás és szabadság, az önmegbecsülés, az autoemancipáció szabad, nyílt érzése, a kötelességteljesítés felmagasztosító tudata és a jövőendő derengő reménye.

A zsidó asszimiláció.

Nyílt válasz dr. Riedl Frigyes egyetemi tanár úrnak.

Méltóságos Professzor Uram!

Méltóságod azzal a megtisztelő kéréssel fordult hozzám, hogy világítsam meg objektív szempontból a zsidó asszimiláció problémájának lényegét, amelyről annyi ellentétes és zavaros felfogás van forgalomban. Őszintén megvallva, bármennyire megtisztelő és erőtfokozó ez a feladat, mégis aggodalommal fogok a megoldásához, mert attól tartok, hogy a mit én elmondok, az is csak egy szubjektív vélemény lesz. De viszont kétségtelen, hogy emberi dolgokról mindenki csak szubjektíve ítélhet és ilyen ítélet értékének fokmérője egyedül csak az lehet, hogy mennyire látszik előítéletmentesnek és elfogulatlannak. „Látszik” — mondom; mert nem volnánk igazi emberek, ha minden emberi dolog nem állna legalább annyira közel hozzánk, hogy valamelyes becsületes szubjektivitás meg ne zavarja a teljes érdektelen semlegességet.

De a zsidó asszimiláció problémáját sokan a legszélsőbb előítéletek céltáblájává teszik. Egyrészt halljuk, amint némelyek így humorizálnak: „Az új gettó építői ostromozzák a zsidó asszimilációt, hát miért nem vesznek fel ők elsősorban kaftánt?” Elfelejtik, hogy a lengyelországi zsidók a kaftánhoz is, amely tulajdonképpen lengyel nemzeti viselet, éppen asszimiláció útján jutottak és hogy a kaftán épp úgy nem jelent műveletlenséget, ahogy a frakk még egyáltalában nem jelent nyugateurópai színvonalat és kulturát. Másrészt vannak, akik az asszimilációt bizonyos pártszempontból

ítélik meg és hajlandók mindenkit „asszimiláns“-nak bélyegezni, aki nem fizeti például a sékelt, a cionista pártadót. Achad Haam, a kiváló héber gondolkodó valóban nemes elfogulatlansággal állapította meg, hogy Geiger és társai, akik a zsidóság számára új benső vallási formákat kerestek, egyáltalában nem nevezhetők „asszimilánsok“-nak, mert hiszen ők csak zsidó individualitásuk megőrzésére és kidomborítására törekedtek a változott viszonyok között!

Voltak továbbá, akik a kérdést természettudományos, biológiai szempontból tették „objektív“ vizsgálat tárgyává és kutatták az analógiákat a növény- és állatvilágban, ahonnan tulajdonképpen az „asszimiláció“ szó származik. Asszimilációnak nevezzük ugyanis azt a folyamatot, amidőn egyes tápanyagok az élő lény szervezetébe jutva, annak alkatrészeivé válnak. E szerint kezdték azután kutatni, vajjon az asszimiláció haladást, fejlődést jelent-e. És pattogtak az érvek pro és kontra. A holt anyag, a víz, a szén, alkatrészévé válik a növénynek, a növény az élőlényt táplálva, élőlény alkatrészévé asszimilálódik; az asszimiláció útja tehát fölfelé vezet. Rákontráztak azután az ellenérvek: Igen ám, de az asszimiláció egyszersmind pusztulást jelent, az individuum elveszését, feloszlását és kimondották a szentenciát, ismét zoológiai és botanikai megfigyeléseket segítségül hiva, hogy csak az asszimilálódik, ami értéktelen, erőtlen, az élősd; ellenben minél értékesebb és minél erősebb valamely lény, annál kevésbé van alávetve az asszimiláció törvényének, tehát az asszimiláció visszaesést, degenerációt jelent.

Természetes, hogy itt egy egészen sajátos tévedéssel van dolgunk. Mert sem a zoológiai, sem a botanikai, sem a grammatikai asszimiláció nem lehet analógja az emberi asszimilációnak. A grammatikában pl. asszimilációnak nevezzük azt a simulást, azt a nivellálódást, amelyet a szomszédos hangok egymáson előidéznek. Mikor a Halotti Beszédben még előfordulva „hadláva“ helyett ma „hallá“ használatos. És a grammatikus nyugodtan osztályozhatja a z efajta asszimilációt,

hogy van regresszív, progresszív és kölcsönös asszimiláció. Csakhogy a „d” betűnek igazán mindegy és cseppet sem fáj neki, hogy a „hadláva” szóban progresszív vagy regresszív asszimiláció folytán „l” betűvé lett. A vizet és a szésavat sem bántja, hogy a növényben szénhidráttá asszimilálódott. A növény bizonyára a Maeterlinck megálmodta intelligencia mellett sem sajnálja az előléptetést az élőlény testébe. És könnyű a vágóhidon megkötözött ökörnek bebeszélni, hogy most tulajdonképpen fejlődésen fog keresztülmenni, mert az ember emésztőcsatornájába kerülve, a nemesebb emberi test részévé válik. Talán ezzel mentegetődzik a halál is, amikor lekaszája az embert, mint a fűvet, hogy asszimilálódjék a földdel, amelyből vétetett. Mert a halál a legnagyobb asszimiláns, asszimilál, nivellál mindent, az ő univerzalizmusa előtt a porrávált ember sem több, mint az l betűvé asszimilálódott d betű a „hadlává”-ból lett „hallá”-ban.

De az élet nem törődik bele a halálba, csupáncsak az univerzalizmus vagy asszimiláció vagy egyéb magas szempont kedvéért. Minden élőlény védekezik a halál ellen és minél magasabb kulturfokon van az ember, annál elkeseredettebb harcot viv a megsemmisülés ellen. Minél magasabb kulturfokon van az élet, annál többretegű, annál többet jelent, annál több a tartalma, melyről az ember nem akar lemondani semmiféle filozófia, okoskodás vagy osztályozás kedvéért. II. József bizonyára teljes jóhiszeműséggel vallotta a meggyőződést, hogy a magyar nyelvet, a magyar kulturát ki kell irtani, hogy semmi sem álljon útjába annak, hogy a monarchia népei így teljesen asszimilálódva egy nagy univerzális kulturába olvadjanak össze. Bizonyára őszinte magas szempontok vezették őt, de a magyarság egyáltalában nem volt hajlandó az ő életét, az ő külön speciális tartalmu magyar életét holmi magasabb szempontoknak feláldozni. Mert minden népnek elsősorban az ő élete — az élet szót tágabb értelemben véve — a legdrágább, és az ő élete fenntartása a legmagasabb szempont.

A zsidó asszimiláció kérdése azonban az általános emberi asszimiláció problémájánál sokkal komplikáltabb. A speciális zsidó élettartalmat ugyanis két tényező adja, a vallás és a történeti tudat, mely utóbbinak forrásai a közös nyelv és a közös mult. De minthogy a zsidóság kezdettől fogva teokratikus állam volt, sőt mint nomád törzs is már külön vallást alkotott, a vallás szinte nagyobb fontosságú tényezővé fejlődött, mint a történeti tudat. Ennek a körülménynek tudható be, hogy a zsidóság minden külsőséget a leggyorsabban asszimilált és minden kívülről jövő formát csakhamar be tudott olvasztani a maga egyéni életébe. Mózes külsőleg annyira „asszimiláns” volt, hogy Jetro leányai egyiptominak nézték, de lelkében a csipkebokor lángja és Izrael jövője lobogott. Dániel szir nyelven írta meg zsidó látomásait, de a babiloniai király ételéből nem evett, italából nem ivott. A második templom idejében a zsidók legértékesebb része egészen elgörögösödött és tiszta görög nyelven gyönyörű zsidó kulturát teremtettek. Sámuel Hanágid arab miniszter, nagyvezér volt és talmudi munkákat írt és az arab seregek élén aratott győzelmeit héber versekben örökitette meg. Majmonides, Gabirol, Bachja, Jehuda Halévi arab nyelven csináltak zsidó filozófiát, koncipiáltak zsidó világfelfogást, Mendelssohn, Zunz, Hess, Geiger s a többiek német nyelven küzdöttek a zsidóságért; a mai cionista irodalom legnagyobb részét idegen nyelveken íródik. Van zsidó tudomány, irodalom, költészet, apologia a világ minden nyelvén, ami azt jelenti, hogy a zsidóság folyton, mindenütt és minden időben magába olvasztotta az idegen kulturákat, vagyis asszimilált.

Asszimilált és nem asszimilálódott. Magába olvasztott és nem magát olvasztotta be.

Mert ezt a két fogalmat kell egymástól élesen elhatárolnunk. Az asszimilánság mint cselekvő forma, mint *participium activi*, mindig életteljességet jelent. A régi Decartes-féle formula szerint azt lehetne mondani: *assimilo ergo sum*. Amíg az egyén asszimilál, vagyis idegen elemmel terméke-

nyiti meg saját individuálitását, addig él és egészséges. A beteg állapot a passzív „asszimilatus“, az asszimilálódott állapota, amikor megszűnt a történeti tudat, a speciális zsidó életnek eme pulzusütése, amikor az egyén, Achad Haam szavával, kiürült régi tartalmából, kivetkőzött a zsidóságból és az így megmeztelenedett és megüresedett forma megtelik idegen tartalommal és betakarózik idegen ruhával, amely a multat teljesen elpalástolja.

Azt szokták mondani a zsidóságról, hogy különös hajlama van az asszimilálódásra. De ez az állítás tulajdonképpen tévedésen alapul. Mert a zsidóság mindig csak asszimilált és nem asszimilálódott. Különben nem tudta volna magát szétszórtságban évezredekken át fenntartani, amíg más, valóban asszimilációra hajló fajok százszor ekkora tömegekkel rég eltűntek. Csak a látszat volt olyan, mintha a zsidóság passzív fél volna. A régi rómaiak magukba olvasztották, asszimilálták a görög kulturát, de ezzel egyáltalában nem mondtak le saját egyéniségükről, saját történeti tudatukról, ami náluk érthető is, mert hiszen saját birodalmukban, saját nyelvükön tették. A zsidóknál, minthogy szétszórtságban és egységes nyelv nélküli éltek, külsőleg úgy látszott, mintha ők asszimilálódnának, pedig ők csak asszimiláltak és görögül, arabul és később az európai nyelveken zsidó kulturát teremtettek, zsidó kulturát, amely a zsidó egységet alkotó zsidó vallás, zsidó etika és zsidó történeti tudat szolgálatában állott és a saját egyéniségén keresztül szolgált, mint minden más nép az egyetemes kulturát. Az idegen elemeket a zsidóság olyan szerencsésen tudta egyéniségébe asszimilálni, hogy a zsidóság már évszázadok előtt elmondhatta magáról, hogy nihil humani me alienum esse puto, semmi sem maradt távol tőle, ami emberi. Talán ennek a szerencsés asszimilálásnak, amely mindenünnen kiválasztotta és magábaolvasztotta a jót, az emberit, köszönhető, hogy a zsidóság nem tudott dogmákba merevedni, hogy etikája, életfelfogása folyton fejlőd-

dött és tisztult, hogy mindig és mindenütt a haladás zászláját hordozta.

Sőt igazán sajátos és szinte paradoxságnak látszik, hogy a zsidóság a zsidó nemzeti vagy faji érzésnek elméleti megfogalmazásához is voltaképp asszimiláció útján jutott. A középkorban és az ókorban a zsidóság nem ismerte, amint nem is ismerhette a faji zsidó vagy nemzeti zsidó fogalmát. Előtte a zsidó egyenlő volt a vallásos zsidóval. A bibliában a vallás parancsainak elhanyagolása egyenlő a megsemmisüléssel, a pusztulással. A nagy zsidó szabadgondolkodók az ókorban és a középkorban szigorú vallásos, sőt ceremóniás életet éltek. Az a gondolat, hogy valaki lehet „jó zsidó” vagyis faji zsidó akkor is, ha a vallás szertartásos törvényeivel nem törődik, — az újabb időkig teljesen ismeretlen fogalom volt a zsidóságban. Még 1845-ben is, amikor a művelt Oppenheim rabbtól a hatóság véleményt kért azokról a szombaton vásároló kolozsvári zsidókról, akik magukat „reformált zsidók”-nak nevezték, a liberális rabbi azt felelte, hogy reformált zsidók egyáltalában nincsenek és nem is lehetnek, mert aki szombaton nyitva tartja az üzletét, az már egyáltalában nem zsidó. De ahogy a vallási indifferentizmus terjedni kezdett, ez a teória természetesen nem tarthatta magát többé, a vallásos élettől elidegenedett zsidóság asszimilálta az akkor világszere romboló és építő nemzeti eszmét, amelynek nála mindesetre kisebb aktivitású faji eszmévé kellett tompulnia. A legextrémebb példát erre Heine szolgáltathatja, aki kikeresztelkedése után is mint öntudatos zsidó lépett föl, vagy Konstantin Sapiro, a héber költő, aki a múlt század második felében elhagyta a hitét — szintén állás miatt, mint Heine, — de verseit tovább is közzölték a nemzeti szellemű orosz héber lapok, sőt egyes megzenésített versei orosz zsidó népdalokká váltak.

A zsidó faji érzés, vagyis az egyetemes zsidóság együvértartozandóságának a tudata, természetesen, megvolt a zsidóságban minden korban. De amíg a vallás, helyesebben a vallásos élet, volt a domináns, a faji eszme nem differenciáló-

dott tőle, hanem csak annak természetes és alávett kisérőjeként jelent meg. Jeruzsálem elpusztulásánál, Josephus Flavius előadása szerint, a szentély lángbaborulását tekintették a legnagyobb katasztrófának, a makkabeusi szabadságharcok főmotívuma a szent olaj volt, Juda Halévi Cion-rajongása a vallásból táplálkozik (egy modern cionista kritikus szemére is veti ezt). Majmonides a görög filozófia és a zsidó vallás összeegyeztetését tekinti főproblémájának. De mindezeknél a zsidó nemzeti tudat valami magától érthető volt, amit nem is kellett külön eszmékbe és elvekbe foglalni, mert vér volt a vérükből, hus a husukból, lélek a lelkükből. Aminthogy a próféták csak vallásos, erkölcsös életre buzdították a népet, a nacionalizmusra, a „hazafiságra“ külön oktatni nem kellett.

Ha már most azt látjuk, hogy a zsidóság a nemzeti eszme teóriájához is asszimiláció útján jutott: mi hát a lényege annak az asszimilációnak, amelyet minden önérzetes zsidó megmosolyog vagy megvet és mik a lényeges jegyei a nem asszimiláns zsidónak? Érzésszerű dolgokról, szinte imponderabilitásokról lévén szó, nehéz a definíciókat valahogyan matematikai szabályossággal „more geometrico“ körülírni. A hit és akarat mélykomplikációja kérdése ez. Hiszünk-e a zsidó nép örökkévalóságában és megvan-e bennünk az akarat és a vágy örök útja akadályainak elhárítására? Ez a legfőbb választóvonal. Aki hisz a zsidó nép örökkévalóságában, az természetesnek tartja, hogy a zsidóságnak, mint minden más népnek, magába kell olvasztania az összes kulturák legfőbb értékeit, hogy zsidósága is annál értékesebbé, annál tartalmasabbá legyen. A kulturákkal bevetni a zsidó talajt mint alapot és egyetemes értékekkel bekapcsolódni a zsidó multba, tehát „asszimilálni“, magába felvenni és nem „asszimilálódni“, magát megsemmisíteni. A zsidóságot ezek abszolút magáért valónak tekintik, tehát minden haladása és átalakulása is önmagáért kell hogy legyen és örökkévalóságáért és persze fölösleges hangsúlyozni, hogy ez a haladás, valamint a zsidóság

munkája általában eo ipso a fogadó nemzetek haladását és erőgyarapodását jelenti.

A vallásos zsidót a zsidóvallás, a Tóra örökkévalósága tanítja a zsidóság örökkévalóságára. A cionistát az a tudat, hogy a zsidó nép is jogot tarthat egyéniségének teljes kifejlődésére és ha a távoli jövő álma egy egységes emberiségre vágyik is, ez az egységes emberiség is csak a különböző kultúráramlásokban, földrajzi vagy faji határok szerint differenciálódott embercsoportok, vagyis népek szervezkedése lesz, amelyben nem ismernek majd különbséget német és francia, kínai és japáni, pápua és hottentotta között — csak éppen a zsidó volna kizárva? A zsidó kultúra harcosa, aki a zsidóság egységes, de szűk földhatárainál fontosabbnak tartja, hogy belekapcsolja a zsidó jövőt a zsidó multba, ebben a közös multban és jövőben találja a zsidóság örökkévalóságának a talaját. Mindezek a zsidóságot mintegy meglevőnek és magától érthetőnek tekintik, a zsidó emancipációt nem ajándéknak, amelyért viszonzásul fel kell áldozni a zsidóságot, hanem a legtermészetesebb emberi jognak; a zsidóság nálunk nem átkelő hid, amely aztán el is sülyedhet, hanem önmaga a cél, az ut, az élet.

Akik pedig nem hisznek a zsidó nép örökkévalóságában, azok az egész zsidóságot csak átmenetnek tartják és tudatosan vagy öntudatlanul ennek az átmenetnek útját egyengetik. Ezek az „asszimilánsok“ a szó becsmérelt értelmében, helyesebben, nem asszimilálók, hanem asszimilálódók, akik a zsidóságot nem önmagáért valónak tekintik, nem talajnak, alapnak, hanem termékenyítő trágyának, eszköznek, valaminek, aminek át kell hasonulnia, tehát végeredményben meg kell szűnnie.

Ezek az „asszimilánsok“, akiknek két legszélsőbb pólusa a kikeresztelkedő zsidó és az ugynevezett misszió-zsidó, tulajdonképpen csak az időmértékben különböznek egymástól. A misszióhirdetők szerint pl. a zsidóság feladata, hogy a népeket az egyistenhitre tanítsa. (A népek nem keresik ugyan a

zsidókat házi tanítóknak.) Ámde ezek szerint, ha az összes népek a kereszténység, mohamedánizmus stb. vallások útján már az egyistenhiten lesznek, a zsidóság eltűnhet a föld színéről.

Sokan nem törődnek már az egyistenhittel sem, a zsidó vallásos élettől rég eltávolodtak és most keresnek valami kis mentségi formulát, amellyel a „vis inertiae“ eredményét, az ő még-zsidóvoltukat megmagyarázzák. Némelyek csak nehezen tudják magukat elhatározni az átmenetre és azért egyelőre maradnak, de távortartják magukat minden zsidóügytől, még a zsidóság kulturájától és művészetétől is, hogy mutassák: ők „tulnőttek a felekezetiségen“, aztán gyujtanak karácsonyfát, gyűjtenek Krisztusokat, hogy mutassák: ők elfogulatlanok. És beáll aztán a kulturátlan ferdeség, hogy zsidók csakugyan nem elfogultak mással, csak épp a zsidósággal, önmagukkal szemben.

Némelyek rövidebbé, mások meg kellemessé igyekeznek tenni az átmeneti utat és mindenféle jóhiszemű és furfangos eszközökkel iparkodnak eltakarni, elfeledtetni zsidó voltukat, hogy észre ne vegyék őket, amikor mennek. Mert hiába az átmenőkre nemcsak azok néznek megvetéssel, akiket cserben hagynak, hanem azok is, akikhez átmennek.

Némelyek „vallásfelekezeti különbség nélkül“ gyakorolt luxusjótékonysággal akarják restelt zsidó voltukat megbocsájthatóvá tenni a nem zsidók előtt, némelyek meg odavetett izraelita alamizsnákkal akarják kiengesztelni a zsidóságtól való elidegenedésüket a zsidók előtt. Akik anyagi vagy szellemi tőkájüknél fogva arra volnának hivatva, hogy a zsidóság előharcosai legyenek és népük áldásaivá váljanak, ahelyett úgy viselik a zsidóságot, ezt a legrégibb, legszebb nemesi oklevelet, mint egy szégyenfoltot, mintha minden percben bocsánatot kérnének zsidó voltukért. Odadörgölődznek alázatosan azokhoz a nem-zsidó körökhöz, amelyekben ők azt hiszik, feljebb jutottak és nem látják ott a hátuk mögött vi-gyorgó gunyos mosolyokat. Átmenők ezek mind, akik tal-

mudi szóval „elhagyják az örök életet és a pillanatnyi életbe kapaszkodnak.“ És mert átmenők, mert uton vannak és nincsenek sem itt, sem ott teljesen, úgy járnak, mintha valami ideges titkos betegséget hordanának magukban. Félemberek, akiknek a lelkén valami csorba esett és nincs benne az egészséges edény teljes, tiszta csengésének harmóniája; legtöbbszörre tullármásak, hogy ne hallják csorba ürességük kinos kongását. Ez az átmenet belső átka. Sokan azonban egyszerűen megrövidítik az átmenetet, asszimilációt úgy, hogy mindjárt vallásostul asszimilálódnak bele a környezetükbe. Kikeresztelkednek, vagy legalább a gyermekeiket kereszteltetik meg. És mondjuk ki nyíltan: akik a zsidóságot csak aféle helyi ima-egyletnek vagy jótékonyági egyletnek tekintik, amelyet a „részvéthiány“, a „korszellem“ vagy egy rendelet megsemmisíthet, nem vehetik zokon, ha valaki vallásból kiábrándulva, imában és jótékonyágban hitét veszítve, az „egyesület“-ből még feloszlása előtt önként kilép. Aki nem hisz a zsidó nép örökkévalóságában, annak nincsen joga, hogy a renegátokra követ vessen. Néhány száz esztendő az örökkévalóságban nem számít és ha valaki ugyis veszendőnek tartja a zsidóság ügyét, nem vetheti meg azt, aki az átmenetet megrövidíti és maga teszi meg azt a lépést, amelyet unokája vagy dédunokája fog, szerinte, ugyis megtenni. Az asszimiláció legszélsőbb konkvenciája ez csupán és az idő kérdése nem számíthat. Csak az, aki hiszi, vallja, hogy a zsidóság élő örök nép „am ólam“, az vetheti meg a renegátot, mint egy zászló elhagyóját, mint egy nép árulóját, akit a legemberibb szempontból is csak megvetéssel sujthatunk.

Minthogy pedig a zsidóság nagyrésze a jövőben is diaszporában fog élni, — hiszen a cionizmus megvalósulása után is csak a zsidóság egy részét fogadhatja be Palesztina, — a zsidó asszimiláció megmarad továbbra is távoli jövődők kérdésének, amellyel a zsidóságnak foglalkozni kell a legnagyobb komolysággal, mint élete kérdésével. Képzeljük csak el egy pillanatra, Herzl nagy álma valóság és ha a zsidó Palesztiná-

ban például egy polgárjogot szerzett francia mellétverdesve mondaná: „Én büszke vagyok francia származásomra, a francia kultúrára, Voltaire-re és Rousseu-ra, hiven kitartok katolikus vallásomnál is, mert az az én legbelsőbb ügyem, de azért én jó zsidó vagyok, ápolom és gyarapítom a zsidó kultúrát és zsidó polgári kötelességeimet minden tekintetben teljesítem“, — azt hiszem, senki sem emelne ellene kifogást egész Judeában! Az Amerikában emancipált németnek sem fogja senki a szemére vetni, hogy nem dobja el Luther, Kant és Goethe kulturáját. Csak a diaszpóra zsidóságának kellene úgy asszimilálódnia, hogy elfelejtse régi szent nyelvét és letagadja az ő prófétáit, az ő Majmuniját, az ő Juda Halévijét?

És vajjon az emberiség érdeke-e, hogy a zsidóság a megsemmisülésig asszimilálódjon? Ha a zsidók a régi Egyiptomban vagy később Babiloniában úgy asszimilálódtak volna, hogy nyomuk is elvész, nyereség lett volna-e az emberiség számára, hogy meg nem születik vagy elvész a Könyvek Könyve, a Biblia? És hol lett volna akkor a keresztény kultúra, amely most magába szeretné olvasztani a szülőjét, a zsidóságot? A kulturhistoria általában azt mutatja, hogy a kulturák differenciálódásából származnak az igazi, teljes és egyéni értékek és minden nép a maga differenciáit egyéni kulturájú talajából termeli ki az egyetemes emberi alkotásokat. És ma is például azok a zsidó írók és művészek adtak egyéni univerzális értékeket a világnak, akik mélyen benne gyökereznek a zsidóságban, mint autochton alapon. A nagy héber és zsidó nyelvű írókról nem szólva, az angol zsidó Zangwill, a holland zsidó Israels stb. És kell-e bizonyítani, hogy ezek szereztek nemcsak zsidó fajuknak, hanem az angol, holland stb. nemzeteknek is dicsőséget és nem azok a zsidó írók vagy művészek, akik őstalajuktól elszakadva, magukbamélyedés helyett a nagy tultermelés szürkeségéből parvenü-lármájukkaf igyekeztek kiemelkedni?

Mégis bizonyos, hogy amíg gazdasági előny, anyagi haszon, pozíció, cím, rang stb. csábítószer lesz az ember előtt

(és mikor nem lesz az?), mindig akadnak bőven, akik hajlandók minden ideális érték feláldozására, minden ideális kapocs felbontására és a maguk személyét olcsón vagy drágán áruba bocsátva, szívesen követnek el árulást népük, fajuk, vallásuk ellen. Viszont bizonyos az is, hogy a zsidó nép nagy tömegei, amint a történelem mutatja, csábítástól és üldözéstől el nem tántorítva, kiirthatatlanul mélyen gyökereznek a zsidóságban, a zsidó multban, a zsidó tradíciókban és ez a zsidóság jövőjének és örökkévalóságának záloga. És egyben záloga annak is, hogy éppen ez az asszimiláló és nem asszimilálódó zsidóság fogja produkálni a jövőben is a zsidó faj és a befogadó nemzet kulturáján keresztül az igazi egyéni egyetemes értékeket, amelyek értékek maradnak nemcsak amíg a dobpergés szól körülöttük, hanem sub specie aeternitatis, az örökkévalóság jegyében.

Cion és a zsidó kultúra.

A Palesztina-kérdés, amely soká csak Cion rajongóinak lelki problémája volt, a világháboru véres forgókerekén világpolitikai kérdéssé lendült. Megoldása azonban mégsem a békekonferencia konyhájából kerül ki készen, amint sokan hiszik, hanem továbbra is csak Cion rajongóinak szívében-lelkében lesz letéve. A nagyhatalmak megadhatják Palesztinának a nemzeti autonómiát, kinevezhetik centrumná, vagy közjogilag biztosított otthonná, de a Szentföldet Zsidóországgá, Izrael földjévé mégis csak a zsidók tehetik.

Volna ma Palesztinában egy-két millió zsidó, nem kelene a kérdéssel tovább bibelődni. A zöldasztalnál egyszerűen elhatároznák, hogy a népek önrendelkezési jogát eo ipso a Szentföldre is kiterjesztik, a palesztinai zsidók lerázzák a török jármot, mint a lengyelek az orosz, a csehek az osztrákot, Dávid tornyára kitűzik a fehér-kék zsidó lobogót és Judea folytathatja a történelmet ott, ahol kétezer évvel ezelőtt abbahagyta. De a helyzet tragikuma éppen az, hogy a kedvező világtörténelmi konstelláció talán kissé korán következett be. Egész Palesztinában alig él ma százezer zsidó (ennek is csak a fele produktív elem) több mint egy fél-millió arab között és a népek önrendelkezési jogának elve a Szentföldre alkalmazva elsősorban az arabok autonómiáját jelenti, akiket nem lehet az alig ötödrésznyi zsidó lakosságnak alárendelni, és akik az esetleges történelmi jog érvényesítésével szemben már ma is hangoztatják, hogy Omar nem a zsidóktól vette el Jeruzsálemet.

Nincs tehát még ok a Hozsannára. Balfour nem messiás, a megváltás műve még nincs befejezve és a külügyminiszteri „nyilatkozatok” nem azok a várva-várt legendás sófárhangok.

amelyek a szent hegyek közé seregeltetik Izrael szétszórt fiait. Az „Erklärungs-Zionisten“ új táborát, akik a különböző kormánykijelentések hallatára a cionista zászló alá siettek, amint Sokolow okkal aggódik, elpárologtatja majd az első csalódás. Azok azonban, akiknek azelőtt is nyitott szemeit az új palesztinai események el nem kápráztatták, tisztában vannak azzal, hogy Palesztina zsidó gyarmatosításának több évtizedes útján nagy és fontos lépést jelent a lehetőség, hogy ezentul a kolóniák szabadon fejlődhetnek és gyarapodhatnak, és a zsidók, ha egyelőre az arab autonómián belül is, külön nemzeti autonómiát kapnak; mégis mindez csak közjogi keret, amelyet a zsidóknak maguknak kell kitölteniök, forma, melynek csak a zsidóság Cion-szeretete adhat tartalmat és életet. Marad tehát továbbra is a kérdés, miként lehet a zsidó bevándorlást Palesztinába fokozni, illetve miként lehet a zsidó kivándorlást, amelyet elvégre legtöbbször exisztenciális kérdések mozgatnak, Palesztina felé irányítani, hogy a zsidó lakosság ott többségre jusson; és ha már ezen is túl vagyunk, mennyire lesz majd az egy-két-milliós palesztinai zsidóság a különböző országokban szétszórt 12–13 milliós zsidóság centruma, a továbbra is fennmaradó diaszpóra szellemi életének gyújtópontja?

Mert bizonyos, hogy ez az, ami Cion lelkesedőit mindezekelőtt heviti, nem a palesztinai zsidóság „emancipációja“ akár felekezeti, akár autonóm nemzetiségi alapon, esetleg orthodox, neológ és status quo árnyalatokkal és irodákkal, melyeknek perpatvaros röpiveit majd szétszállítják a diaszpórába.

Mit jelentett és jelenthet a Szentföld a zsidóságnak?

Palesztina, mint földrajzi fogalom, már az Ókorban sem volt elegendő az egész zsidó nép befogadására. Egymásután bocsátotta ki magából a rajokat a világ minden részébe, természetesen nem éppen kereskedő-csapatokat, hanem földmivelőket, harcosokat, akik vitézkedtek Egyiptomban, az ázsiai és afrikai sivatagokban és mindenütt, ahol fegyvereikre szü-

ség volt. De bárhol a világon éltek Izrael fiai, szemük és szívük a Szentföld felé volt irányítva, a földre, melyen „Isten szeme nyugszik”. „Aki a Szentföldön kívül lakik, olyan, mintha nem volna Istene” — mondották. Mert valóban a Szentföldön koncentrálódtak a vallási funkciók, amelyek az Ókorban még nem voltak annyira a magánélettel összebogozottak. Később a zsidó állam megszüntetése is csak külsőleg választotta el a zsidó népet országától. Belső életében, ritusában, imáiban továbbra is „Izrael földje” maradt. A hit, a remény, hogy visszatér még, tartotta fenn benne a lelket az exilium rettentő elnyomatásában. Reggel, délben és este, templomban és asztal után azért imádkozott. És csodát várt. „Majd, ha eljön a Messiás!” . . . vigasztalódott kis és nagy sujtottságában és ez a Messiás nem volt valami absztrakt fogalom, „messzianizmus” vagy „misszionizmus”, mint ahogy később zsidó opportunisták magyarázgatni próbálták, hanem reális valóság. „Hiszek a Messiás eljövételében, ha késik is, naponta várom, hogy eljön” — így hangzik a zsidó Credó egyik főpontja a racionalista Majmuni fogalmazásában is. A zsidóság nem akart a góluszban semmiféle missziót. A vándortanító szerepére nem gondolt. Cionba jönnek a népek tanulni. Így vezet az út a nacionalizmuson keresztül a szupernacionalizmushoz, a nemzeten át a nemzetfölöttiséghez. A nemzettelenséget, a hontalanságot Isten büntetésének tartotta. Ez a gólusz, amely miatt az égi Anyának, a Sechinának sincs nyugalma. Erről daloltak a héber költők a pajtanoktól Luzatóig, Jemenben és Andaluziában egyaránt. Erről szóltak a gettóban a népdalok, erről zengtek a szombati énekek, a beköszöntők és bucsuzók. Ez töltötte ki a szíveket és tartotta távol az elsötétítő depressziót. Így lett Izrael országa a diaszpórában is az a talaj, amelyet a zsidóság a világ minden részében képzeletével mivelt és megtermékenyített. A Szentföld az övé volt, csakhogy valahogy ideiglenesen birtokon kívül. „A gazda távollétében a szolga bitorolja” — dalolta egy héber poéta.

Igy volt ez az egész középkoron át a XIX. századig. A szétszórt zsidóság egységes nép volt, közös országgal a fantáziában, az ősi honnal „in spe“, közös nyelvvel a tanházakban és a zsinagógákban (mind a két helyen élt a nyelv, hiszen mindenki értett), közös törvénnyel a közös hazából hozott szent írásokban, közös multtal a sok évezredes történelemben és közös sorssal a csak itt-ott ritkán megszakított keserű elnyomatásban. Amíg ez az állapot tartott, nem kellett a zsidó népet felbomlástól féltetni. Vaspántok tartották össze belülről és kívülről.

Akik ezeket a tényeket külső okokból letagadják, meghamisítják a történelmet. De vajjon várható-e, hogy a Szentföld ma vagy holnap ugyanezt jelenti majd az egész zsidóságnak? Az asszimiláció néhány évtizede mint emésztő rozsdá kezdte ki a zsidóságot összefogó abroncsokat. Sikerült-e már a cionizmusnak a reperatura? Azon a naiv együgyűségen mindenesetre már tulvagyunk, hogy a zsidó közösség megtagadása „hazafias kötelesség.“ Aminthogy idejét multa a szérszálhasogató filológiai boncolás is, hogy nép, faj, nemzet vagy vallás-e a zsidóság, és hogy megvannak-e nála azok a bizonyos kriteriumok, amelyek a népet stb. jellemzik. A zsidóság él. Vallásos része, mely ma is sok millió lélek, sohasem tekintette az emancipációt a várva várt messiási megváltásnak, ma is elmondja a Hiszek-et és ha imádkozik Cionért, ma is érti imája nyelvét. -Neki legfőljebb a hullámzó harmadik nemzedék számára van szüksége a cionizmusra, ő maga, aki hatszáztizenhárom fő- és sokezer mellékvallási parancsolat erejéig vállal lelki érdekeltséget a zsidóságban, a nagy kapitalista göggyével néz le a cionistára, aki „egy sékel“-lel akar a zsidósághoz kapcsolódni. A régi hívőnek a Szentföld továbbra is csak ígéret és remény marad, melyet a modern Zsidóország, szentély, áldozat, főpap és messiás híján be nem válthat. A cionizmus érdeme főképen az, hogy a cioni gondolatba kapcsolta azokat, akik már nem imádkoznak Cionért, mert egyáltalában nem imádkoznak.

olyanokat, akik eltávolodtak zsinagógától és zsidóságtól. Mit jelent ezeknek Cion, ahová visszatérni alig akar száz közül egy, és amely ugyis csak kis részöket fogadhatná be? Ha valóban csak „egy sékelt és néhány hédádot“ jelentene, akkor semmivel sem volna értékesebb, mert nem volna népfenntartóbb, mint az „asszimilánsok“ mellverdeső jó-zsidóságának szónoki közhelye, amely mellett lehet elnökölni, szépeket mondani és — a családot kikereszteltetni.

Cion a zsidó nép életéhez való feltétlen ragaszkodásnak, a zsidó közösséghez fűződő akaratnak a szimboluma. De ennek az akaratnak meg kell valamiben nyilatkoznia, a szimbólum kell hogy meg legyen töltve valamelyes szilárd tartalommal, különben szétpattan, mint a buborék, ellobban, mint a szalmaláng. A zsidó közösséghez való akaratot alá kell támasztani a héber nyelv, a zsidó miljó, a zsidó kultúra, a zsidó nevelés pilléreivel, különben már a második nemzedékben rombadől. A cionizmusnak is tehát elsősorban belülről kell erősítenie a zsidóságot és ez a munka, amelyet a diasporában kell végeznie, talán még fontosabb, mint az, hogy egy kolóniával több vagy kevesebb lesz-e a Szentföldön. Zsidó kultúra nélkül megszakad a kapcsolat Cionnal, amely a zsidó multnak és jövőnek, a zsidó eszmevilágnak, a zsidó etikai és kulturkincsnek foglalatját kell hogy jelentse.

Maga Cion csak úgy lehet hatással a diasporára, ha magasabbrendű kulturájával képes lesz a fejlett európai kultúrájú, szétszórt zsidóságot in judaicis vezetni, irányítani, megtermékenyíteni. Különben sohasem lehet a zsidóság centruma, ha oly sűrűn kolonizált lesz is, akár Belgium vagy Dánia. Nem azért, mert akkor is még mindig kisebbség lesz a diaspora zsidóságával szemben, hanem mert a történelem tanítja, hogy a zsidóságnak ott volt mindig a centruma, ahol a szellemi uralom trónolt. Az ókorban még a jeruzsálemi talmuddal szemben is az egykoru babilóniai jutott fölénybe, a középkorban pedig majd Provence, majd Spanyolország, majd Róma, majd Amsterdam, majd Lengyelország, majd Német-

ország volt az egész világ zsidóságának centruma, aszerint, hogy hol léptek fel szellemi vezérei, hol termelődtek új szellemi értékei. Palesztina csak akkor volt zsidó kulturcentrum, amikor Lurja, Nadzsara, Karo stb. a kis Szafedben koncentrálták a héber poézist, dogmatizmust és miszticizmust, amely szétsugárzódott az egész diasporába. Pedig akkor alig élt egész Palesztinában pár ezer zsidó.

A zsidó kultúra kérdésének tehát a Palesztinai probléma megoldása után is állandóan előtérben kell maradnia. A zsidó többség kérdése lesz az, amely azonban a palesztinai kisebbség sorsát is eldönti. Mert hiszen az csak innen meríthet erőt, innen szívhat magába új meg új gyarapodást. Viszont a teljes zsidó millió utáni vágy, a szentföldi szabad életnek feltétlen áhítása leginkább a zsidó kultúrával átíratott lélekben támadhat elhatározó aktív erővel. De ha ettől a nexustól el is tekintünk, a diaspora sok millió zsidójának a jövője Palesztinától függetlenül is fontos. Mert azt alig remélhetjük, hogy újra feltámad egy kor, amelyben a diasporában egy zsidó miniszter és főhadvezér, mint ezer évvel ezelőtt a kordovai Hanágid, héber zsoltárokból zengő hálát fegyveres diadalokért és szabad óráiban talmudelőadásokat tart a hitközségnek, melynek egyszersmind tiszteletbeli főabbija is. Akkor az asszimiláció valóban külsőség volt. Arab ménen már fegyverzetben jámbor zsidó lelkek ültek. Az utóbbi évtizedek asszimilációja azonban gyökeres. Ma különböző külső és belső tényezők működnek és ütköznek össze és a cionizmus is, ha a szavakat tettekké kell váltania, ugyanazokba a nehézségekbe és akadályokba ütközik, melyek miatt a jóhiszemű „asszimilánsok” zsidó munkája meddő maradt. Hiszen most olvassuk a berlini cionista Jugendtag panaszát, hogy az „ifjú zsidók” folyton a héber nyelv nagy fontosságáról szavalnak és alig akad száz közül egy, aki csakugyan hozzá fogna a héber nyelv tanulásához.

Valóban az „asszimiláns” Makó nincs olyan messze Jeruzsálemtól, mint a héber nyelv magasztalása annak megtanu-

lásától. Pedig cionizmus Cionon kívül, héber nyelv nélkül, zsidó kultúra nélkül, épp olyan üres frázis, mint az „izraelita vallásosság“ zsidó vallásosság nélkül. De hát számolni kell a diasporai élet reális adottságaival és ha a nagyobb nyugati tömegek a héber nyelvet meg nem tanulják, szólni kell hozzájuk az „asszimilánsok“ nyelvén, magyarul, németül, franciául, angolul. Mintahogy az alexandria Philó is írt zsidó műveket görögül, Gabiról, Bachja arabul, Frug oroszul. Sőt a cionizmusnak át kell vennie részben az „asszimilánsok“ eszközeit is. Mert hiszen a cionizmus sem tehet egyebet a zsidó érzés fokozására a diasporában, minthogy egyesületekben, előadásokban, könyvekben, folyóiratokban kutatja és ismerteti különböző nyelveken a zsidózság történelmét, vallási és világi irodalmát, küzdelmeit, kultúráját, eszmei tartalmát, etikáját.

Ebből pedig önként következik, hogy a cionizmus nem vetheti meg és nem negligálhatja azt a kultúrmunkát, amelyet a jóhiszemű „asszimilánsok“ végeztek és végeznek a diasporában, amennyiben szintén a zsidóság és a zsidó szellem konzerválása a cél. Az a nagy, tudományos munkásság, amellyel Zunz, Bacher, Geiger, Güdeman és a többiek a régi literatura kincseit a legaktívabb asszimiláció idejében kihámozták és fölcsillogtatták, kétségtelenül zsidó kultúrmunka volt és bizonyos, hogy a zsidóság szeretete vezette őket ezekhez az önfeláldozó tanulmányokhoz. Egy jó előadás Juda Haléviről egyforma becsű, akár egy „asszimiláns“ irodalmi társulatban, akár egy radikális cionista egyesületben tartják. Az asszimiláns Munk Palesztina-könyve épp olyan zsidó érték, mint a cionista Trietsch Palesztina-Buchja. Minden zsidó kultúrmunka fontos és termékenyítő és mindekép gyarapítja a zsidóság belső erejét, táplálja a faji érzést és fokozza a zsidó sajátosságok szabad kifejlődését.

A cionizmusnak tehát nem szabad megtagadnia az eddigi „góluszmunkát“, amelyre bizony a jövőben is szükség lesz, hanem igyekeznie kell azt új tartalommal megelevení-

teni, felfrissíteni, életteljesebbé tenni. Annak a hipokritaság-nak mindenesetre meg kell szünnie, hogy nem vallásos emberek kenetesen az izraelita vallásosság megmentéséről prédikáljanak. Meg is fog szünni, mihelyt elmúlik a gettói félelem és az asszimilált zsidó is belátva, hogy az antiszemitizmust, mint a faji és gazdasági jelenséget, sem fölösleges hazafias demonstrációkkal, sem logikai bizonyítékokkal, sem gerinctelen önmegtagadással megszüntetni nem lehet, ki fog egyenesedni, magára eszmél és inkább a belülről fenyegető veszélyre fordítja figyelmét, kifelé pedig majd nyíltan ki-meri mondani, hogy igenis én nemcsak a vallásomat féltém, hanem az ötezeréves kultúrában megneemesedett fajtámat, a népemet is, de azért nem lehetek rosszabb polgár, mint az, aki a saját fajtát sem félti. Hiszen a diaspórai zsidóság Palesztina önállósága mellett is csak szellemileg, minden földrajzi és anyagi aspiráció nélkül kapcsolódhatik bele a távoli kisebbségi Zsidóországba és így zsidó nemzetiségi kérdés a diasporában irredenta értelemben egyáltalában nem támadhat.

Mindamellettszámolnunk kell a jövőben is olyan tömegekkel, amelyek gondolkozásukban, kultúrájukban, teljesen a befogadó nemzethez hasonulva, ideológiájukat megváltoztatni nem képesek és a zsidóságnak ezeket sem szabad elvesztenie. Egy hetven milliós Németország lemondhat néhány százezer vagy millió kivándorolt németről, akik esetleg Amerikában teljesen felolvadnak, felszívódnak és eltűnnek, a zsidóságnak azonban a többszörös többsége marad a diasporában és ha Palesztina anyagi hatalom híján nem oldhatja meg teljesen a zsidó kérdés politikai és materiális részét, mint szellemi hatalom is csak úgy oldhatja meg a zsidó szellem fejlődésének problémáját, ha valahogyan atmoszférájába tudja vonni az egész zsidóságot. Ennek egyedüli eszköze pedig a zsidó kultúra, amely Palesztina és a diaspora különböző vetítésű kristályaiból még beláthatatlan csúcsok felé emelkedhet.

A cionizmusban, amelynek a Palesztina-kérdés felvetése,

napirenden tartása és előtérbe tolása köszönhető, amilyen lélekemelő a cél, olyan jelentőségteljes maga az út. Herzl szerint is a cionizmus visszatérés a zsidósághoz a zsidóországba való visszatérés előtt. Cionizmus: zsidóság utközben. A Cion után való vágyakozás, a Cionba való szellemi bekapcsolódás esetleg termékenyítőbb lehet, mint maga Cion. A kolonizálás, amelyet minden erőnkkel támogatni a legszentebb kötelességünk, talán a zsidó autonómia mellett is még leküzdhetetlen komplikációkba ütközik; lehet, hogy akik könnyel vetettek, nem fognak tudni örömben aratni, de az a gyönyörű dalos emelkedettség, amelynek a gerinckiegyenesítő cioni gondolat adott szárnyakat, élni és munkálni fog a zsidóság jövő történetében, amelyben mindenesetre ismét egy új reneszansz tesz lélekemelő tanúságot élő és ható szellemének örök újjászületéséről.

Nyílt válasz a „Huszadik Század“-nak a „Mult és Jövő“-höz intézett nyílt levelére.*)

— Szabó Dezsőnek —

Igen tisztelt Uram!

Igaz gyönyörűséggel olvastam azt a nyílt levelet, amelyet Ön a Huszadik Század márciusi számában a Mult és Jövőhöz intézett. Amint hogy igaz gyönyörűséggel olvasom az Ön becsületes fanatizmusba mártott tollának minden mélyszántású sorát. És valóban örömmel tölt el, hogy az én nyolcsoros, csak úgy „tollhegyről“ odavetett megjegyzésem egy komoly, nyolcoldalas cikket termékenyített elő az Ön lelkéből. A magas szempontok, amelyek az Ön nemes tónusu írását diktálták, fel is mentenének az alól a kötelesség alól, hogy a polémiát folytassam. De Ön megvallja, hogy soraival vitát szeretne előidézni, és nincs semmi okom reá, hogy ez elől a vita elől kitérjek. Haladjunk tehát sorban.

Mindenekelőtt az illetékesség kérdése, amelyet azonban nem én, hanem Ön vetett fel először. Eszem ágában sem

*) A „Nyílt levél“ a Huszadik század 1914. márciusi számában jelent meg. Tartalma a maga egészében kihámozható e „Nyílt válasz“-ból, amely a zsidóság legfőbb alapproblémáit, ugyyszólván „lenni vagy nem lenni“ kérdését érinti. Erre a válaszra Szabó Dezső a Huszadik Század 1914. júniusi számában a következőben felelt:

„Dr. Patai cikke (Mult és Jövő 1914. április) őszintén, mélyen meghatott. Ha bármely irány ilyen emberisésséggel nyilatkozik meg: az én irányom is és képviselőjét testvéremnek érzem. Mert nem X irány és nem Y irány az igazság: minden emberi áramlat ez.

volt állítani, hogy Ön vagy más nem-zsidó nem beszélhet a zsidóság problémáiról. Ilyesmit állítani valóban nem is elfogultság, hanem egyszerűen korlátoltság volna. A zsidó kérdés mai megoldása tudvalevőleg a Cromwellek, az Eötvös Józsefek szociális érzékének a munkája, akik meglátták azokat a hatalmas, terebélyes életfákat, amelyeknek a zsidóságból kisarjadó csiráit évszázadokon keresztül martírvérbe akarták belerothasztani. És voltak nem-zsidók, akik nemcsak a zsidóság reálításai iránt birtak érzékkel, hanem bele tudtak ereszkedni a zsidó psziché legmélyébe, ahol sajátos ritmusu melódiákra feszült a fülük és uj misztikus káprázatok fényével telt meg a szemük. Rembrandt elment a zsidók közé és ezért az utért hálával tartozik neki nemcsak a zsidóság, hanem az egész emberiség. És ma is csak örülnünk kell, ha egy Jászi Oszkárt, egy Szabó Dezsőt, a zsidóság, mint élő probléma foglalkoztatja. Sőt ma még inkább, amikor ez elől a probléma elől a zsidóságban magában, sajnos, oly sokan hőiesen elmenekülnek.

De egészen bizonyos, hogy mérhetetlen különbség van a között a látás között, mellyel a nem-zsidó régebben, bezárt gettók ablakán vagy kulcslyukán keresztül nézte a kegyectől függő zsidó vergődését, és a között a látás között, mellyel ma a gazdasági élet-halálharc puszkaporán és füstjén keresztül szemléli a teljes életenergiával s jogegyenlőséggel küzdő zsidót. Az elfogulatlanok szemüvege akkor a lágy ir-

mert az ellentétes igazságok csak a logikában zárják ki, de az életben feltételezik egymást. Am haddon dr Patai igazsága, amennyiben a zsidó faj erőit, emberi mély értékeit megőrzi és hatóvá tenni tudja. De haddon az én igazságom, mindannyiszor, mikor a zsidó fajiség és felekezetiesség, a más emberformák ellen támadást, gyűlölködést akar jelenteni. Hiszen ezzel csak nem az uniformizálást hirdetem! Mély problémák a felvetett kérdések. És higgye meg dr. Patai, hogy az, a mi vitánkban nemes tónust adott, éppen az, hogy zsidóságunkból és magyarságunkból mindketten emberré tudtunk ágaskodni."

galimatosság volt, ma az objektív kritika. Akkor a nem-zsidó úgy ítélte még a zsidóságot, mint aki magas hegycsucsról vagy repülőgépről nézi a kilátást és csak általános benyomásokat kaphat. Bileám felment a hegyre, hogy a moabita király parancsára átkot mondjon Izraelre, de a magasból látta Izraelnek törzsekben pihenő táborát és átkok helyett elmondotta a híres „mily szépek a te sátraid, Jákob“-ot. Ma a nem zsidó egész közletről, szemtől szembe ítél a zsidóról, nem általánosít, hanem boncol és ez a boncolás iszonytatóan komplikált és a legfinomabb pengét követelő operatóri munka, amilyen agyösszekuszálóan komplikált és differenciált maga a zsidóság. És talán éppen onnan származik a legtöbb idevágó tévedés, hogy a zsidóságot még mindig mint összegyurt kovászdarabot — némelyek szerint a népek kovásza — itélik meg. Egy lisztmennyiség és vízmennyiség, amely együtt erjedésnek indul. Pedig ma már a liszt minden egyes szemcséjének más-más biológiai feltétele van, más-más kémiai összetétele, mindegyik más-más forrásu víztől indul erjedésnek, sőt némelyik éppenséggel csak — keresztvíztől.

Az általánosítás, az egykaptafárahuzás az, ami ellen nekünk zsidóknak mindenek előtt tiltakoznunk kell, valahányszor nem-zsidók ítéletet mondanak a zsidóságról. Ilyen általánosságban a zsidóság fejére tett dicséretbabérkoszorút épp úgy kell magunkról letépnünk, mint az általánosságban a zsidóság homlokára szögezett rágalomtöviskoszorút. Mert ez rejt magában a legnagyobb veszedelmet reánk nézve. „A zsidóság lelki és anyagi élete — írja Ön — annyi gyökérrel szövődött bele a magyar életbe, hogy jövőjének, elhelyezkedésének kérdése egyike a magyarság vitális alapproblémáinak. Én tehát a kérdést emberi és magyar szempontból ítélem meg.“ Ez az, ami ellen kifogásom van. Mert én a tételt teljesen megfordítva tartom helyesnek: A zsidóság lelki és anyagi élete annyi gyökérrel szövődött bele a magyar életbe, hogy ma már magyar szempontból külön zsidó probléma nincs! Van magyar szempontból román, tót meg szerb pro-

bléma, mert ezek, mint nemzetiségek, tömörülve külön nyelvvél, külön nemzetiségi aspirációkkal a szomszédos államokban külön lakó fajtestvéreik felé gravitálhatnak és csökkenthetik a magyar nemzet erejét és súlyát. De a magyar zsidóságnak nincsenek és nem is lehetnek külön nemzetiségi aspirációi; anyanyelve, érzése, nótája, kulturája magyar. Még a cionisták is, akiket nacionalistáknak korholnak, az ő lapjukat, a Zsidó Szemlét, magyar nyelven adják ki és ha Palesztinában egy millió kiüzött vagy kivándorló zsidót fognak is letelepíteni, ez igazán nem lesz ok arra, hogy pl. néhány magyar vármegyét Palesztinához akarjanak átkapcsolni.

A magyar zsidóság orgánikus elhelyezkedésének kérdését nagyjában megoldotta a zsidók emancipációja és ma már csak gazdasági elhelyezkedésről lehet beszélni. De nem külön a zsidóságéről, hanem általában a gazdasági osztályokról. Ma csakis zsidó szempontból lehet zsidó kérdéstről beszélni, de magyar szempontból nem. Nem lehet szó zsidó kérdéstről sem a magyar politika, sem a magyar közgazdaság, sem a magyar közoktatásügy szempontjából.

Ez az, amit én az Ön „Nyugat“-beli cikkében is kifogásoltam. Ön busult a klasszikus nyelvek elmulásán, fájlalta bennük az elmuló emberit, a feledésbe menő szépet és ebben a fajdalmában teljesen osztozom én is. Hiszen én egy klasszikus nyelvvél többet siratok mint Ön. A hébert, amely épp úgy kezd teljesen kiszorulni az iskolából, mint a latin-görög. Pedig a héber nyelv nemcsak egy-két ezer évvel Vergilius és Homeros előtt, hanem egy-két ezer évvel Vergilius és Homeros után is gyönyörű virágokat fakasztott, sőt ma Palesztinában fel is támadt és élő nyelvvé lett. Bizonyára Ön is olvasta, hogy a palesztinai diákok és tanárok hosszú sztrájkkkal küzdöttek ki, hogy a haifai műegyetemen a matematikát és fizikát is héber nyelven tanítsák. És az európai iskolákból mégis még a zsidó hittanórákról is eltűnik a héber. Eltűnik, mint az általános oktatásból, a két másik klasszikus testvére, a görög meg a latin. Eltűnnek, mert csak ideális ér-

tékek, amelyeket félretolnak a reális értékek. És félretolják a zsidók épp úgy, mint a katolikusok és protestánsok.

De Ön, a következőket írta a Nyugatban:

„Mert mindenki látja: a görög-latin oktatás ellenségei általában azok, akik a radikális névvel dicsértetnek vagy bélyegeztetnek. A latin nyelv a radikális fülben a szicíliai véres est c-betűje. Mintegy mutatója ennek a ténynek a zsidó intellektuellek állásfoglalása . . . A latin nyelv a zsidóság előtt az az egyház, mely szörnyű bosszu Krisztusával rávampirizódott a zsidó testre, az a jog, mely szervezett hajtóvadászat volt fajuk ellen.”

És ezt nem azért citáltam itten, hogy „antiszemita bélyeg” süssék Önre. Először is, nem tartom megbélyegzettnek, ha valaki antiszemita. Elvégre ez is egy álláspont, csak legyen őszinte és becsületes. Másodszor, én egy Szabó Dezsőt vagy Jászi Oszkárt nem egy cikkből kivágott cikkelyből ítéllek meg, és inkább tíz porció az ő nyílt és őszinte kritikájukból, mint egy porció ismeretlen töltelékű filozemitizmus. De reá kellett mutatnom egy folyton ismétlődő tévedésre, amely a zsidóságot még ma is, mint külön komplexet ítéli meg akkor is, amikor nem zsidó kérdéstről van szó. Mert nem is szólva arról, hogy ez az előítélet még a középkori zsidóknál sem volt meg, — hiszen jámbor zsidó rabbinusok latin nyelven közvetítették a középkori arab kulturát Európának, — ma, Ignótus kifejezésével élve, akasszanak fel, ha akad egy zsidó, aki a latin nyelvénél hajtóvadászatra, egyházra és bosszu-Krisztusra gondol. Hisz a hébert, amelynek zsoltárai vigasztalták meg őseit az egyház hajtóvadászatainál, épp úgy nem akarja. Sőt sokan azt használják fel olcsó kifogásul a gyermekeik kikeresztelésénél, hogy ne kelljen „olyan sok” hébert tanulniok. Persze, hogy vannak aztán, akik tudnak lelkesedni a próféták nyelvéért és legtöbbször ezek azok, akiknek a lelkében a többi klasszikus nyelvek, a latin meg a görög is az örök szépség nimbuszával vannak körülszőve.

Az általánosítást tüzttem ugyanakkor „tollhegyre” Jászi

Oszkárnak egyik cikkéből is, amelyben egyebek közt kifakadt a békéscsabai zsidóság ellen, hogy nem teljesítette a kötelességét, hogy a radikális pártot nem részesítette kellő támogatásban. Józan ésszel senki sem fog Jászi Oszkár eddigi tevékenységében antiszemitizmust felfedezni. De itt egy általánosan megrögzött konok tévedésről van szó. Mert nemcsak az egész magyar zsidóságot, hanem még magát a békéscsabai zsidóságot sem lehet nem-zsidó kérdésben egy kalap alá vonni. (Sőt, sajnos, még zsidó kérdésben sem!) Mert a békéscsabai zsidók közt lehetnek olyanok, akiknek agrárius érdekeik vannak és olyanok, akiket merkantil szempontok vezetnek, lehetnek konzervatívek és lehetnek radikálisak, lehetnek Tisza-pártiak és lehetnek Justh-pártiak. És nem véletlen, hogy ugyanakkor egy konzervatív napilap azt írta, hogy a békéscsabai zsidók mindenáron az istentagadó szabadkőművesség és a forradalmi radikálizmus aklába akarták hajtani az istenfélő csabai magyar népet, melynek jámbor ösztöne azonban ellent tudott állani a sátáni kísértésnek. Egy komoly konzervatív folyóirat pedig ugyancsak ekkortájt nyomtatékosan hangsúlyozta, hogy a zsidóság kötelessége, hogy a konzervatív irányzatot támogassa, különben magára vessen, ha ebben az országban egy erős antiszemita áramlat fogja felütni a fejét. Erre kérdeztem én: „Már most mit csináljanak a zsidók, szegények? Melyiket szeressék?

„A zsidóság kötelessége!” — Ez az! Itt rejlik a veszedelem. Mert minden politikai frakció, egyik jóhiszeműen, a másik alattomosan, a zsidóság kötelességéről beszél. Pedig világos, hogy a zsidóságnak, mint zsidóságnak, csakis a zsidóság iránt lehetnek kötelességei, aminthogy a protestánságnak is mint protestánságnak csakis a protestánság iránt vannak kötelességei. Mint a magyar haza testének sejtjei a zsidók, protestánsok, katolikusok egyaránt a legkülönbözőbb tagokhoz, a legkülönbözőbb szervekhez tartoznak és a legkülönbözőbb módon járulnak hozzá a magyar organizmus fejlődéséhez.

„A magyar jövő kialakulásánál, írja Ön, döntő tényezőnek azt tartom, hogy milyen lesz a zsidóság szerepe. De éppen azért fatális és el nem alkudható kötelességei vannak a zsidóságnak. Teljenek el a multtal, szívják magukba mindazt a jövőt, ami Európa multjában van . . .“

De ha csakugyan kötelességük a zsidóknak, hogy elteljenek a multtal, miért veszi Ön tőlünk, modern magyar zsidóktól rossz néven, hogy el akarunk telni nemcsak az európai multtal, hanem a zsidó multtal is és magunkba akarjuk szívni mindazt a jövőt is, ami a zsidóság multjában van? Hiszen ezt irtuk mi zászlónkra, ez a mi mottónk: Mult és Jövő!

Igen tisztelt Uram! Ismeri Ön Jónás próféta legendáját? Ő megjövendölte, hogy Ninivé városa elpusztul és nagyon zokon vette, hogy az Ur mégis megsajnálta a várost. Erre egy féreg elpusztította azt a nagy pálmalevelet, amely a prófétának árnyékot adott. Jónás el volt keseredve és ekkor így szólt hozzá az Ur: „Te sajnálsz azt a pálmalevelet, amelyet nem fáradtál, amelyet nem neveltél, hogyne sajnálnám én Ninivé nagy és hatalmas városát, több mint tizenkétszer tizezer emberével?“

Ön, tisztelt Uram, sajnálja a latin és görög nyelvnek elmúlását, amelyet mi nem neveltünk, amely kétezer év óta halott. Ön fájlalja benne a meddővé váló emberi munkát, amelyért mi nem fáradtunk, sajnálja az elszáradt pálmát, amely alatt a napsugárban álmodozni lehetett és mi zsidók ne sajnáljuk azt a nagy zsidó kulturát, amely ötezer év óta él és ma is több mint százszor százezer embertestvérünk lelki tápláléka? Mi zsidók ne sajnáljuk azokat a nagy etikai értékeket, amelyek a zsidóság erőit erjesztették és amelyek az egész emberiséget a humanizmus szivevérevel váltották meg?

Ön azt írja, hogy a zsidóság tegye tisztelettel muzeumba a mult lelki ócskaságát, ölje meg a Jehovát, ölje meg az őszövétség és Talmud zsidóját, de váltsa meg ujra az embert. Ön nevetséges ostobaságnak tartja viczorogni a zsidó ellen,

ki más vallásba szórakozott át. De hiszen Ön írta azt is, hogy „a zsidó vallás nemcsak vallás, a Jehova nemcsak Isten. A vérnek, a testi-lelki egybőlfakadásnak husos szimbólumai, amelyek az embertörténet egyik legnagyobb csodáját csinálták meg: a zsidó lélek integrális megőrzését kétezer év véres kavargásában.” Lehet-e ettől a testi-lelki egybőlfakadástól csakugy átszórakozni más vallásba? Nem árulás-e ez az egybőlfakadás ellen, az ötezer éves zsidó mult ellen, a kétezer év véres kavargásában megőrzött zsidó lélek, zsidó ember-energia ellen? S különösen amikor a többi vallás a faji szupremácia érvényesítésének ürügyéül szolgál, amikor a zsidónak még mindig oly sokszor és oly sok helyen kell szenvednie vallásáért, „átszórakozás”-e az, ha a zsidó elhagyja küzdő faját és ebben a nagy életharcban átpártol az ellenséghez? Az ilyen „átszórakozásért” az ellenséghez a katonáéknál, ahol a becsület fogalma fokozottabb, — de különösen hadi állapotban — rögtöni fejbélövés a honorárium. Mert a más vallásba átszórakozó renegát nemcsak gyengíti a maga faját, de szaporítja a zsidóság ellenségeit, mert ha ő nem, a gyermeke már biztosan antiszemita lesz, csak azért, hogy takarja származását. Ha történész, be fogja bizonyítani, hogy az inkvizíció az emberiségnek leghumánusabb intézménye volt, ha filozófus, ki fogja mutatni, mint Weininger, hogy a zsidónak nincs intelligibilis énje, filozófai értelemben nem is ember.

És mert a zsidó intelligenciát féltjük leginkább a hazard „szórakozás”-tól, a „modern”-t, aki Ön szerint felvilágosultnak fujja fel magát és „olcsó szabadgondolkodással ökönyálazza tele a levegőt” — és mi hozzátehetjük, aki már-már Weiningerre és Wagnerre kezd esküdni és lebecsüli és lebecsmérli a saját faját, — kiemeljük a zsidó multból mindazt, ami jövő, azt, ami kulturérték, azt, ami etikai tisztaság, azt, ami költészet, dal, szépség és utra valóul akarjuk adni az élet zsidó vándorainak, hogy fáradt, szürke alkonyatok idején üdítést, erőt merithessenek belőle. És ami mindebből az

egyetemes értékmérésnél átszelektálódik, kiegészíti majd az egyetemes magyar kultúra színes mozaikját. Aminthogy Szenczi Molnár Albert zsoltárfordításai ma nem protestáns felekezeti munkák, hanem beletartoznak az egyetemes magyar irodalom kincsesládájába.

A modern magyar zsidó irodalom és ujságírás nem hirdet sem intranzigens nacionalizmust, sem korlátolt maradóságot, sem monopol-istént, sem nyuzottbőrű sovinizmust, sem céljukat vesztett tradíciókat, hanem ellenkezőleg, meg akarja mutatni a ceremóniákon, az elfogultságokon túl csillogó örök zsidó értékeket, bele akarja vinni a tudatba a zsidóságot, mint kulturfogalmat és míg egyrészt védelmi álláspontba helyezkedik a külső támadásokkal szemben, megerősíti a belső erődítményeket és ellátja eleséggel, fegyverrel, löporral. És ép azért, mert, amint Ön is mondja, a zsidóság gyökeresebben van eljegyezve a haladásnak, az emberiségnek, a kulturánk, mint Faust lelke az ördögnek, ép azért, mert a zsidóság világfelfogása maga a progresszió — magának az általános kulturának az érdekében is meg kell óvunk azt az eszmetartalmat, amely évezredes beidegződésével a zsidóságot az emberi haladás harcosaivá kente fel.

Talán el fog érkezni valamikor az idő, amikor nem lesz sem Pázmány-egyesület, sem Protestáns Irodalmi Társulat, sem OMIKE, sem IMIT, amikor a vallás s faj szerint differenciálódott lelki folyamatok kipatakozó vizei egy nagy kristálytisztá kulturatengerbe folynak majd össze. De mindaddig, amíg intelligens fejek is faj zsidó faj inferioritásáról beszélnek, míg Wagnerek és Momsenek is gyűlöletet hirdetnek a zsidóság ellen, míg császárok felbérelnek tudósokat, hogy ragadják ki a zsidók kezéből a bibliát és tegyék a biblia teremtményévé a germánok árja őseit, míg a héber vonatkozású műre azt mondják az akadémiák: „adják ki a zsidók, ez az ő dolguk” —, mindaddig szükség van az OMIKE-re, szükség van az IMIT-re és szükség van a zsidó sajtóra! Attól pedig egyáltalán nem kell tartania, hogy aki zsidó a

Mult és Jövőt olvassa, „zsidó lesz kicsiny és nagy dolgokban, zsidó az évszámításban, a napok elnevezésében stb.“ Mert egyrészt a Mult és Jövő sohasem kívánta ezt, másrészt, — bármennyire megtisztelőnek tartjuk reánk nézve az Ön feltevését, — a magyar zsidó nem olvassa hajnaltól éjfélig egyetlenegy életvezérfonalul a Mult és Jövőt, mint pl. én talmudista koromban a Talmudot, hanem szakít magának egy kis időt a Huszadik Század, a Nyugat, sőt a Kelet olvasására is.

Tisztelt Uram, Ön elmondotta őszinte bizalommal az Ön lelki útját, hadd beszéljek Önnek én is testvéri szeretettel az én lelki metamorfozisoról. Szüleim — a világ-egyetem építőmestere áldja meg őket — azok közé az Ön által is becsült orthodoxok közé tartoznak, akik nemesen és hőiesen a vallásnak áldozzák fel minden életörömüket. Engem is ilyen szent áldozatnak szántak. Hároméves koromban héber imakönyből imádkoztam, négyéves koromban bibliát fordítottam a chéderben, hatéves koromban talmudot tanultam és tízéves koromtól tizenhétéves koromig jesivából jesivába sodrott nyugtalan vérem. Kisvárdán és Sátoraljaújhelyen, Szatmáron és Mármaroshuszton hosszú éjjeleken át sápadt gyertyafénynél szürcsöltem fiatal lelkembe a szomoru talmudéneket és ez volt lelkem egyedüli tápláléka. És egyszer csak a napbucsuztató alkonyok, az átvirrasztott éjszakák és a misztikus hajnalébredések átlendítettek a kabbalába és a héber költészetbe, ami a talmudiskolában tiltott gyümölcs volt. Emiatt kellett otthagynom Husztot, az egyik jesivát. Azután Nyitrán a színházplakátok csábításaitól elkáprázva, öreg szobaasszonyom ruháiba öltözködve és tincseimet oldalhajnak fésülve, felsurrantam a színház karzatára és végignéztem az új világtól megmámosodva — ha jól emlékszem — a Suhancot. Emiatt kellett otthagynom a másik jesivát. Végül Szatmáron, ahol állítólag eretnekségen kaptak rajta, egy hosszú üldözési kálvária után, melyben utcai ködöbálásnak és revolvervásárlásnak is

volt szerepe, egy tizenhétéves Uriel Acosta elkeseredettségével dacosan hátat fordítottam a gettónak és felesküdttem a vallás elleni irtóháboru apostolának. Három évig tartott ez az „apostolkodás“, miközben magánuton összevont vizsgákkal leérettségiztem és átlendültem a tincses talmudistából az ugynevezett „intellektuellek“ közé. És ekkor jött az én Damaskusom. Láttam a zsidó intellektuellek lelki sivárságát, lelki koldusszegénységét, mert semmijük sincs, ami igazán az övék volna, semmijük, ami ne volna kölcsönzött vagy az igazi uraságoktól levetett. Láttam, hogy pusztul itt napról-napra az a szentséges energia, amely a zsidóságot évezredekken át kitephetetlenül plántálta bele a jövőbe. Láttam, hogy hullnak életfánk virágai, gyümölcsei és nemcsak a rothadtak és férgesek. És ekkor mint nagy világosság világított felém a tudat, hogy a felvilágosodottság nevében vakon hadat izenni a vallásnak, ép oly elfogultság, mint a vallás nevében vakon hadat izenni a felvilágosodottságnak. Az inkvizíció mindig inkvizíció, akár fekete, akár vörös. Itt nem hadizenet és inkvizíció kell, hanem oktatás és szeretet. És a görög-latin klasszikusokon finomodott szemmel kezdtem olvasni a prófétákat, az emberiségnek eme legelső szabadgondolkodóit, akiknek könyveiben már benne van a mai progresszív eszmék egész szótára. Megismerkedtem a hatalmas zsidó irodalommal, költészettel, felismertem a zsidó vallásban rejlő kulturértékeket és örülni kezdtem a kincseknek, amelyet a meddőnek és elfecséreltnek vélt esztendőiben szereztem. És két nagy feladat kezdett a lelkemben megváltásként derengeni: a felvilágosodottság szelid eszközeivel közelebb hozni a gettók homályában sinylődő fajtestvéreimet a kultúrához és a felvilágosítás fegyverével megmenteni a zsidó intellektuellek számára a zsidó multból mindazt, ami jövő, mindazt, ami kultúra, mindazt, ami igazán a mienk, mindazt, amit ma is büszkén a mienknek vallhatunk. Ez volt az én utam az Egyenlőségen, Babylon vizein, Héber költőkön át a Mult és Jövőig.

Igen tisztelt Uram! Igaz gyönyörűséggel olvastam az Ön nyílt levelét és igyekeztem kérdéseire és megjegyzéseire, sine ira et studio, a tőlem telhető objektivitással felelni. Csak egy kifejezés az, amit az Ön írásában, kollegiális tanári nyelven szólva, meg kell rónom. Hogy ki mikép tesz jó vagy rossz szolgálatot a zsidóságnak, a magyarságnak, az emberiségnek, az igazán nehezen eldönthető kérdés. Az ellenzék szerint pl. Tisza és hívei teszik tönkre az országot, Tisza és hívei szerint pedig ezt a munkát az ellenzék és a radikálisok végzik el sikeresen. Azért oly nehéz dolog „kortárs“-nak lenni, mert semmiről sem lehet biztos ítéletünk. De jogunk legalább van az ítéléshez. De mi adott Önnek jogot arra, hogy leírja ezt a befejezést: „csinálhatnak jó üzletet“? Ez nem méltó Önhöz, aminthogy nem volna hozzám méltó, ha így fejezném be: „Szabó Dezső írhat, ha tetszik, jól megfizetett cikkeket.“ Kulturharcosok vagyunk és nem üzleti-könyv-revizorok, tehát Ön nem pillanthat bele a mi könyvelésünkbe s mi nem vagyunk kíváncsiak az Ön honoráriumaira. Mi tudjuk, hogy Ön azért ír cikkeket, mert van mondanivalója és mondanivalójáért már nem egy nagy áldozatot is hozott. Önnek is tudnia kell és illik, hogy mi azért indítottuk meg a Mult és Jövőt, mert van mondanivalónk és mondanivalónkért már sok-sok nagy áldozatot hoztunk. Hogy nem mentünk hamarosan tönkre és nem fojtotta belénk egyre termékenyebben felbuggyanó mondanivalónkat egy közbejött csőd, az valóban ami különös szerencsénk és — ma már szerénytelenség nélkül tehetjük hozzá — a magyar zsidóság szerencséje is.

A magyar zsidó költészetről.*)

Akik előtt még most is kérdés, hogy van-e egy külön fejezetet kérő magyar zsidó költészetnek létjogosultsága — azoknak elébe tárhatjuk ma már a magyar zsidó poéták munkáinak egész sorát. Hadd igazolják önmagukat és szerzőiket. Minden, ami él és fejlődik, jogot tarthat az életre. Amint a természetben semmi sem fölösleges, amint ezerféle szín, illat és hang olvad a nagy mindenségben egységes harmóniává, az emberi lélek világának ezerféle színe, hangja és illata között sem lehet eldönteni, melyik értékesebb, melyik fontosabb, melyik mélyebb, melyik tónusosabb. Különösen nem a költészet szempontjából. Ki mondhatná, hogy a testvéri vagy faji szeretet, ahogy a prófétáknál látjuk, nem válthat ki ép oly poétikus hangulatokat a kiválasztott lélekből, mint a nemi szeretet? Ki vonná kétségbe, hogy a szent és sorvasztó vágyakozás egy távoli föld után, akár a Libánon, akár a Montblanc vidéke az, nem lehet ép oly őszinte és költői, mint a sóvárgás egy leány után, akinek a nevét suttogva sóhajtja bele valaki az éjszakába? Vagy a lélek felemelkedése az áhitat szárnyain, hogy a legfelsőbbel, az istenséggel egyesüljön, amint azt Gabirolnál látjuk, nincs-e olyan magasztos, olyan poétikus, mint az epekedés akár a legtisztább földi egyesülés után?

Az az idő, amikor az „általános emberi“ jelszavas frázisát hangoztatva, guny tárgyává tették az ugynevezett „hazafias“ és az ugynevezett „istenes“ énekeket — rég lejárt. Az emberi lélek differenciálódott és nem várunk többé tőle egy egész

*) Előadás az Izs. Magyar Irodalmi Társulatnak 1910 decemberi estjén.

életen át következetesen keresztülvitt általános emberi igazságokat. Sokkal mélyebben látunk is most belé, mint száz évvel ezelőtt. Mint a buvár ereszkedünk alá nyitott szemekkel a lélek mélységeibe és látjuk a hullámokat, amint egymást kergetik, egymást hajszoják, egymást elnyelik. Habok jönnek, habok mennek, majd tiszták és a nap aranyában csillogók, majd szennyesek és iszaposak, mint a halálos mocsár vize. És a gyöngyöket nem mindig a csillogók dobják ki magukból. Az érzések finomabban rezegnek, mint az aether. Szeretet és gyűlölet, imádat és utálat, boldog életöröm és keserű undor, fekete gyász és ragyogó ujjongás, áhitatos ellágyulás és konok pogányság, mint finom aether-atomok reszketnek végig egy pillanat alatt lelkünk mélységeiben és akit a sors poétának szánt, annak a lelkéből majd ez, majd az az érzéshullám veti föl az igazgyöngyöt, amely mint költészet ragyog és tündököl.

Az „általános emberi“ köre ma már nagyon kibővült. Minden érzés, amelyet a lélek felszínre dob, általános emberi. Gubózzuk ki az egyén és a viszonyok kuszált gombolyagából és meglátjuk, hogy az. Goethe még restelte volna, hogy vallásos verset írjon, ép úgy, ahogyan a nyomorgó Schiller nem mert volna a pénz után való vágyakozásról dalolni. Pedig mind a két érzés természetes és emberi. Mindenkinek van pillanata, amikor felhullámszik lelkéből a hit, vagy legalább is vallásos áhitattal hisz a hitetlenségében. Ez is hit és vallás, amint egy kabbalista mester tanítja. És minden embernek vannak testvérei, van szeretet röge, talaja a közelben vagy távolban, a valóságban vagy a képzeletben — és ha szünet tud erről mondani, ki mosolyogna rajta, mert „hazafias“ vagy „bibliás“? Hiszen az igazi költészet legtöbbször nem az intellektus terméke, hanem az érzése és minden érzés egyformán jogosult a poézisre.

Ki merné állítani, hogy Petőfi szeretete a magyar alföld iránt, Jehuda Halévi sóvárgása Cion felé nem olyan őszinte, mint Goethe vágyódása a világ városa, Róma után? Vagy

hogy Ady dalai a zsoltárok istenéről nem oly mély gyökerűek, mint Schiller versei Zeusról és a többi görög istenekről?

Változnak az idők és változnak a viszonyok. Most ez okoz örömet, holnap amaz. Itt gyászba borít, ami ott ujjongással töltene el. És minden szívbe beleidegződnek mult századokból, vagy évezredekéből tradíciók, amelyek bizonyos hurok megütésére rezonálnak. Némelyeknél honfoglaló harcok büszkesége, némelyeknél véres martiromság fekete fájdalma. És minden lélek mélyén ujjonganak gyermekkori emlékek rajai. Némelyikben pillangókergetés bájos örömei, némelyikben dohos tanházak boldog, önfeledt talmudsírmái. Az élet minden viszonya és vonatkozása önthet belénk örömet és fájdalmat. Némelyikbe a hite, némelyikbe a hitetlensége, az egyikbe hazája, a másikba hazátlansága. Ezerféle sebtől vérezhetünk és akármilyen okozta a sebet, a vér, amely belőle folyik, mindig emberi.

Hogy milyen befolyással volt a vallás mindenütt a költészet és általában a művészet fejlődésére, ismeretes. De a zsidó vallás, minthogy ősi idők óta mélyebben nyúlt bele az életbe, az exilium óta pedig szociális elszigeteltség, nyomor és üldözés forrásává vált, a költészetnek is bővebb táplálékot nyújtott, mint minden más vallás. A zsidó költészet nem is vallási költészet, hanem poézise egy népnek, amely dalokba sirta ezer bánatát és gyér örömeit. És ezért ennek a költészetnek intenzitása mindenütt a zsidók szociális helyzetétől is függ és ennek kedvező voltával fordított arányban áll. A szabad Olaszországban vagy Hollandiában a zsidók emancipációja óta alig termett zsidó költészet, a reakciós Németországban fejlődőfélben van és a legerősebb természetesen a sötét Oroszországban.

Ha ebből a nézőpontból akarjuk a magyar zsidó költészetet megítélni és beleilleszteni az általános zsidó költészet kereteibe — első sorban meg kell állapítanunk, hogy ugyanazok a motivumok, amelyek mindenütt megszólaltatták a zsidó poézist, jutnak érvényre itt is, csak hogy kissé tompi-

tottan, gyöngítve, ami szintén a mi viszonyainkban leli magyarázatát.

Aminthogy Magyarország általános folytonos átmenetben van a Balkánból a Nyugat felé, a magyar zsidóság állandó átalakulásban van a zsargon ghettó-jából az európai műveltség felé. Ez a folytonos átmeneti állapot tompítja a magyar zsidó költészetet bizonyos határozatlanságra. Ezen a földön, ahol több zsidó vér folyt a magyar haza védelmében, mint a zsidógyűlölet gyilkos bárdja alatt, nem zenghették a zsidó poéták a harag vulkánikus énekeit, mint az orosz zsidó mézszárlások látó Bialik tette. Ebben az országban, ahol az asszimiláció szinte virtuskodássá, dzsentrimajmolássá fajult, nem ujjonghattak Cion feltámadásának dalai, mint a krimi Csernichovskynál. Sőt ez az átmeneti zsidóság nem mélyedhetett el eléggé a biblia poézisébe sem. A ghettóban a biblia nem poézis, hanem szent valóság és mikor az átmeneti zsidó föler a csucsra, azt veszi észre, hogy a biblia a poézisével együtt lent maradt a völgyben.

Nem panaszkodhatunk ugyan, hogy poétáink nem dolgoznak fel elég bibliai tárgyat. Ellenkezőleg. De ezekben a versekben a bibliai szöveg csak téma, ahogy témája volt Michel-Angelónak Mózes, akiből görög félistent faragott. De nem megy át a biblia a vérbe, ahogy azt Gordonnál, Frugnál, vagy akár Klopstocknál vagy a magyar protestáns költőknél látjuk. A biblia itt nem része az életnek, amelybe szent hangulatokat önt, hanem artisztikus tárgy és azért a bibliai tárgy magyar zsidó költészetben inkább a könyv hatása érzik, mint az életé.

Mindenütt, ahol valamely kultúra lázasan fejlődő átmeneti állapotban leledzik, erősen érvényesülnek a könyvhatások. És azért nem kell ezt restelnünk. Nekünk nem lehet nagy tömegek érzéseit megszólaltató Morris Rosenfeldünk, aminthogy például a magyar irodalomnak nem lehetett még a nagy élettől megihletett Shakespeareje. A magyar zsidó költészetben, mint a magyar irodalomban általában sokat,

szinte tulsokat virágzott a fordítás, az utánaköltés. Mert a zsidó élet itt kevés ihletet adott. A zsidó poétákat is „Nyugat eszmélángja“ heviti és csak olykor zendültek fel halk, öntudatlan strófák, amelyek arra a zsoltárra emlékeztetnek, hogy „száradjon el a jobbom, ha elfeledlek, Jeruzsálem.“

A magyar zsidó költészetnek nincsenek cionidái. Pedig a cion-motivumok azok, amelyekből a zsidó költészet mindenütt a legtöbbet és a legszebben meritett. Itt-ott felcsillan ugyan bizonyos esztétikai rajongás, a Kelet után, de ez nem Cion, ahonnan a Tan származott, hanem a pálmák és olajfák hazája. A vágyakozást Cion után csak koldusok álmaként festi egy-egy poétánk. De azért nem mondhatjuk, hogy költészetünkben nem nyilatkozik meg elég érzés az egyetemes zsidó szenvedés, a kétezeréves zsidó tragédia iránt. A távolban omló testvéri vér és könny hírére könny tolul a magyar zsidó poéta szemébe is. A kis gödölye sorsa, akit tép a farkas, a fekete vad, szomoru nótára pendíti a magyar zsidó poéta szívének hurjait is. A kiüldözött zsidó hánykódása a háborgó tengeren, viharos dalt fakaszt a magyar zsidó poéta ajakán is. És kigyul a nagy testvéri szeretet lángja, amely annál bensőbb összetartásra ösztönzi a család tagjait, minél nagyobb veszély fenyegeti az oltalmazó fészket. És fellobban a férfias büszkeség, a dac tüze, amely az egész világgal szembeállva harsogja: Hitemet akarjátok? Nem, nem adom!

De nem kellett épen a magyar zsidó poétának távoli üldözések jajkiáltásait hallania, hogy lelke mélyén felébredjen a szunnyadó zsidó fájdalom. Kiss Józsefnek nemcsak odesz-szai vérengzések hírére jajdult fel zsidó lelke. Volt idő, amikor az a dicsőség, amelyet a magyar költészetnek szerzett, itt sem volt elég védelem az ár ellen. Amikor itt is arról kellett dalolnia fia bölcsője mellett, hogy majd felnő és megátkozza örökségét.

És az idő kereke forog és ami egyszer volt, újra eljő, vagy legalább is eljöhet. „Zsidónak lenni, hej, még mindig átok“ énekli Peterdi Andor is. És a lélekemelő vigasz

csak az, hogy „mi vagyunk az üszök, a zsarátnok.“ A sebek felfakasztják a zsidó önérzetet és büszkén valljuk magunkat zsidóknak. És előbb-utóbb valamennyien reájövünk, hogy zsidók vagyunk. Fiatal korunkban még énekeljük a Mar-seillaisét, de mire megöregszünk, tartja a közmondás, valamennyien öreg zsidók leszünk. Akár itt, akár ott. És a poéta érzi meg ezt legelőbb. Az öreg doktor, vagy az öreg nagyságos, vagy az öreg méltóságos, mire megöregszik, észreveszi, hogy egyszerűen öreg zsidó, akár Odesszában, akár Pesten, akár Párisban. A forró ifju álmok Nyugat eszmelángjájáról, igazi benső emancipációról, fenkölt humanizmusról, egyenlőségről és testvériségről, szétfoszlanak, mint a színes buborékok és a dermesztő hideg téli napokban olyan jól esik az öreg zsidó szívnek egy régi péntekesti gyertyafény melege, egy megkapó gyermekkori emlék melegítő parázsa. És olyan jól esik egy régi zsoltárt halkán elmormolni, mielőtt lefekszünk a fagyos göröngyre.

Ezek a motivumok, amelyek a magyar zsidó költészetben az általános zsidó költészettel közösek, természetesen ezerféle variációban juthatnak érvényre, ahogy ezerféle variációja lehet minden emberi érzésnek. Ha ketten egyet éreznek, az érzés nem ugyanaz. Legalább nem mindig az. És ez ad a költészetnek mindig új meg új varázst. Hetvenféleképpen lehet, a talmud szerint, a biblia egy-egy versét magyarázni. De hétszázféleképpen is dolgoztak már fel egy-egy bibliai témát és még mindig lehet róla ujat mondani. A gyermekkor távoli kódéből átszűrődő emlék ezerféle színben csilloghat a szemünk előtt. Aminthogy általában változnak a színek, ahogy változik az üveg, amelyen keresztül a távolba nézünk.

A magyar zsidó költészet üvege sohasem volt vérvörös és általában nem mutat ríktó színeket. Megtört, halvány sugarakat gyűjt, amelyek nem lángolnak, nem perzselnek, de azért melegítenek.

Az antiszemitizmus Magyarországon, a galíciaiak és a morál.*)

Végre valahára hangsúlyozni kell magyar zsidó részről is teljes nyomatékkal és határozottsággal, hogy a magyarországi antiszemitizmusnak és az ugynevezett „galicianerek“ idemenekülésének egyáltalában semmi köze egymáshoz. Az igazság egyszerűen az, hogy a magyar zsidók egyrésze nem látja, vagy behunyja a szemeit és nem akarja látni, hogy amikor a parlamentben vagy a sajtóban zsidógyűlölők galíciaiakról beszélnek vagy írnak, nem is azt a mai pár száz ittrekedt „galíciai“ menekültet értik, hanem tulajdonképpen a tegnapi „galíciaiak“ gyermekeit és unokáit, vagyis az egész magyar zsidóságot, úgy, a mint van, apástul, fiástól. Azok azonban, akik nem akarják észrevenni, hogy „az anyát szidják és a leányát gondolják“, célszerűnek vélik, hogy együtt üvöltsenek a farkasokkal: „Persze, a galicianerek! Azokat mi is ki akarjuk irtani, azok más fajtából valók, azoknak más a moráljuk!“ Mintha általában volna még joguk morálról beszélni olyan zsidóknak, akik elárulják és megrágalmazták a saját testvéreiket.

*) A galíciaiak majdnem mind visszatértek feldult hazájukba, mégis állandóan napirenden maradtak és szónokoltak ellenük nem csak a parlamentben, hanem zsidó egyesületekben is, mintha ők teremteték volna nálunk az antiszemitizmust. Ezt a kérdést világítja meg e cikk, mely a bécsi „Österreichische Wochenschrift“ számára íródott. Ott jelent meg először, (1918. július) onnan került több külföldi német és héber lapba; épp ezért felhasználtam az alkalmat, hogy egyben a magyar zsidóság kulturátlanságáról terjesztett tulzó híreket is kellő értékre szállítsam le. (P. J.)

Honnan is volna ez a „különböző morál?” A morál nem keletkezik máról holnapra, hanem mélyen a tradícióban gyökerezik. És vajjon nem egy „galíciai” rabbinus Sulchan-Aruch-pótléka-e az, amelynek privilégiumos birtokbavételéért verseng Magyarországon az ugynevezett orthodoxia és neológia a szétszakadás napjai óta? Vagy talán a pozsonyi „Chaszám Szófer” vallási responzumai nem érvényesek Lembergben és Krakkóban is? Nem ugyanabból a héber imakönyvből imádkoznak-e Cionért és békéért Budapesten és Tarnopolban? Nem ugyanaz a biblia-e, nem ugyanaz az a talmud, nem ugyanazok a próféták és nem ugyanazok a költők, nem ugyanaz a szent nyelv-e, amelyre a galíciai és magyarországi iskolákban egyaránt oktatják Izráel gyermekeit? Nem ugyanaz a sors-e, ugyanaz a remény, ugyanaz a múlt és, sajnos, már ugyanaz a jelen is — az antiszemitizmus jegyében?

Vagy talán bennünket magyar zsidókat az utolsó ötven esztendő az emancipáció óta többet nemesített, mint a zsidó nép történetének ötezer éve?

Ki merne valóban speciális „magyar zsidó morál”-ról beszélni, ha csak nem akarja mint szégyenbélyeget reánszütni, hogy a zsidó közösségtől teljesen elszakadtunk! De ez sem igaz. Sok mindenféle tulzott hír került rólunk a külföldi lapokba, melyek gyakran elvetették a sulykot, ha Magyarországról volt szó. A magyar zsidókat ép úgy nem lehet mind egy kalap alá fogni, mint más ország zsidóságának heterogén elemeit. A magyar zsidóság nem minden zsidó kultúra nélkül való, amint azt némelyek állítják; és tudjuk, hogy Ausztriában vagy Németországban sem tulságos rózsások a viszonyok ebben a tekintetben. Magyarországon is különfélék a zsidók. Vannak, akik fel akarnak szivódni, el akarnak tűnni és azért „modern” kötelességüknek tartják, hogy küzdjenek a „galicianizmus”, de tulajdonképpen a zsidó tradíciók ellen (mert ezeknél szintén csak szimbólum ez a szó: Galícia). És vannak, akik éppen legszentebb kötelességüknek tartják, hogy az ön-

megtagadás és önmegsemmisítés ellen küzdenek. Sajnos, ezek nincsenek szervezve és sokan közülök, ahelyett hogy együtt működnének, hiuságból vagy féltékenységből egymás ellen dolgoznak, mialatt az élet a maga materiális erejével diadalmasan folytatja romboló munkáját. De vannak még Magyarországon nagy tömegek, a millió lelket számláló magyar zsidóságnak körülbelül a fele, akik testtel-lélekkel csüngnek a zsidó tradíciókon, itt találunk zsidó tudást, zsidó életmódot, van itt jesiva, tóra és talmud, — nem zsidó kultúra-e ez? Van továbbá jelentékeny része, amely a maga módja szerint igyekszik zsidó intézményeket — közöttük szépeket és nagyokat — teremteni és a zsidóságot öntudatosan kidomborítani; zsidó művek, tudományosak és szépirodalmiak, jelennek meg, ha nem is nagy számban, de megfelelő színvonalon, zsidó történeti könyveket, régi és ujhéber költőket fordítottak, néhányan héberül is irnak, zsidó felolvasásokat, művészestéket és műkiállításokat rendeznek, a zsidó lapokat és folyóiratokat tizezrek olvassák — nem zsidó kultúra-e ez? És vannak cionisták, ha szintén nem nagy számban, akik zsidó nemzeti és ifjúsági egyesületeket alapítanak, százezer koronás sajtóalapot gyűjtöttek és hetilapot és itt-ott egy-egy könyvet adnak ki, — nem zsidó kultúra-e ez?

Legkevésbé sem tartozom azok közé, akik a magyar zsidóságnak tömjénnel és dicshimnuszokkal hódolnak. Ellenkezőleg. Mikor felmerült az eszme, hogy a magyar zsidóság hangos lármával ünnepelje emancipációjának ötvenéves jubileumát, felállítottam ennek az ötven évnek a bilánszát (Mult és Jövő 1918. jan.) és az eredmény bizony nagyon elszomorító volt. Minden téren több a „Tartozik“, mint a „Követel“. A neológok és ortodoxok meddő és hiábavaló „unifikációs harca“ felemésztette az energiákat mind a két oldalon. „Igen, ha unifikálva volnánk!“ — ez volt az állandó jelszó, ahelyett, hogy az ortodoxia tradicionális, a neologia meg modern zsidó értelemben teljesítette volna kötelességét. Némelyek felháborodtak akkor, amikor megállapítottam, hogy „még a

háborútól letiport Galiciának kifosztott és lenézett zsidósága is többet áldoz univerzális zsidó célokra, mint a magyar Izráél, az egyetemes zsidóság nagy problémáit, melyek a külföldön a zsidóság legnagyobbjait foglalkoztatják, üres frázisokkal intézik el nálunk üres fejek, úgy, hogy a magyar zsidóság az egyetemes zsidóság megvetett renegátjaként szerepel a külföldön“. És üres frázisokkal akarták „elintézni“ nálunk évtizedeken át a magyarországi antiszemitizmust is.

Mert az antiszemitizmus Magyarországon nem tegnapról és nem tegnapelőttről való és nem a galiciakkal vándorolt be hozzánk, mint jött-ment idegen, hanem itt született egyszerre az emancipációval, mint annak ikertestvére és ma, az ötvenéves emancipációs jubileum idején az is ötvenéves, magyar állampolgár, izmos, erős és egészséges.

A zsidógyűlölet különben mindenütt a zsidók emancipációjával együtt lépett fel. Amíg a zsidók csak páriák voltak, inkább zsidómegvetés volt, amely a népek nemesebbjeinél szánszálommá változott és végül a zsidók felszabadításához vezetett. Gyűlölni pl. akkor gyűlölték a zsidókat a római birodalomban, amikor még hatalmon voltak és gyűlölik őket újra, mióta polgári jogokat adtak nekik és „Izráel fiai nőttek, sokasodtak és mozgolódtak és elhatalmasodának nagyon, nagyon, hogy megtelik vala velük az ország“. Így nőt Magyarországon az antiszemitizmus, minél nagyobb lett a terület, amelyet a magyar zsidók a földmivelésben, kereskedelemben, iparban, művészetben és politikában verejtékes munkájukkal és kitartó szorgalmukkal elfoglaltak.

És hogyan „harcoltak“ nálunk ez ellen az antiszemitizmus ellen? Nem szervezkedéssel, a zsidó önérzet erősítésével és a belső zsidó tartalom és érték fokozásával, hanem főleg tulkiabálással és levicceléssel. A zsidógyűlöelőket egyszerűen örvült gazembereknek mondták és „hazaárulóknak“ minősítették, mivelhogy a nemzet testrészét (tudniillik a zsidókat) akarják megsemmisíteni. Kimutatták nagy éleselméjűséggel, hogy az antiszemiták nemcsak a talmuddal, hanem a

logikával is hadilábon állanak. De a talmud és a logika meghamisítóinak és a „hazaárulók“-nak száma napról-napra nőtt és most már köztük látjuk a nemzetnek némely nagyjait is. Sokan azonban homokba dugták az orrukat, mondván: „nem látunk semmit!“ A zsidók társadalmi bojkottálása szinte minden rétegben érezhető volt, ha egy zsidó belépett reggel keresztény kollégái közé a hivatalba, hirtelen elnémult a társalgás, mert éppen a zsidókról volt szó. De azért verték a mellüket büszkén és elégedetten, hogy Magyarországon, hála Istennek nincsen zsidókérdés és hogy itt rendben van minden. Aki pedig zsidókérdésről mert beszélni, azt antiszemitának vagy cionistának bélyegezték, akik mindketten a fenti teória szerint tudvalevőleg egyformán „hazaárulók“.

És az asszimilációs düh némely körökben undorításig fokozódott. És a feltolakodás és dörzsölődés csak dagasztotta az antiszemitizmusnak már amugyis hömpölygő folyamát. Hiába torlaszolták fel egyre gátul az antiszemitizmus elé, mi mindent tettünk mi izraelita vallásu magyarok a nemzetért. „Az első nemzeti költő, az első nyelvész, az első gyáros stb. stb. csupa zsidó“. Ez a folytonos gyerekes dicsekedés és nagyolás nemcsak hogy nem gyógyított, hanem még szemet szurt. Mert bizony a „második“ nemzeti költő, a „második“ nyelvész és a „második“ gyáros egy cseppet sem örült a zsidóságban rejlő nemzeti kincsnek, hanem csak arra goldolt, „ha nem volna itt az a zsidó, én nem a második volnék, hanem az első“.

Aztán jött a világháború és a zsidók, akik nagyrészt a kezükben tartották a kereskedelmet, nem hagyták a „konjunkturát“ nyomtalanul eltűnni, hanem éltek vele, sajnos. itt-ott talán kissé mohón, de ugyanazt tették az agrárok, a parasztok és a grófok is. De azt, hogy a paraszt 1 koronát kér egy tojásért és 200 koronát egy libáért, mindenki természetnek találta e meddő időben, csak azt találták bosszantónak, hogy a zsidó kereskedő képes (mert kénytelen) e magas árakat megfizetni, amit a fixfizetésből élő állami és megyei

hivatalnok, legtöbbnyire tönkrement dzsentri, nem engedhet meg magának. Ehhez járult még, hogy a zsidókat, minthogy Magyarországon is legtöbbnyire birják a német nyelvet, aránylag többet alkalmazták az osztrák-magyar hadsereg németnyelvű irodáiban, mint a németül nem tudó bajtársaikat. És ezzel szemben hiába fogjuk gyűjteni a statisztikai adatokat, hogy a zsidók a harctéren is megfelelő hősiességet tanúsítottak. A gyűlölet és irigység természetrajzához tartozik, hogy nem akar tudni sem statisztikáról, sem logikáról, sem józanságról, sem igazságról. Nem lehet rajta segíteni.

A magyar „tudományos antiszemitizmus” is, fájdalom, a közhangulatnak köszönheti eredetét. Nem egy-két püspök vagy „radikális” privát passziója ez, nem indítóok, hanem eredmény. Azok a magyar tisztek, akik már a háboru elején az orosz vagy olasz fogságban sem akartak zsidó tiszttársaikkal egy asztalhoz ülni, nem olvasták még sem az új Ágostont, sem az új Prohászkt, sem a Huszadik Század zsidó számát.

És most némelyek megkísérlik, hogy a nagy és általános krízist a galíciaiak fejére zudítsák. Teutonok és csehek jöhetnek és alapíthatnak bankfiókokat, üzlet- és gyártelepeket, kereskedhetnek nagyban és kicsinyben, kicsempészhetnek élelmiszereket és felverhetik az árakat, de mindennek mégis az a galíciai az oka, akinek a kaftánjában két gombolyag cérnát és egy fél kiló lisztet találtak bevarrva. A hatóság azonban gondolkodhat ahogy tetszik, a zsidógyűlölők mennydöröghetnek a „galicianusok” ellen és ha a nép ezalatt az összes zsidókat fogja érteni és nálunk is pogromok lesznek, mint Oroszországban, a vezetők ártatlanul mossák majd a kezüket, hogy ők csak a „polisiak” ellen keltek ki. Szégyenletes azonban, ha akadnak zsidók is, akik azzal akarják demonstrálni, hogy nem őket értik, hogy maguk is kigyót-békát kiáltanak galíciai testvéreikre és „más morál”-ról prédikálnak, mintha nem az az ősi törvény volna az egész zsidóság morálja, mely szerint: „Egy jogotok legyen az idegen és az ország benszülöttje számára!”

De vannak Magyarországon is elegenden, akik mindig felháborodva elítélték, ha rég a háboru előtt is bizonyos zsidó körökben heccdalokat pengettek a „kaftán ellen“ és a „galiciait“ (kinek gazdag kulturáját nem egy számban mutatta be a Mult és Jövő), már békeidőben megvetés tárgyává tették, mintha egy kaftán alatt nem doboghatna épp olyan nemes sziv, mint egy jól szabott szmoking alatt, vagy a strajmli alatt nem vibrálhatna épp oly finom agyvelő, mint egy jól kifényesített cylinder alatt. Vannak már elegenden Magyarországon is, akik meg tudják különböztetni a külsőt a belsőtől, akik nyitott szemekkel néznek a világba, akik a zsidóság jövőjét és megváltását nem kívülről várják és remélik, hanem csak belülről, a zsidó Én elmélyítésétől és zsidó tartalommal való telítésétől, akik nem tesznek különbséget zsidó és zsidó között és akik meg vannak róla győződve, hogy esztelenség azt hinni, hogy a zsidónál minél kisebb a szakáll, annál nagyobb a morál.

Megnéztem Grün Lilit.*)

— A zsidó mint téma. —

Azzal a szándékkal mentem el a színházba, hogy szabadon magamra árasztatom a darab irodalmi és állítólagos „faji” hatásait és megfigyelem majd magamon, hogy mint kulturzsidó érzek-e valami inzultust fajiságom vagy vallásom ellen és ha igen, ellensúlyozza-e a művészi érték olyan kvantitása, amiért, mint kulturember, megbocsáthatok aszerzőnek, mint a hogy szívesen megbocsájtottam Lyon Leának is, hogy nem áll egészen a Sulchan Aruch alapján, megbocsájtottam neki az ő szomorú szépségéért. És végignéztem Grün Lilit és kérdeztem magamban a régi zsoltár szavaival: „Miért dühösködnek a pogányok, és a népek miért gondolnak hiábavalókat?”

Mert, ugye bár, bizonyos, hogy irodalmi művet, vagy színművet elsősorban az irodalom és a szín szempontjából kell megítélni. Az író szuverénitását semmiféle „perzekutoresztétika” meg nem semmisítheti, abból az egyszerű okból, mert az üldözési szempontok máról holnapra, sőt máról mára, helyről-helyre változnak, a mi pedig irodalomban, művészetben érték, az fennmarad és várhat a megértőkre s az igaz értéklőkre. Ha Shakespearet nem engedték volna szóhoz

*) Földes Imre darabja, „Grün Lili” 1916. elején került színre és nagy és heves disputát váltott ki. Főképp az állítólag visszatetsző zsidó témán ütköztek meg zsidók és nem-zsidók, filosemiták és antisemiták egyaránt. A zsidó téma szabadságát világította meg az izgatott hangulattal szemben ez a cikk, mely egy ma is aktuális kérdést tisztáz.

(P. J.)

jutni, mert némely angol királyt igazán csuf maszkban vezet elénk, ha Dante nem mert volna bűnös olaszokat telepíteni a Pokolba, ha Zolát antifranciának kiáltották volna ki, mert züllött, erkölestelen franciákat mutat be a világnak, ha Petőfit bojkottálnók, mert a magyar nemeseket sok helyen „rossz színben“ tünteti föl és ha Ady nem irta volna meg a verseit, mert némely öregeknek nem tetszik, hogy maradi magyar gatyás bandáról is szól, egy szóval, ha az irodalom tekintettel lett volna ezekre a mulandó körülményekre és érdekekre, akkor ma ott tartanánk, hogy az ügyvédi kamara tiltakozna, ha véletlenül egy antipatikus ügyvédet mutatna be egy színműíró, a képviselőház botrányt csapna, ha valaki egy nem egészen önzetlenlelkű honatyát ábrázolna és a kefekötők céhe sztrájkot rendelne el egy ellenszenves kefekötőnek színpadi beállítása miatt, — mi boldog és nyájas olvasók és nézők pedig, ha már az életben nem is, de legalább könyvekben és színpadokon mindenütt csupa aranyos, drága, édes, ideális embereket látnánk, hogy a szívünk szinte megolvadhatna, akárcsak a cukor a limonádében. És akkor persze „zsidó irodalom“ még mindig azok az együgyű históriák volnának, melyekben tudvalevőleg egy agyongyötrött báránylelkű izraelita mindig megmenti az őt kínzó antiszemitának az életét.

Ma már egyáltalában nem lehet probléma az, hogy szabad-e erről vagy arról írni. Mindenről szabad, csak tudni kell. Ha pedig szabad különféle jellemű és kaliberű franciákról, németekről, angolokról, olaszokról írni és nem kell félni attól, hogy szüklátóköri emberek azt mondják, ime ilyen a német, ilyen az angol, ilyen a francia stb., világos, hogy mi zsidók, akik a liberálisizmusban mindig előljártunk, szintén nem állíthatunk fel inkvizíciót akkor sem, ha valamelyik — zsidó vagy nem zsidó — író nem rokonszenves zsidó alakok művészi ábrázolásával lépne fel és egyikünket-másikat, mondjuk, kellemetlenül érintene. Sőt mondjuk meg őszintén, annyira benne kell, hogy legyen már a lelkünkben a gettón-

tuli öntudat, annyira benne kell, hogy forrjon vérünkben az autoemancipáció önérzete, hogy ne általánosítsunk legalább mi, ha itt-ott egy darab gettót mutatnak, itt-ott egy ellen-szenves vagy akár bűnös zsidó lép a porondra. Hála isen-nek, a mi kriminál-statisztikánk nem áll rosszul, a mi etikai oszlopaink az egész világerkölcnek kidönthetetlen pillérjei, de ha évezredek kiválasztottjai vagyunk is, emberek va-gyunk, van köztünk jó és rossz, kapzsi és pazarló, moliéri és shakespearei jellemek bősége, tragédiák és komédiák hor-dozóinak tarka, szomorú sokasága és annyira emancipálva érezzük magunkat, hogy eszünk ágában sincs azt gondolni, hogy minden csunya dolgnak okvetlenül — nem zsidóktól kell származnia.

Mi egy cseppet sem haragszunk a prófétáinkra, amiért az akkori nyilvánosság előtt a vétkeket ostromozták, sőt év-ezredekre halhatatlanná is tették ezeket a zsidó vétkeket, nem kerüljük a bibliát, amiért véres lapokat is megörökített Izrael történetéből, aminthogy nem haragszunk, mint magya-rok, Kemény Zsigmondra vagy Eötvös Józsefre, hogy ret-tentő képeket nyújtottak a magyar közéletéről és nem boj-kottáljuk a magyar krónikásokat, mint királygyilkosságok és egyéb öldöklések feljegyzőit.

A közállapotokkal való elégedetlenség, vétkek, félszeg-ségek, kinövések észrevétele, festése, ostromozása, kigunyo-lása, művészi ábrázolása sohasem vethet rossz fényt az illető nemzetre, hanem inkább mutatja az ideált, magasabb felfo-gást, eszményi törekvést, amely a nemzet jobbainak lelké-ben élt. És a nemzetet a távoli utókor, de még a távoli je-lenkor előtt is elsősorban ezeknek az ideáloknak a hordozói képviselik.

Ha tehát Salom Asch feltárja a közönség előtt az orosz zsidó gettó-élet sötét foltjait, ha Perez sok bájos zsidó idillje mellett egyik drámájában olyan Isten és Izrael ellen lázadó csodarabbit mutat be, akárcsak Bródy Sándor Lyon rabbija, amikor egyetlen kincséért, Leáért remegve, a földre csapja a

szentírást, ha az orosz vagy magyar zsidó írók a gettó félszegségeit, komikumait humorral vagy szatírával festik, egyáltalában nem tüntetik fel rossz színben a zsidóságot, hanem mutatják a fölényt, mellyel ezeket a dolgokat ma már nézni tudjuk, mutatják, hogy a betegség diagnózisa meg van állapítva és a gyógyulás szépen halad.

Rosshiszemű, rosszmájú és balítéletű emberek természetesen mindig készek az általánosítással. De ez igazán az ő bajuk és ezen mi nem segíthetünk. „Zsidóéknál ez így van,” hallottam a szomszéd páholyból, amikor Grün Lili családja és ellenlábasai a hozományon alkudoztak a szinpadon. Bezeg nem hangzott el ez az általánosító megjegyzés ugyanott, amikor a talpig becsületos férfiúnak kibontakozó kereskedelmi utazó lemond minden hozományról, vagy amikor a megtört apa most már azért nem fogadja el ezt a lemondást, mert becsületében meggyanusítottnak érzi magát. Akiknek az általánosítás a kenyerük, azokat mi nem fogjuk szimulált betegségükből kigyógyítani, bár mit is teszünk. Azoknak megvan az általánosításra való médiumok Shakespeare Shylockjában (ó milyen gyönyörűen naiv értekezések igyekeztek már ezt „megcáfolni”) és ha ez nem elég, felcsapnak ők talmudistáknak is, kihalásztatnak valami babonát vagy egy kedvezőtlen privátvéleményt a talmud tengeréből, aztán reáolvassák azoknak a zsidóknak is a fejére, akiknek már a nagyapja az utolsó fennmaradt talmudi lapba jomkipuri uzsonnára eltett sonkát csomagolt bele. Ezeknek az általánosítóknak irhatsz, kedves barátom, akármit, irhatsz magyar nemzeti hőseposzt, azt fogják mondani, ime a zsidó arrogancia, az Ördögre azt mondják, ime a zsidó Szentlélek, a Testörre: ime a makkabeus vagy jebuzzeus, a Táncosnőre: mit ugrálsz, Rebekka. Ezek az urak zsidó kulturának minősítenek mindent, amivel „izraelita vallású” írók, a zsidóság teljes kikapcsolásával, a magyar nemzeti kulturát gyarapítják és ezek az urak zsidó sajtónak nevezik azokat a lapokat, ahol Mózeshitvallású írók tullicitálják keresztény kollégáikat

a keresztény ünnepek himnuszainak buzgó, ájtatos zengedezésében.

Mi zsidók tehát mehetünk a magunk útján és nem kell törődnünk azzal, ami mindig a mi átkunk volt, hogy „mit fognak mondani a gójok?” Nekünk meglehetnek a saját szempontjaink és elég nekünk a tudat, hogy ezek a szempontok sehol és semmiben sem juthatnak összeütközésbe a magyarság szempontjaival, persze ha azokat igazságosan és józanul értelmezik. A Grünök és a Grün Lilik, ha ma még törik a magyar nyelvet s hehezetesen beszélnek is, megteszik a kötelességüket épp úgy, mint az a tájszólású magyar, akinek a dialektusa szintén nem muzsika a pesti ember fülének, a Grün-fiuk most épp úgy védik a hazát, mint a Voeroeskhoey-fiuk és a Grünékről épp úgy lehet magyar irodalmat csinálni, mint Gyurkovicsékról. Sőt engedtessek meg nekem annak a különvéleménynek a kifejezése, hogy én a Grün Liliben, Simon Juditban, Lyon Leában stb.-ben a zsidó téma emancipációját látom a literatúrában. A zsidóság átalakulása, helyzetének gyökeres megváltoztatása az utóbbi pár évtizedben, a zsidóság áthömpölygése a gettóból a szabad életbe, az egymásután következő generációknak szinte egymással szemben való elhelyezkedése a lelki problémák nagy és változatos skáláját hozta felszínre, melyek az irodalomnak kimeríthetetlen kincsesbányául szolgálhatnak és valósággal irodalmi veszteség volna, ha ezt holmi elfogultságok és előítéletek lármájától visszariadva ki nem aknáznák.

Hogy vannak finnyásorruak, vagy antiszemita-heccelap-tulajdonosok, akik ezeket a dolgokat „undokok”-nak és ezzel kapcsolatban a zsidókat „undok nemzet”-nek, „undorító néptörzs”-nek titulázzák, aztán bele akarják ugratni a magyar zsidókat, hogy ezekkel a színpadon kiélezett, stilizált alakokkal azonosítsa magát, az ez alatt az ürügy alatt reá mért antiszemita sértéseket komolyan vegye és tiltakozó népgyűlésekkel hangosítsa tele a fórumot, hogy aztán ők, mint nézők, a markukba röhöghessenek, — azt szinte természetesnek

kell találnunk. De ne resteljük a dolgot akkor sem, ha azoknak az uraknak az undorodása nem müundorodás volna, hanem őszinte és szívből fakadó. Ne resteljük bevallani, hogy mi valóban nem undorodunk, pedig nekünk is volna állítólag valamelyes orrunk. Igen is, valljuk be őszintén, mi zsidók, írók, művészek, ügyvédek, tanárok, orvosok, bankigazgatók, egyetemet végzett papok, földbirtokosok, munkás, iparosok és kereskedők, egyszóval: mi kulturzsidók egyáltalában nem undorodunk, ha látunk a szinpadon, vagy könyvben, vagy képen falusi zsidó miljót, galíciai zsidó lakodalmat, felszegezen felmenő zsidó felszabadultakat, csendes falusi zsidó temetőt és hajlongva imádkozó tincses és szakállas régi zsidókat, nem undorodunk, sőt szeretjük is őket, mert nekünk testvéreink és apáink. És ne resteljük testvéreim, ha akár Lyon rabbi vergődésének, akár Simon Judit lelki küzdelmének, akár Grün Lili bánatos megtérésének, akár más zsidótárgyu darabnak szemlélésekor vagy olvasásakor néhány pillanatra régi hazai hangok rezonáltak a lelkünkben s elvonult előttünk a falu képe, ahonnan mindnyájan jöttünk, a kicsiny és ósdi miljő, amelyből — hála a gondviselésnek — mégis csak fel tudtunk emelkedni a kultura bérce magaslataira. Mi ezekről „a magaslatokról” lenézünk a kaftánban és pajeszben maradt testvérekre, szeretettel és sajnálattal simogatja őket tekintenünk és szeretnők őket magunkhoz emelni, tudjuk, hogy a kaftán alatt ötezeréves kulturában ittasodó szívek dobognak, hogy a hehezetes kiejtésen át sokszor a lélek legszebb beszéde csendül ki, tudjuk, hogy gettójukat nem ők építették maguknak, hanem mások, és tudjuk, hogy az életnek csak egy tavaszi lehellete kell, hogy megcsapja ősi kulturában átszellemült arcukat és a kaftán és gettó lakója csodálatos gyorsasággal a modern kultura palotáink öntudtos lakójává lendül. Hiszen bennünket mindnyájunkat is csak nem rég „emancipáltak”. Mi még szeretjük a Reb Mayer Litvákat, akiknek unokái már új utakat törnek a magyar irodalmában.

mi még tudunk gyönyörködni azokban a hangulatokban, amelyek a leomló, ódon gettóromokból áradnak.

Azok előtt pedig, akik undorodnak, vagy müundorodnak — hiába zárjuk el a poézisnek eme csatornáit, azoknak lesz undorodásra alkalmuk elég. Hiszen mi nem titkolunk el semmit. Templomaink nyitva állanak mindenki előtt, nincs benne sem üveg vér, sem állatfej, ahogy évszázadok híresztelték, a purimi kindliből és a pészachi pászkából kap a keresztény szomszédasszony is, lakodalmunkat, temetéseinket nem tartjuk földalatti katakombákban, a falusi nép látja a zsidó vallási szertartásokat, sokszor taliszbán imádkozó zsidó szolgálja ki a boltban és Jomkipurkor bemegy a zsinagógába gyertyát igazítani, azért nem válik még antiszemitává, ellenkezőleg, bizalmasa, barátja a zsidó, az antiszemitizmusa akkor kezdődik, amikor lejön az ur a városból és egy kis profit reményében keresztény fogyasztási szövetkezetet alapít és u zítja a népet a zsidók ellen. Ezeknek a városi antiszemita uraknak pedig nem a kaftános és pájeszes zsidó fáj (sőt ellenkezőleg, legtöbbnyire éppen ezek a kormányférfiaknak és antiszemita pártoknak is protegáltjai), hanem éppen azok a zsidók, akik már levetették a kaftánt és a pájeszt és felvették a versenyt közgazdaságban, közéletben, irodalomban, műveltségben, kulturában.

És hogy mennyire félrevezetik nálunk mindenben a józan gondolkodást a kicsinyes pártszempontok, arra szomorúan tipikus példa a Grün Lili esete, amely éppen azért, mert minden ok nélkül hiábavaló ütközőponttá vált, érdemes arra, hogy az egész idevágó kérdésnek tisztázására alkalmul szolgáljon. Az antiszemita lapok félreverték a harangot és siettek megmenteni a zsidókat. A régi zsidó ima teljesült, „a vádlóból védő lett“, az antiszemiták felcsaptak filolszemitáknak és miután többször „Földes Imre undok nemzetéről“ csévegtek, felszólították a magyar zsidóságot, hogy tagadjon meg minden közösséget ezzel az undok nemzettel, mert hiszen a magyar zsidó mégis csak más. Ismerjük jól ezt a szólamot.

„Hja, ha minden zsidó olyan volna, mint Ön!” Én megnéztem Grün Lilit és kerestem az undokságokat, „kerestem és nem találtam.” Egy becsületes, derék zsidó apa, ki egész életét gyermekeinek áldozta fel és becsületességében még abba sem egyezik bele, hogy több hozományról beszéljenek a vőlegény előtt, mint amennyit tényleg ad; egy leány, akinek gondolkodását a viszonyokon tulmenő nevelés kissé elferdítette, de tisztaelkü és jószívü és semmiféle erkölcstelen gondolat meg nem közelitheti; egy kereskedelmi utazó, akinek félszeg külsejéből csak lassan hámozódik ki az igazán derék és szeretetreméltó ember, és végül Simi bácsi, a család bölcse, aki csupa humor és jóság. Hol itt az utálatosság? Van-e itt egy atómja is annak az utálatosságnak, amit pl. francia vigjátékszerzők a cochoneriák halmozásával mivelnek? És mondták-e már az ilyen alkalomból, hogy a francia egy undok nemzet? Hogy a hozomány itt olyan fontos szerepet játszik? Nem történik-e ugyanez minden kis miliőben? Nem tagadja-e ki a magyar paraszt gyakran a fiát, mert elvesz egy lányt, akinek szülei egy holddal kevesebb földet szántanak? Auerbach falusi történeteiben az ilyesmit persze kedvesnek találunk. Vagy a Gyurkovics-leányok, ezek a hozománytalanságuk takargatásában versengő magyar dzsentrileányok és familiájuk nem inkább mulatságosak-e, mint utálatosak?

Megnéztem Grün Lilit és elszomorodva konstatálhatom újra, hogy nálunk mindent pártviszályok sarába hurcolnak. Grün Lili szerzője nem akart zsidó literatúrát csinálni, magyar vigjátékot irt egy magyar színház részére és lett belőle felekezeti perpatvar. És így csinálnak nálunk felekezeti perpatvart mindenből, közgazdaságból és irodalomból, olcsóságból és drágaságból, békéből és háboruból. És ha van valami, ami valóban „undok és utálatos”, — ez az éppen.

Variációk a kaftán-dalhoz.*)

Száll az ének szájról-szájra, a kaftán és a streimli tizenhárom strófás hosszú melódiája. Régi nóta ez. Amióta a zsidóság fennáll, örökké zengedezett. Csak a modulációi változtak az idők folyamán. Valaha farizeusoknak nevezték a streimlisokat és a mivelt hellenisták befeketítették őket az utókor előtt. Pedig, amint a történet már megállapította, nem is voltak olyan feketék és a zsidóság fenmaradásában mindezenetre többet köszönhetünk nekik, mint felvilágosodott ellenfeleiknek. Később sammitáknak nevezték a kaftánosokat és a mivelt és óvatos hillelisták, akiknek az egész zsidóság csak egy parancs volt: „szeresd felebarátodat”, élet-halál harcot vívtak ellenük. Sámuel Hanágid, a granadai zsidó költő-hadvezér, héber versekben gunyolta az akkori „galicianizmust”. Később „anti-majmunista” nevet kapott és az egész zsidóság két nagy pártra szakadt. És a harc újra nem a filozófiai miveltségü majmunistákat igazolta. Nemrég Mendelsohn izent hadat az akkor már csakugyan kaftános galicianizmusnak és az eredmény, hogy Mendelsohn összes ivadéakai és egész baráti körének leszármazottjai mind kikeresztel-

*) Ez a cikk másfél évtizeddel ezelőtt íródott, hozzászólásul Szabolcsi Miksának az Egyenlőségben megjelent „Dal a kaftánról” című vezércikkéhez, amely a „kaftánosok térhódítását”, mint a magyar zsidó hitközségek veszedelmét tárgyalta. Az én fejtegetéseimet, amelyeket akkor mint belső munkatárs előzetes cenzura nélkül adtam le a nyomdába, a szerkesztői revízió kirekesztette az Egyenlőség hasábjából és így csak a kefelenyomatban őrizhettem meg cikkemet, amely ma sem veszített aktualitásából.

kedtek, a chaszidizmus pedig megerősödött és megerősítette a zsidóságot, új, friss, eleven erőcsatornát nyitva meg a zsidó élet számára.

Történeti tüneménnyel állunk tehát itt szemben és a probléma sokkal mélyebb, nagyobb, semhogy a magyar zsidóság, vagy különösen a magyar orthodoxia keretében megoldható volna. Nem a kaftán és streimli kérdése forog itt szőnyegen, hanem sokkal lényegesebb, belsőbb valami, a vallásosság és a műveltség évezredek problémája. Mert elvégre a streimli, amit most a női divat is annyira felkapott, van olyan szép viselet, mint a kéménymagasságu cylinder, vagy köcsöggkalap, ahogy nálunk mondják és a szép selyem kaftán, amelyet hajdan mágnások és fejedelmek sem szégyeltek viselni, van olyan bájos ruhadarab, mint a lelógó fecskefarku frakk. Ami pedig a nyelvet illeti, részint a magyar chászidok pompásan beszélik a magyar nyelvet, és gyermekeik már mindenesetre a „hazafias erények“ minden jó tulajdonságával ékeskednek, részint pedig csak megszokásból ragaszkodnak, a zsargonhoz, ahogy a normandi francia nem hagyná el a világért sem normandi megszokott dialektusát, pedig jó francia és ha rá kerül a sor, mámorosan megy a gárdába, amely az ismert induló szerint, „meghal, de megadni nem adja magát.“ Én nem tudom, szebb-e a normandi, vagy a sváb zsargon a zsidó zsargonnál?

Ezek tehát mind csak külsőségek.

De tagadhatatlan, hogy vannak mélyebb, belső ellentétek is. A felfogások lényeges különbözősége. Tagadhatlan valóság, hogy a műveltség általában közömbössé teszi az embereket a vallásosság iránt és ennek reakciója azoknak az embereknek a szervezkedése, akiknek a vallás az élet legdrágább kincse. És ebben a szervezkedési harcban, mint minden küzdelemben, nem maradhat el a tulzás és elkeseredettség, a kiméletlenség és elfogultság. Nem kell messze menni bizonyító példák után. Nézzon körül ki-ki a maga községében és mondja meg őszintén, nem tapasztalja-e, hogy a művelt,

intelligens zsidók, ha nem is üznek gunyt az ugynevezett „maradiságból“, a zsidó élettől legtöbbnyire teljesen távol maradnak? Nem beszélek arról, hogy nem élnek zsidó életet, hogy nem járnak templomba, nem nevelik a gyermekeiket zsidó szellemben. De hiszen távol maradnak sokan onnan is, ahol a felekezeti élet a humanitás és a kultúra szolgálatába áll, vagy legalább is szociális jogok megvédelmezésére irányul. Mondják meg őszintén: a legintelligensebb zsidók vezetik-e mindenütt a felvilágosodott zsidó hitközségeket? Nem tapasztalni-e akárhány helyen, hogy az elnöki tisztséget házról-házra viszik és kínálják az intelligens zsidók között, ezek vonakodnak a tehertől, a felekezetükért, a fajukért hozandó áldozattól?

Azután jön egy néhány zsidó, Galiciából vagy Bukovinából, vagy Ugocsamegyéből és letelepedik a „felvilágosodott“ arad- vagy hajdumegyei községbe. Néhány zsidó, akinek minden csepp vére a zsidósáért pezseg, néhány zsidó, aki mint kereskedő, vagy egyéb mesterségű polgár, ép oly hasznos szolgálatot teljesít a haza ipara vagy kereskedelme körül, mint a legateistább gyáros, vagy bankigazgató, néhány zsidó, aki derék, becsületes honpolgár, de a zsidóságából egy jöttányit nem áldozna fel a világ minden kincséért és e néhány zsidónak a zsidóság egyenlő azoknak az eszméknek és formáknak összességével, amelyeket gyerekkorától fogva megszokott: természetes tehát, hogy e néhány zsidó, minthogy templomba jár, mindenütt ott van, a községi zsidó életet figyeli, lassanként ura lesz a helyzetnek és magához ragadja a vezetést, amelyet elhanyagolt kezekbe talál. Sőt azok a művelt zsidók is, akiknek a zsidóság még értéket jelent, azokhoz huznak, akiknél zsidó életet látnak.

A kérdés gyökerei tehát sokkal mélyebbre nyulnak, mint a kaftán és streimliig. Sőt, hogy úgy mondjam, mélyen nyulnak a kaftán és a streimli alá, a szívbe és az agyba.

És az ellentét kiegyenlítésére nem tudnék más módot, minthogy azok is, akiknek szívét frakk és agyát cylinder fedi,

vonuljanak be a templomokba, kérjenek részt a zsidó munkából és zsidó életből, amely nem merülhet ki a jótékony-ságban csupán. Ha a zsidó intellektueller vezető szerepre törekednek minden külső kulturális és társadalmi mozgalomban, szenteljék energiájuk egy részét legalább a zsidóságnak, ahol szintén gyönyörű és lélekemelő feladatok várnak rájuk. Legyenek tisztában azzal, hogy ha a „kaftánosok“ nem öntenének újabb meg újabb hullámokat a magyar zsidóság apadó folyamába, akkor ma már sokkal üresebb volna a meder, mint amilyen sajnos most és a teljes kiszáradás sokkal hamarabb következne be, mint így a lassu kiszivárgás mellett. Nem kell tehát őket elriasztani és ijedten elhessegetni, mint valami fenyegető sáskaveszedelmet. A szociális érzékkel bíró zsidó intellektueller érezzék át végre, hogy a „kaftánosok“ is az ő testvéreik, akiket csak szeretettel lehet és kell magukhoz emelni. Ha nem is az ő meggyőződésük, ereszkedjenek le a nép vallási szükségleteihez, mert csak így közelíthetik meg a lelkét és emelhetik magukhoz. Ha ezt teszik, akkor azok is, akik életük legfőbb ideáljának a szentély védelmét tekintik, nem fogják mivelé hitsorsosaikat templom-ostromlóknak, vagy hűtlenül távozni akaróknak tartani, hanem hűséges jó testvéreknek, akikkel együtt építhetik a zsidóság jövőjének templomát.

Zsidó-e a legujabb héber költészet?

Erre a kérdésre nem is kellene tulajdonképpen fejtegetésekkel felelnem. Elegendő volna egyszerűen reámutatni Bialik „Talmudistá“-jára, a legzsidóbb héber költőnek eme legzsidóbb versére. Tessék elolvasni. Bialik ma él és az ő „Talmudistá“-jánál zsidóbb verset az egész biblia utáni héber költészetben nem találunk. A legbensőbb zsidó élet tárul fel benne, olyan mély zsidó érzéssel, olyan magas költői lendülettel megérezéskelve, ahogy csak a próféták tudtak beszélni a zsidóságról.

És míg például a középkorból csak Rabbi Sámuel Hanágid gunyversében olvashatunk a Talmud fölött himbálózókról, akik Abajjé és Rabba tételeit ismétlik éneklő hangon, Bialik meghatott lélekkel dalol a talmudista ifjuról, akinek hangja melancholikusan „rezeg az alkonyzengezetben“:

„Hajh, hajh . . . Mond Rabba . . . Hajh . . . Tanít Abájjé . . .“
... A nép lelkének tüzhelye-e ez?
Éltének folyama itt folydogál-é?
Örök Forrása innen csergedez?
Jövendő napjai ragyognak itt,
Kik szelleme fényét világnak adják?
Nem érzed-e a hangok lángjait,
A lelkeket mint egekig ragadják?
Varázst ki rejtett foszló pergamentbe?
Az öreg szónak erőt ki adott?
A haldokló szívet hogy lángra keltse,
S nyüött szemből szítson fényképrázatot?
„Hajh, hajh . . . Mond Rabba“ . . . Hallod, érzed-e

A sóvárgást, a mindenható vágyat?
 Minden szó vérrel, szikrákkal tele,
 Nem érzed-e, tüze szivedbe vágtat?
 Nem dob-e fel hatalmas büszke kéz
 Határtalan szent magasságba százszor?
 Hogy lelked zengő viharokba vész
 S szived, mint hálóba ért hal, ficáncol?
 Tudod, mit csicsereg a kis madár?
 Mit bűg a szende, árva, kis gallamb ott?
 Ki napot-éjet egy sarokba zár,
 És dalt hallat, mint tiszta imahangot? . . .

Jesajáig, Ezékiélig, Jeremiásig kell visszamennünk, míg ilyen zsidó hangok ütődnek a fülünkbe.

Ezek után talán groteszknak is hangzik maga a kérdés, hogy „zsidó-e a mai héber költészet?” És szinte hihetetlennek fog látszani, hogy egy zsidó tudományos folyóirat, a Magyar Zsidó Szemle erre a kérdésre határozott nem-mel felel. Sőt feltételezi, hogy ebben a pontban „nem is lehet nézeteltérés.”

„Kérdés — írja a M. Zs. Sz. az én antológiám kapcsán, — hogy a legújabb héber és zsargon-költészet valójában zsidó költészet-e vagy inkább zsidó alanyokba ojtott európai költészet? Nézetünk szerint genuin zsidó költészet, — habár a környezet hatását többé-kevésbé magán viseli, — a középkori és nem az ujkori termékek. Ebben bizonyára mindenki egyetért velünk, főképen pedig abban, hogy jelentőségre nézve az utóbbi 150 év termékei nem vetekedhetnek a Kalirtól Mózes Chajim Luzattoig, a IX. századtól a XVIII. század közepéig terjedő költői irodalommal, melyet Patai József első kötete felölel. Ugyanebből az okból nem helyeselhető, hogy az ujkor héber költészetének annyi tér jusson, mint az egész régi kornak. Nem tudjuk, hogy a francia, angol, olasz költészetek történetét szokták-e a XVIII. század közepén felezní, az ezeknél századokkal régibb héber költészetnél ez semmiesetre sem okadatolt.”

Tisztelet, becsület, de kénytelen vagyok ellenvéleményt bejelenteni az egész vonalon. Ha a középkori és a legújabb héber költészetet egybevetjük, mindjárt szembeötlík, hogy míg középkori héber költőink javarésze általános emberi motívumokból merit, addig az újabb héber poézis főleg zsidó

érzésekkel és zsidó témákkal foglalkozik. Menjünk csak sorba. Sámuel Hanágid dalolt szerelemről, gyászról, csatákról, diadalról, istenről, ezt megtette Walter von der Vogelweide is. Gabiról filozófiai töprengéseket öntött versbe és eszméi közül többet hozhatunk összefüggésbe Platoval, mint a bibliával, Jehuda Halévi már részben, cionidáiban, zsidó költő, mégis baráti, szerelmi és egyéb általános motivumu versei a tulnyomóak. A Cion után való vallási vágyakozás ezután jóformán az egyetlen zsidó motívum az egész középkori héber költészetben. A többi általános. Alcharizi utikalandokat, mókákat, bort és bolhát énekel meg. Manuello csupa érzékiséggel van tele. És itt egyben ellent kell mondani a Szemle ama állításának, hogy a Manuello-féle „szerelmes verseknek nem volt olvasó közönségük, az olasz renaissance korából sok héber vers fekszik kéziratban, melyek Boccacio becsületére válnának, kiadó ezekre nem akadt, mert nem volt kinek.” Ellenkezőleg. Látjuk, hogy Hanágid, Gabiról és Mózes Ibn Ezra verseit csak mostanában gyűjtögetik össze, Juda Halévi versei a múlt századig kiadatlanul heverték. Ellenben Manuello könyvére már a Sulchan-Aruch tilalmat hirdet, ami azt bizonyítja, hogy igenis olvasták őket. Érthető is, hogy a ghetto fiatalsága kapott az ilyen mulattató olvasmány után. Elvégre voltak percek, amikor felpillantottak a talmudból és akkor láttak maguk körül életet, vagy vágyódtak legalább életöröm után. Manuello verses könyve több kiadást ért és ami az ilyen fajta poézisből napfényre nem jutott, az nem is érdemelte meg a nyomdafestéket. Manuello után Bonfed tisztán szerelmi lantos. A törökországi héber költők tultesznek Manuellon is. Az egyetlen Nadzsara kivétel, de az ő poézisének csak egy új hurja van, az erős messiási hit.

A középkori héber költészet tehát tulnyomóan nem genuin zsidó költészet. Ellenben a legújabb héber poézis javarészeben az igazi zsidó élet lüktet. Gordon tanuságtétellel szolítja tollát, hogy nem irt soha egyébről, mint a zsidóságról. Az ő költészete élénk varázsolja a zsidó életképeket. a

ghetto különös félhomályát, félörömeivel és féltragédiáival. Bialik költészetében benne van az egész golusz levegője és a zsidó lélek extázisa, fanatikus rajongása mindenért, ami az övé. Olvassuk csak el az „Im jes eth nafsecha ladaath“ (Ha lelked tudni akarja) című versét és kérdezzük magunktól: ir-tak-e ennél zsidóbb verset? Hogy tud ő rajongani a „betha-midras“-ért és milyen átérzése cseng itt a zsidóság tragikus fejlődésének:

Oh ismered az ősi csodaforrást,
Sujtott testvérid, melyből meritének,
Pokoli félelem és rettegés közt
Enyhülést, vigaszt, üdvöt, bizodalmat
És vas türelmet gyötrelmeket tűrni,
Viselni csúf, alázott életet,
És tűrni, tűrni határtalanul?

Oh ismered az erős sziklavárat,
Hová atyáid féltve elrejtették
Legdrágább kincsük, szent szentségüket,
A rejteket, mely megőrizte tisztán
Népednek ős hatalmát, szellemét,
S bár száz gyalázat szégyennyíla érte,
Ragyog még ifjan, miként hajdanán?

Oh ismered az irgalmas anyát,
A hűséges, a gyöngéd, ősz anyát,
Ki sirva gyűjti bolygó fia könnyét
Hő epedéssel lesi lépteit
S midőn fáradtan visszatér a vándor,
Letörli könnyét, ráterjeszti szárnyát
És elaltatja rozszant térdein?

Oh testvér, ha ismerni akarod,
A tanulás ódon házába menj,
A sivár, hosszú téli éjszakákon,
S a forró égő nyári napokon,
Hajnalban, délben s esti szürkületben.
S ha Isten látni enged, megpillantasz

A falak mozgó árnyékai közt,
 Homályos sarokban, a kemence mellett,
 Élő, imbolygó, bús árnyékokat,
 Beesett, halvány, sárga arcokat,
 Zsidók, kik vonják idegenség jármát,
 És eltemetik bubánatukat
 Öreg könyveknek lapjai közé,
 Élűzik fájdalmukat szent regékkel,
 És gondjaikat zsoldárokból öntik . . .
 (Mily érthetetlen, rejtélyes e látvány
 Az idegenek! . . .) S szived halkán sugja:
 Életvárunknak küszöbére léptél
 S szemeid látják lelkünk kincsesházát . . ."

De még Csernichovszky is, akiből a zsidóság forradalmi
 érzéseket vált ki, mindig a zsidósághoz tér vissza, a zsidósá-
 gból meríti erejét pozitív vagy negatív irányban és így az ő
 poézise is mindig zsidó.

A ghettóból kiszabadulni vágyó zsidó lélek forrongását
 és a bibliai nagy zsidó multba való bekapcsolódását szólal-
 tatja meg „Apolló szobra előtt“ is :

Vénhedt a nép, megvénhedt Istene!
 Az eltemetett vágyak, gerjedelmek
 Száz nemzedéknek sötét tömlőcéből
 Kiszabadultak, életre kelnek.
 Fényt! Fényt! áhit bennem minden ideg,
 Minden csepp vérem éleltért libeg,
 Fényért és életért . . .

És eljöttem elébed.

Eljöttem hozzád, szent szobrod elé,
 Meghajtom fejemet, letérdelek.
 Te vagy az élet, te a világosság,
 Te vagy az ifjuság, a fény, a meleg.
 Leborulok a jó, a szép előtt.
 Imádok mindent, mi nagy a világban.
 Mindent, miben fenség, magasztosság van,
 Imádom az erőt, az életet,
 És minden kincset, melyet elraboltak

Mindenható nagy istenem kezéből
 Sugárt kerülő, rothadt élő-holtak.
 Hős Kanaán-vívók istene volt,
 Ki népével sivatagokba nyargal —
 És megkötözték imaszíjjakkal . . .

Zsidó vers ez, ha látszólag a zsidóság ellen lázad is benne a költő. Mint a hogy magyar Ady Endrének költői lázadása a magyar dekadencia ellen:

Ős Napkelet ilyennek álmodta:
 Merésznek, ujnak,
 Nemes, örök-nagy gyermeknek,
 Nap-lelkűnek, szomjasnak, busitónak,
 Nyugtalan vitéznek.
 Egy szerencsétlen, igaz isten
 Fájdalmas, megpróbált remekének,
 Nap-fiának, magyarnak.

(Én nem vagyok magyar?)

Ccernihovszky írta a legszebb zsidó életképeket, gettó idilleket, chanuka-fantáziákat, igaz zsidó bölcsődalokat és cion-énekeket. És ő nem volna zsidó?

Csak a legnagyobbakat tettem itt szóvá, de az egész ujhéber poézis át meg át van itatva a zsidóságtól. Századok múlva is ezek a speciális versek teljes hű tükrét fogják adni a mai kor zsidó lelkének, meg fogják belőlük ismerhetni a kort különböző tipusaival, vágyaival, érzéseivel és forradalmaival. Mig a középkori zsidó lelket és életet az akkori responzum-irodalom hivebben tünteti föl, mint az általános-ságban mozgó költészet.

Régi irodalomtörténeti harc ez különben. Majdnem minden európai irodalomban lezajlott és zajlik még most is. Nálunk Erdélyi és Gyulai vívták a tudós Toldy Ferenc ellen, aki a magyar poézist Kazinczyval szerette volna lezárni, az epigonok közé sorolván Petőfit és Aranyt. Bizonyos történelmi elfogultság ez bennünk, amely a nagyságot összefüggésbe hozza

a régiséggel. A századok pora szentesít. Aztán jönnek utánunk, akik csodálkoznak, hogy mit nem vettünk mi észre. Senkisémet próféta a maga hazájában, de a maga korában sem.

Jön azonban a történet ítélete. Ma már mindenki tisztában van azzal, hogy épen Petőfi és Arany költészetétől lehet és kell számítani az ujkort. És ez ma elfogadott felosztás minden irodalomtörténetben. Kisfaludy zárja le az előző századokat és az új század kap egy akkora kötetet, amekkorát az előző nyolc század kapott együtt. A magyar irodalom egy kissé elkészt. De Németországban már a XVIII. században kezdődött az új irodalom és az irodalomtörténetben az utolsó 150 esztendőnek annyi tér jut, mint az első nyolcszáz esztendőnek, pedig ott is voltak már Walterek, Gottfriedok, Hartmannok, Lutherek és Nibelungénekek. Így van az angol, olasz, és francia irodalomban is.

A héber költészet sem kivétel. Amint a könyvemhez itt bevezetésben rámutattam, a Spanyolországból kiindult héber költészet Mózes Chájim Luzattoig szerves összefüggést és bizonyos benső kapcsolatot mutat, az utóbbi 150 esztendőben pedig egy ettől független, teljesen új héber költészet alakul ki, amely talán jelentőségében is, de zsidóságában mindenesetre fölötte áll az előző idők költészetének. Ez szolgáltat felosztásom alapjául, amit nagy mesterem és bírálóm Bacher rektor is nagyon helyeselt.

Egész antológiámban ilyen belső értékek után indultam. Idő és tér a költészetet nem determinálhatja. Annál kevésbé lehet alkalmazni a művészetben a statisztika mérlegét. Itt vagy itt 30 költő van, X 25 verssel szerepel 30 lapnyi terjedelemben, Y 30 verssel 25 lapnyi terjedelemben ez statisztika. Amde a poézisra is illik a talmud ama mondása, hogy „néhányik megszerzi a tulvilágra való jussát egy óra alatt“, míg más egész életén át hiába fáradozik érte. Gabirolt nagyobb költőnek tartom, mint Juda Halévit és mégis Gabirol 22 verssel van képviselve a kötetemben, míg Jehuda Halévi 30-cal — veti szememre a Magyar Zsidó Szemle. Amde Ga-

birol egyetlen verse nagyobbnak tűntetheti fel őt, mint Jehuda Halévit az ő összes versei. Viszont Jehuda Halévi több huros poéta, tehát több versben jut szóhoz. Az egyes költők méltó reprezentálásának verseiknek belső értéke adja meg a súlyt és a versek számától teljesen független.

Azt és annyit fordítottam le, amit és amennyit erre érdemesnek találtam. De nem is mérlegeltem akkor, amikor fordítottam. Átformálódott lelkemben az, ami szépségével megkapott, amiben épen a hangulatok változásai szerint gyönyörűséget találtam. 1902-ben történt, hogy egy nemes vidéki tanító és író, hálával írom le nevét, Galgóczi Ábrahám, megajándékozott egy kis Nadzsara-kötettel, ő volt az első héber költő, akivel megismerkedtem. És ott a Zsitva partján, illatos kikircses réten olvasgatni kezdtem a különös rigmusokat, amelyek valóságos víziókba ringattak. A friss májusi alkonyatban a messziről kéklő dombok árnyékokkal népesültek, a szürkület megnagyította az alakokat, a lejtőn lefelé nagyüritős hatalmas pásztor haladt és kürtjének ritmusára felcsendűl.

„Esek megváltónk léptei,
„Mily kegyes... ked ott az ormokon.”

Mily szépen lép...

...aim. Azután jöttek a többiek. Ezek voltak első jambus... köszöntés után Szabolesi nemsokára — egy felejtethetetlen... — ennek a lapnak Miksa, az Egyenlőség szerkesztője része... külön hozzá nem a hasábjain. Soha héber vershez inspiráció... Sokszor si-nyultam. Ezt szentségtörésnek tartottam volna... „ők o-
rattam lelkem dalait, amelyek elégték a régi héber kö-
tárromjain, de szerettem ezeket az oltárromokat, szerettem
ezeket a kísértő héber költőket, aszkéta örömmel és zsidó
szívvel áldozom nekik. És most, hogy előttem áll ez az új
oltár, amelyet az ő szétszórt köveiből emeltem, még jobban
szerettem őket. Ki tudja, talán „mint talaját a fa, hol elhullott
virága.” — Nem mint mechanikus építettem ezt az oltárt, nem
volt kezemből hideg mérőőn, mert nem a kövek lebegtek a
szemeim előtt, hanem az örök tűz.

A zsidókérdés Magyarországon.

— Felelet a „Huszadik Század“ körkérdésére.*) —

A zsidókérdés oly régi és örök, mint maga a zsidóság. Mint ősi nomád nép a kelet pogányai között új Istent és erkölcsöt hirdetve, mint prófétás nemzet a kis Palesztinában a világalomért versengő nagy birodalmak között ütközőül állva, mint a diaszpórában ezerfelé szétszóródott és évezredek kultúrájával seholy eltűnni nem tudó törzs, faj vagy nyáj, mindenütt magával hordta a zsidókérdés gyökereit, amelyek ott ereszkedtek a földbe, ahol éppen letelepedett. És ezek a gyökérszálak valahogy a titokzatos mélységben összefutottak és összfonódtak. A zsidókérdés lényege és benseje ma is egyetemes. Mert amíg bárhol a világon van zsidókérdés, addig egyetlen ország zsidósága sem vonhatja ki magát alóla. Ha sokan tulzott óvatosságból ki is kürtölik, hogy például „mi közünk az orosz zsidókhoz?“ — önmagukban és önmaguk között, őszinte percekben mégis csak megrezdül a lelkük a zsidó szóra, akár Litvániában, akár Marokkóban bántják őket.

Mi hát a zsidóság? Nemzet, nemzetiség, faj vagy valóság? Mindegy. A név úgy sem teszi. Akik csak-zsidó-vallás-

A „Huszadik Század“ szerkesztősége ankétet rendezett a zsidó kérdésről és a probléma egész komplexumának (vallás, faj, nemzetiség stb.) érintése mellett a következő körkérdésekre kért feleletet. 1. Van-e Magyarországon zsidókérdés? 2. Mi ennek lényege és mik az okai? 3. Milyen intézkedések volnának szükségesek a magyarországi zsidókérdés megoldására? Az ezekre a kérdésekre felelő alábbi cikk egyidejűleg jelent meg a „Huszadik Század“ és a „Mult és Jövő“ 1917. augusztusi számában.

ról beszélnek, tudják, hogy a zsidó vallás át van szöve nemzeti elemekkel, nemzeti reményekkel. Viszont a cionizmus, mely nyíltan zsidó nemzeti érzésről beszél, tudja, hogy a „nemzeti“ definíciója itt egységes nyelv és föld hiányában szinte imaginárius valami, mely a multból, a közös történelemből, a közös tradíciókból, hogy úgy mondjam, a levegőből táplálkozik. Bizonyos azonban, hogy a zsidóság semmikép sem rejt magában ugynevezett nemzetiségi veszedelmet. Legkevésebbé pedig nálunk Magyarországon, ahol a zsidóság annyira belegyökeredzett a magyar életbe, hogy még a nemzetiségi vidékeken is mint a magyarság pionirja és őrszeme jelenik meg. És ha a „vallás-zsidó“ imáiban Palesztináról emlékezik és ha a „nemzeti-zsidó“ egy palesztinai zsidó kulturcentrumért küzd, semmikép sem lehet szó zsidó irredentizmusról, amely esetleg Magyarországot elárulhatná — Palesztinának.

A zsidók szerint épp ezért nem is volna a nem-zsidók szempontjából zsidókérdés. És magam is még a háboru előtt a Huszadik Század és Mult és Jövő között folyt vitában kifejtettem, hogy ma tulajdonképen csakis zsidó szempontból van zsidó-kérdés. Ágoston Péter szavával: csak zsidó zsidó-kérdés van igazán.

Miben látom ennek a kérdésnek lényegét? Beszélhetünk erről is egészen nyíltan és őszintén. Ha a zsidóság úgy tudna beolvadni a népek közé, mint például a magyarságba a kunok és besenyők, nem volna többé zsidókérdés a világon, se külső, se belső. De a zsidóság mindenütt és minden korban védekezett a megsemmisülés ellen, a gazdanépek pedig éppen az elnyomással segítették elő ezt a védekezést. És ezen a tényen keveset változtatott az emancipáció, amely tulajdonképen sehol sincs teljesen végrehajtva, ellenben mindenütt ellentállást és reakciót idézett elő. Még csak nemrég, e század elején mondotta Herzl, hogy „a zsidóság nemzet, amelyet a közös ellenség tart össze.“ Ez az ellenség vagy ellen-szenv olykor-olykor szunnyad, de azután újra meg újra fel-

ébred és folytatja történetkovácsoló munkáját, amelyben a zsidóság részéről segíti az ugynevezett „atavizmus“, helyesen az az egészséges zsidó faji ösztön, amely az egész diaszporán keresztül gyűjti az erőket a maga értékeinek, léte kincseinek fenntartására.

És itt természetesen egyáltalában nem a vallás szabad gyakorlásáról van szó, ahogy azt némelyek opportunizmusból elhithetni szeretnék. A vallások ellenzői és közömbösei, akik egy negyed lépést sem tennének a dicsőített monoteizmus egyeduralomrajuttatásáért, ateista zsidók, akiknek teljesen mindegy, akár egy Isten, akár három Isten és esztéta zsidók, akik legjobban szeretnék valahogy a régi hellén világ politeizmusának poézisét feltámasztani, — a szívük mélyén rejtenek egy halkán hárfázó érzést, mely zsidó rezdülésekre rezonál és nem hallgat el akkor sem, ha a renegát észkülső vagy belső okokból széttépte az utolsó kapcsot is, amely urát a zsidósághoz fűzi.

De a zsidóságnak ez a faji érzése vagy tudata, amelyet becsületesen bevallhatunk, nem gátolja nála annak a nemzeti érzésnek vagy tudatnak kifejlődését, amely a gazdanépek nemzeti tartalmából táplálkozik. Épp a „Huszadik Század“ munkatársa, a szociológus Oppenheimer volt az, aki megvonta a határokat Stammesbewusstseinek és Nationalbewusstseinek között és reávilágított a köztük álló összeférhetőségre, nem mellverdeső demonstrációul, hanem mély pszichológiai szempontból. És ez a Stammesbewusstseinek, sőt a Nationalbewusstseinek is, érintetlen maradhat, még az internacionális érzés vagy ideál mellett is. Eduard Bernstein, az internacionális nagy harcosa, leírja a „Der Jude“ egyik számában, hogy milyen meglepetést keltett a keresztény barátai között, amikor egyszerre így szólt: „wir Juden“. Pedig a legtermészetesebb alapérzésnek megnyilvánulása volt, amely fölött a nagy internacionále vágya és akarása uralkodik, mint kiküzdendő cél az egész emberiség javára.

De ha olyan természetesnek találjuk a zsidó faj ösztö-

nös törekvését, hogy önmagát fenntartsa, ha a magunk részéről üdvösnek tartjuk azokat az eszközöket, amelyeket a zsidó faj a létért való küzdelmében tudatosan vagy tudatlanul alkalmaz, el kell készülnünk arra, hogy esetleg a nem zsidó fajok a maguk érvényesülése érdekében a zsidó faj visszaszorítására törekszenek. Bele kell törődnünk abba, hogy míg a fajok és gazdasági érdekek harca tart, mindig lesz antiszemitizmus a világon és a nem zsidók nem fognak mind velünk egyetérteni abban, hogy csak zsidó zsidókérdés van, hanem sokan vallani fogják, hogy igenis van nem zsidó zsidókérdés is. És ha mi a zsidó zsidókérdés lényegét a zsidóság fenmaradásának problémájában látjuk, esetleg a nem zsidók a nem zsidó zsidókérdés lényegét és megoldását a zsidóság érvényesülésének „szabályozásában” keresik. Ez persze az általános emberi jogokba ütközik. De lehet-e még általános emberi jogokról beszélni, amikor népek irtóháborút viselnek egymás ellen, amikor ma pl. a németeket jobban gyűlölik talán a zsidónál is? A németekkel azonban ki fognak békülni, mert negyvenkettesek, buvárhajók és Zeppelinek ellensúlyozzák az ellenszenvet és tiszteltté tompítják a gyűlöletet. A zsidóság mögött ellenben nincsenek sem ágyuk, sem torpedók, sőt gyakran még a szellemi fegyvertartástól is eltiltották. Ellene pedig a legmérgebb nyilakat röpitik, sokszor, sajnos, a szellem leghatalmasabb arzenáljából is. Amikor Wagnerek, Mommsenek, Bismarckok zsidógyűlöletet hirdetnek, nem lehet az antiszemitizmust hetykén a Lipótmezőre vagy Mavára küldeni, hanem számolni kell vele, mint tényezővel, mint állásponttal, amely ellen való védekezésben nagyon is meg kell válogatnunk a fegyvereket. Hiába vendessük a mellünkkel, hogy mi csak izraelita vallású magyarok, németek, törökök, bolgárok stb. vagyunk, hiába akarunk a hazafiságban hiperhazafiak lenni, sőt az utolsó lépést is hiába teszik meg némelyek. Zsidóknak tekintik a valláscseréig asszimilálódott zsidókat is, akik aztán ott, ahol sokan vannak, külön kikeresztelkedett zsidó

hitközséget alkotnak a társadalomban. (Némely helyen el is járnak a nagyünnepeken a zsinagógába, némelyek azonban beállnak az antiszemitizmus demagógjai közé és tolvajmódra ők is tolvajt kiáltanak, hogy reájuk ne ismerjenek.) Mikor Oroszországban a zsidó diákság között elharapódzott a kikeresztelkedés divatja, a kormány a zsidókra vonatkozó kivételes törvényeket utólag a renegátokra is kiterjesztette. Nálunk nincsenek kivételes törvények, de itt is lezsidózzák még a kikeresztelkedett zsidókat is. Nemcsak a zsidó faj nem tud és nem akar a megsemmisülésig asszimilálódni, hanem bensőleg a nem zsidó fajok sem kívánják a zsidóság asszimilálását.

Lehet-e hát a zsidókérdést Magyarországon megoldani? Amint láttuk, akár a zsidó zsidókérdés, akár a nem zsidó zsidókérdés egyaránt egyetemes és nincs földhöz kötve. A lelkek mélyében gyökeredzik és ha akár a zsidók, akár a nem zsidók társadalmi viszonyai, intézményei, tulajdonságai, szokásai megváltoznának, a zsidókérdés továbbra is fennmaradna vagy feltámadna új változatban. A forradalmi Franciaországban, ahol a zsidók szinte harakirihoz hasonló asszimilációt hajtottak végre önmagukon, oly erős antiszemitizmus támadt fel (Dreyfuss-pör stb.), hogy Oroszországot is megszegyeníti. Társadalmi vagy törvényhozási reform nem segít. Emancipáció és asszimiláció egyaránt csődöt mondott. Aminthogy hiábavaló volt minden kivételes törvény is évszázadokon át. De még a privilégiumos törvények sem használnának. Ha például, némely hitsorsos utópiája szerint, a törvényhozás olyan bűncselekménynek minősitené az antiszemitizmust, mint a felségsértést vagy köztársasági propagandát, épp oly rossz szolgálatot tenne a zsidóságnak, mint azok a zsidók, akik, mihelyt a zsidóságot bíráló szó hangzik el valahol, mindjárt akasztófa után kiáltanak és éktelen lármájukkal minden elhaló gyöngye hangnak szenvedélytkeverő ezerszeres visszhangot adnak.

Külső beavatkozás csak elmérgesitené a viszonyokat.

Javulást csak belső változásoktól lehet remélni. Ha majd valamikor megszűnnek azok az okok, amelyek ezt a förtelmes világháborút előidézték, ha megszűnik a nemzetek, fajok és gazdasági érdekek harca és az ember arra a magaslatra tud majd emelkedni, amelyet a zsidó próféták és a keresztények számára a zsidó Krisztus állított fel ideálul, meg fog szűnni a zsidókérdés is, mert csak egy kérdés lesz, — az ember kérdése. De ez még csak a távoli jövő zenéje, amelyet egyelőre elnémit az egymásba karmoló emberiség rut macskazenéje.

Egy feltétlen tanulságot azonban hozott a háború: hogy az emberiség harmoniáját nem lehet természetellenes hangszereléssel és erőszakos hangelfojtással biztosítani, hanem inkább a természetes fejlődés lefolytatásával, amelyben mindenkinek alkalmat kell adni, hogy a saját életét élje és „a saját fazonja szerint üdvözljön.“ A nagy és szabad akaratok aztán hatalmas világakarattá egyesülhetnek. A világháborúból kibontakozó világdemokrácia nagy álma ez, amelyből nem lehet a zsidóságot sem kizárni. A zsidóságnak is emberi joga, hogy résztvegyen abban az orkeszterben, mely majd a jövőendő szabad ember szimfoniáit zengi.

Addig pedig enyhíteni lehet a nem zsidó zsidó-kérdést és nemesíteni a zsidó zsidókérdést — a zsidó érzés mélyítésével.

Az eszközökre, amelyek ezt elősegítik, nem terjeszkedhetem itt ki. Erkölc, vallás, cionizmus, tradicionalizmus, kultúra, világszemlélet stb. — a zsidóság legbensőbb nagy kérdései ezek, amelyekben lehetnek a vélemények eltérők, sőt homlokegyenest ellentétesek. Egy bizonyos, hogy bármiképen érjük el a célt, a zsidóságnak és a magyarságnak egyformán hasznos, ha mindenütt a felemás zsidó ellenszenves félszégeit és elhelyezkedési feszültségeit, a sárgafoltot kívül vagy belül hordozó gettó-zsidó lemosolygott görnyedéseit egyenesgerincű, nyílt homloku, tiszta tekintetű, tehát emberileg értékesebb elem váltja fel, amelynek nem kell a

külső tisztelet után pénzhajszolással és fényüzésfittogtatással kapaszkodni, hanem megtalálja saját értékeinek tiszteletét önmagában, és saját sok évezredek kulturájának ápolásával a magyar nemzeti kulturának is új értékeket ad.

Mélyíteni kell a zsidókban a faji öntudatot, ami többet ér minden emancipációnál, mert „külső szabadság és belső szolgaság” helyett igaz belső felszabadulást, önbecsülést, méltóságot és szilárd etikai talajt ad. Emelkedett lelket és minden kihívástól visszariadó előkelő tartózkodást vonna ez maga után, amiből aztán becsülés és tisztelet fakadna. Mélyíteni kell a zsidókban a zsidó érzést, amivel együtt jár a zsidó felelősségérzés, az a tudat, hogy minden cselekedete az egész faj rovására íródik és hiába mondjuk aztán: ez emberi bűn: a köztudat zsidó bűnnek bélyegzi. Ápolni kell a zsidók között, de természetesen a nem zsidók között is, azt az idealizmust, amelyet a sokezeréves zsidó biblia adott eszményképül, amelyben benne van minden demokratikus haladás magva és minden szocialis és minden „szabadkőmivesi” emberi ideál.

Jegyzet a forradalom után.

Ennek a könyvnek már utolsó íve szaladt a sajtóban, amikor közbevágott a második forradalom és a proletárdiktatura, amely a magyar zsidó életet gyökeresen felforgatta és az itt érintett eszmék és fogalmak egy részét a történeti múltba transponálta.

Az események fejlődésének útját előre megjelölni nem lehet. A zsidóság kétségtelenül meg fogja találni a maga életformáit az új rendben is. Sok nagy vihart látott már a zsidó nép történetének martiriumos mesgyéjén és mindig meg tudta menteni megváltó eszméinek, hitének, kulturájának kincsét, amely drágább és féltettebb volt előtte minden veszített és veszendő földi kincsnél. És ha a kommunizmus korában valósul meg a régi próféták szent álma, hogy „az ember drágább lesz kincsaranyánál, az ember fia Ofir minden drágakövéénél“, ha az új rend fogja közelebb hozni az időt, amikor nem lesz többé kitaszított és elnyomott a földön, amikor örök békében élnek a világ minden nemzetei és az egész emberiség egy test, egy lélek lesz a legmagasabb ideál szolgálatában, ha ez az útja a jövő beteljesedésének, megadással kell viselni a messiási megrázkódtatásokat és szenvedéseket, küzdelmeket és lemondásokat.

De a zsidó nép tragikus sorsa, hogy mindent ellene tudnak fordítani és a minden faji és felekezeti válaszfalnak le döntésére törekvő kommunizmusnak is csakhamar megszületett a maga vérvádja.

A Forradalmi Kormányzótanács egy csapással elválasztotta az egyházat az államtól, az iskolát a vallástól, elkobozta

a zsidó egyházi alapítványokat csak úgy mint a katolikust vagy protestánst, megfosztotta az adóztatás jogától a zsidó hitközségeket csakugy mint a keresztényeket, elkommunizálta a zsidók magánvagyonát, földjét, házát, bankját gyárát, üzemét, üzletét csakugy, mint a nem-zsidókét. És mégis kész a vád, hogy a proletárdiktatura zsidó-diktatura és titkos cédulák röpködnek szerte a régi jól ismert „üsd a zsidót” jelszóval, a zsidók közül pedig a gyáva lelkek sietnek a rabbinushoz bejelenteni a kilépésüket, hogy ezzel biztosítsák becses személyüket az ellenforradalom esetleges pogromjai ellen.

A kommunizmus és a kapitalizmus egyaránt a termelési rend problémája és egyáltalában nem felekezeti kérdés. De ha már erre a térre viszik a dolgot, meg kell állapítani, hogy a zsidóság nem fogható egy kalap alá sem a forradalom, sem az ellenforradalom szempontjából, mert természetes, hogy a zsidók is osztályérdekeik szerint oszlanak meg és ott vannak mindkét táborban. A proletárdiktatura védelmében el-esett vörösök és a kivégzett ellenforradalmárok között egyformán voltak zsidók, amint hogy a régi rendben is a legkülönbözőbb pártokban foglaltak helyet.

Ha azonban statisztikát akarunk csinálni, a proletárdiktatura mindenesetre összehasonlíthatatlanul több zsidót sujtott, mint felemelt. Hiszen még nem is olyan régen az volt a jezsuiták folytonos panasza, hogy a bank, a gyár, a kereskedelem, a sajtó, a kapitalizmusnak főpillérei a zsidók kezében vannak — és nem ezekre sujtotta le elsősorban a proletár-kalapács? A proletárdiktatura megsemmisítette a kereskedelmet, amely a magyar zsidóság 75%-ának adott kenyeret, míg ugyanakkor érintetlenséget, sőt adómentességet is biztosított a kisgazdáknak, akik között alig akad zsidó. „Mily szépek a te sátraid, Jákob” — zengedezték az Andrassy-uton véges-végig a hep-hepes antisemiták; most szocializálták a „zsidó háziurak,” magán- és bérpalotáit, a munkásházakat pedig, amelyeknek tulajdonosai között ele-

nyészően kevés a zsidó, meghagyták. A proletárdiktatura csak a kapitalismust akarta megsemmisíteni, a vallással nem törődött. Nem tett különbséget latifundiumos grófok és milliomos bankárok, zsenrti földbirtokosok és tőzsdés udvari tanácsosok között. A „zsidó kapitalisták“, ügyvédek, bankvezérek, gyárigazgatók, ügynökök, vállalkozók stb., stb. vezettek legalább is annyit, mint nemzsidó bajtársaik. Neveltséges tehát, ha ugyanazok, akik azelőtt úgy festették a zsidóságot, mint az egész világot behálózó nemzetközi kapitalista nagyhatalmat, most úgy szeretnék feltüntetni a zsidóságot, mint az egész világ kapitalistái ellen összeesküdt rettenetes „bolsevik bandát“, mint saját farkába harapó véresfogú mitológiai szörnyeteget.

„De a vezetők csupa zsidók!“ — szól a vérvádbiztos. Azonban ennek is megvan a maga oka. Hogy a zsidók, akiket hazátlan Jakaboknak tituláltak, szívesen vettek részt évtizedeken át az ugyancsak hazátlan bitangoknak bélyegezett szocialista munkások mozgalmaiban, azon nem csodálkoznak senki. A grófok, császári és királyi kamarások, mágnások és zsentrik és a „történeti osztályok“ szellemi munkái nem nagyon siettek itt a vezetőhelyek betöltésére. Sokkal kényelmesebb volt nekik a dunai palotában, a királyi kegy sugaraiiban sütkérezni, a bársonyszékekért tülekedni, mint az üldözött szakszervezetek fülledt helyiségeiben a töviskoronáért versenyezni. Viszont a „felsőbb rétegek“ osztályuralmából kirekesztett vagy mesterségesen távoltartott zsidó szellemi munkást elnyomottsága tudata ösztönszerűen az elnyomott fizikai munkások táborába hajtotta, ahol sok évezredes kultúrán köszörült intellektualizmusa érvényesülést talált és a bibliából beléidegeződött igazságérzete munkateret kapott.

A zsidó nép küzdelme örök tiltakozás volt az elnyomás ellen, minden guzsbakötés és zsarnokoskodás ellen, törvényei élő gátak minden kizsákmányolás és rabszolgatartás ellen, eszméi örök mementók az emberi egyenlőségre, testvériségre és szeretetre. Ezeknek az eszméknek a győzelmétől

várta saját sorsa és a világ megváltását. Ez avatta a zsidóságot mindenütt a haladás harcosává és nem véletlen, hogy a „Jakabok“ Marx, Lassalle és Engels szellemében szótték a világtörténelem szálait, hogy zsidók magukkal vitték a Biblia és a próféták tanításait, melyek a kereszténység és a reformáció után harmadizben forradalmasították a lelkeket és új világot tártak fel az évszázadokon át mesterségesen analfabétaságban tartott munkástömegek előtt. És viszont egészen természetes, hogy amikor a proletárság magához ragadta a hatalmat csak azokat választhatta vezetőiül, akik évtizedeken át vele küzdöttek, akik szeretettel, lelkesen oktatták, tanították és akiknek fáját, vallását, származását nem kutatta.

De még így is, ha pontos statisztikát csinálnánk a katonas és munkástanácsok, direktóriumok, üzembiztosok és intéző fórumok vezető embereiről, kiderülne, hogy a „csupa zsidó“ féle vérvád tudatos félrevezetés, ismert régi fegyver, és hiába érvelsz, hiába bizonyítod az ellenkezőt, a hecclovagoknak nem az igazság kell, hanem a konkolyhintés, a rágalom.

A szocializmus, kommunizmus nem a felekezetek, hanem az osztályok kérdése. Ha nem-zsidók zsidókérdést akarnak csinálni a szocializmusból, biztos, hogy nyílt vagy leplezett osztályérdekeket akarnak felekezeti palásttal fedezni. A zsidókérdés oly sokszor bizonyult kitünő porhintőnek, villámhárítónak és szemfényvesztőnek. Magának a zsidóságnak azonban mindenesetre megvan a maga belső problémája a kommunizmus-szocializmusban, ép úgy, mint a kapitalizmusban.

Szó sincs róla, a kommunizmus nem „ősi zsidó tan“ a mózesi termelés a földosztáson, a magántulajdonon alapul, de szociális törvények gátolták a földhalmazódását és a tőkeszerinti osztályokra tagozódást, az egyház, a papság pedig általában ki volt zárva a birtoklásból. Még a babyloniai exiliumban is tudós mesteremberek, esztergályosok, szandálkészítők és kovácsmesterek ültek a Tóra tanácsában és a tudással párosult munka volt a középkori zsidóknál is legbe-

csültebb. Az osztályharc a zsidóságon belül a kívülről importált Mammon-kultuszból fakadó újabb keletű jelenség. A zsidóságban a szellem volt mindig az uralkodó tekintély, és valóban az assimilációból eredő erkölcsi hanyatlásnak kell tulajdonítani, hogy itt is a mindent megvásárló tőke került a legfelsőbb polcra, kiszorítva világhírű tudósokat is, ha nem akartak olcsó himnus-zengőkké alacsonyodni. A „pénzeszsák” mint egyedüli vezetésreképesítő, természetesen lázító hatással volt a zsidó proletárookra és szellemi munkásokra, akik különben is elkeseredéssel viselték a lealázó gyűlöletet, melyet a felvuvalkodott gazdagok kiméretlen vagyonszerzése és szemeteszsúró parvenü pazarlása reájuk is áthárított. Örömmel harcoltak tehát a remélt korért, amelyben a lélekölő vagyonhajhászást és pénzimádást a lelki elmélyülés és fokozott szellemi élet váltja fel. A történelem magaslatairól nézőknek azonkívül rég nem volt felemelő, hogy a zsidóság, a hajdani próféták örököse, örök kalmár legyen a népek között. A zsidó tömegeknek visszaplántálása produktivebb mezei és ipari munka talajába, rég foglalkoztatja a zsidókérdés apostolait, és amit a kapitalizmus sehogysem tudott megoldani, talán megoldja a szocializmus. A zsidóság helyesebben tagozódik be a termelési rendbe és az életstandard általános kiegyenlítődése lefokozza az irigységet, lefegyverzi a gazdasági antisemitismust. Nem marad-e ez is hiu remény, ki tudja? A zsidóság sorsát minden történeti hullámvászon bizonytalanná, ingadozóvá tette, ez fokozta nyugtalanságát és idegességét és táplálta a zsidókérdés egyik gyökerét; ha a szocializmus megszünteti az osztályharcokból fakadó történeti hullámvászonokat, megsemmisíti a zsidókérdés egyik főtényezőjét. De amint a tapasztalat mutatja, marad a lelkekben még így is elég gyökere az évezredek zsidókérdésnek, amelyet területileg is kell megoldani Palesztina helyreállításával. A kommunizmusnak nincs semmi közvetlen kapcsolata ezzel a problémával, de talán amikor új zsidó tömegek térnek vissza a produktív munkához és a földhöz, azok akik-

nek lelkében Cion szeretete lángol, könnyebben fognak visszatérhetni az ősi földhöz is.

Ami pedig a vallást illeti, az is minden termelési rendtől és államformától teljesen független. Azoknak a hitközségeknek az életén, amelyeknek alapja az őszinte vallásosság, egy jottányit sem változtathat sem a kapitalizmus, sem a kommunizmus. Azokért pedig, amelyek bluffre, demonstrációra, „intézmények“ hiu márványmutogatására voltak berendezve, kár egy könnyecpet is vesztegetni. A „kötelező“, de legtöbbször meddőnek bizonyult hitoktatás elmaradását pótolni fogja intenzívebb zsidó tanítás otthon, vagy különböző kurzusokban. Évezredek óta nem volt a zsidóságban sem vallásoktatási kényszer, sem kultuszadóvégrehajtás, és tanultak önként és adóztak önként tőkés és szegények egyaránt. Az állam nem lesz a vallás protektora, de nem is fog fejlődésébe és működésébe beleavatkozni. Orosz-Lengyelországban még maig sem volt a hitközségeknek állami privilégiuma és mégis a zsidó szellemi élet ott virágzott és virul a legdusabban és ott gyümölcsözött a legtermékenyebben. Az amerikai zsidóság vallásos szervezet nélkül áll, New-Yorkban bárki önállósíthatja magát és hitközséget alapíthat, mégis az amerikai zsidóság az egyetemes zsidóság leghatalmasabb erőforrása.

El tudjuk képzelni, hogy a magyar „haladó“ községet is a jövőben nem az államhatalom végrehajtójával behajtható „kultuszadó“ kapcsolja majd össze, hanem a benső kultúrális egység. Az alig száz éves „izr. felekezeti“ hazug teória csődöt mondott, helyre kell tehát állítani a sok ezer éves igazságot. A szerencsétlen magyar zsidó kongresszus által létesített beteg épületet kiemelte a sarkaiból a forradalom, építeni kell tehát helyébe erősebb pillérű palotát, vagy népházat, amelynek megingathatatlan régi fundamentuma a vallási és a nemzeti érzés.

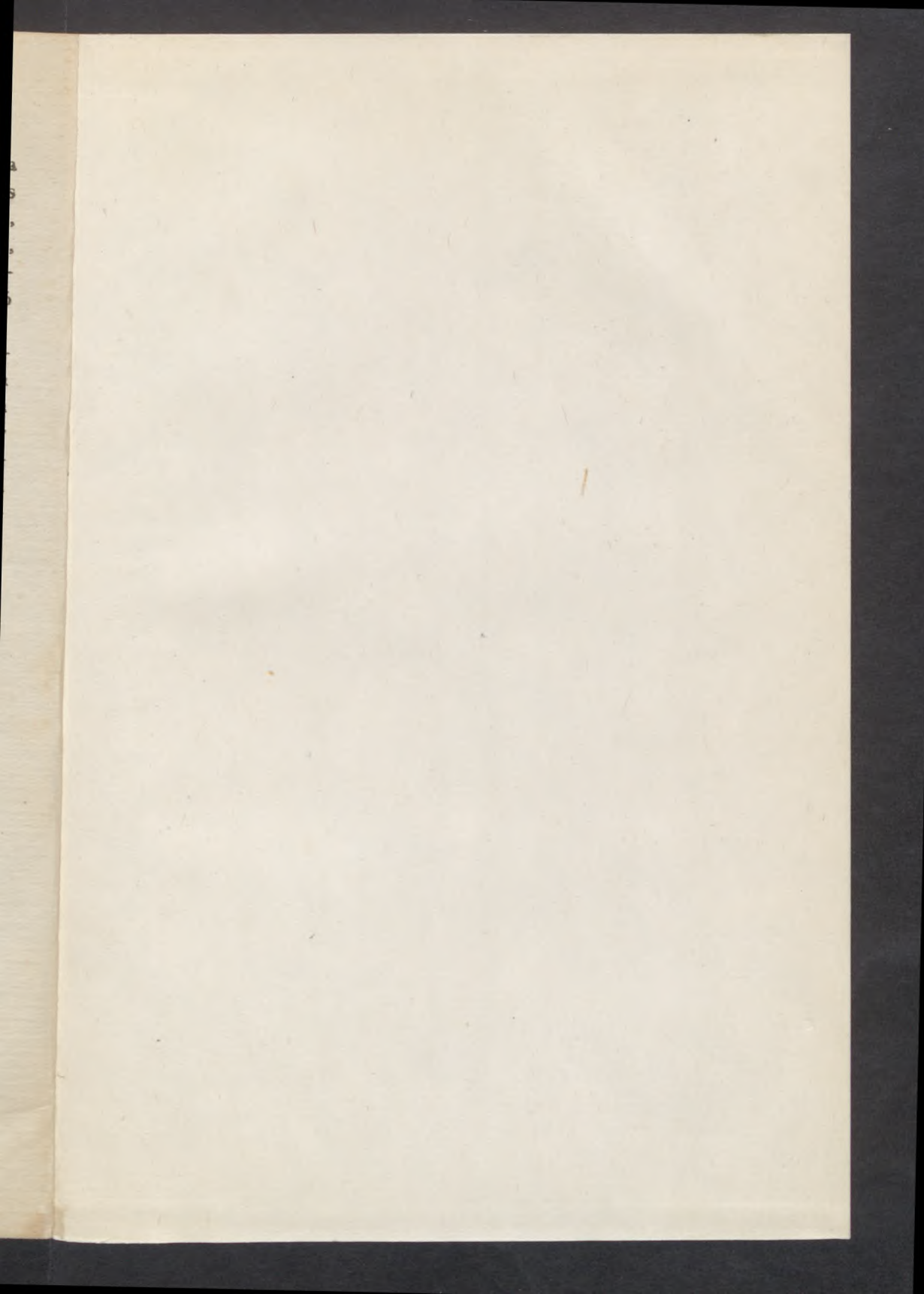
A Tanácskormány alkotmánya biztosítja a vallás szabad gyakorlását és minden nép nemzeti kulturájának és hagyomá-

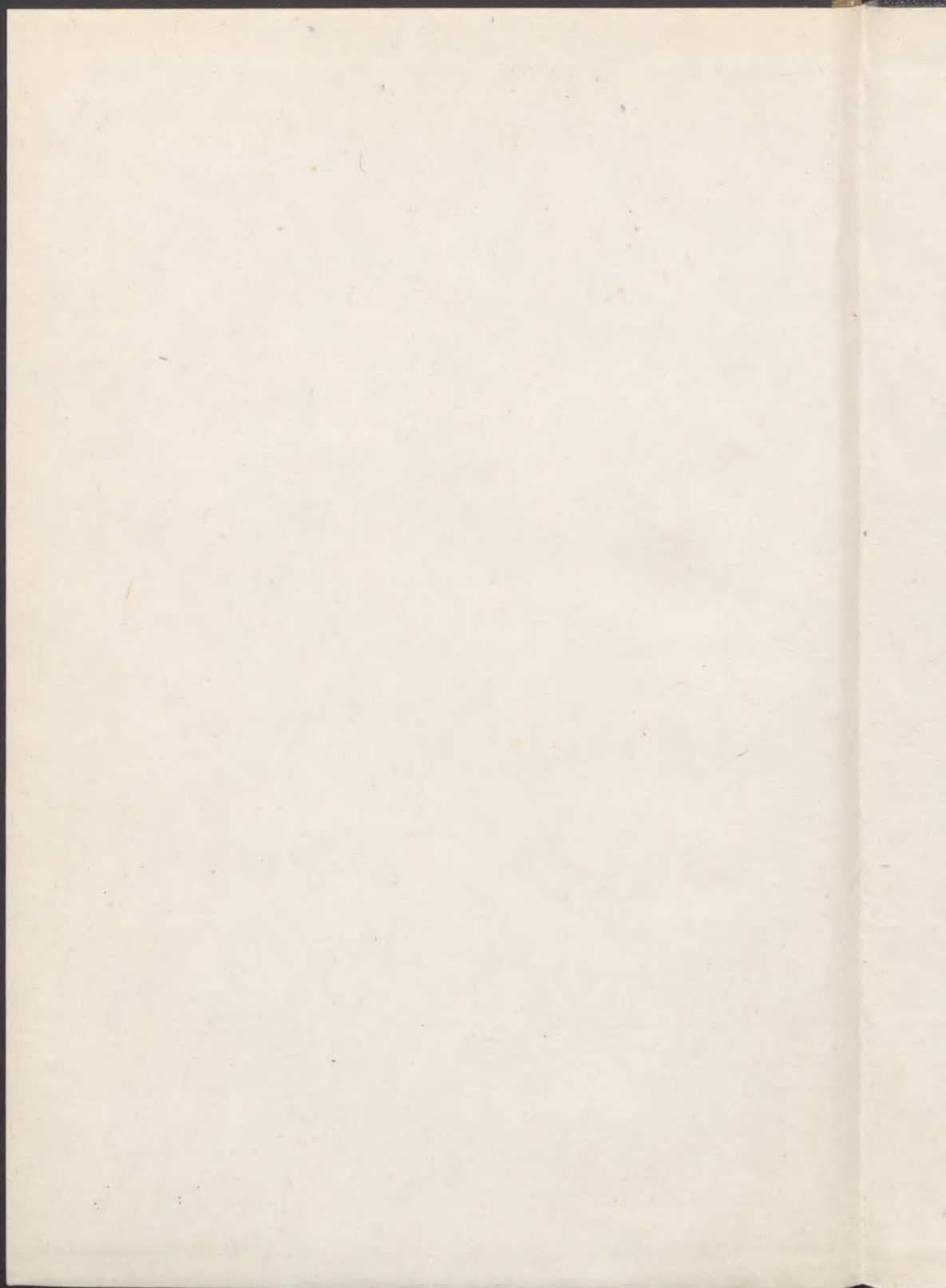
nyainak szabad ápolását. A zsidóságnak is élnie kell ezzel a joggal. A zsidó nemzeti kultúra nem szorul felfedezésre és semmiképen sem maradhat védtelenebb, mint a szerb, román, tót, vend stb. Mózes, Jesajás, Ezekiel könyvei, Juda Halévi, Bialik, vagy a jémeni rézötvös héber versei az egyetemes kultúra értékei maradnak mindig és a zsidó szellem és a zsidó nép élni és alkotni fog örökké.

A párisi békekonferencia és a második és harmadik internacionálé egyaránt elismerte a zsidó nemzetiséget, egészen értelmetlen volna tehát, hogy egy magyar városban lehessen pl. szerb, meg román iskola és ne lehessen ugyanott héber iskola, amikor a héber nyelv ma milliók ajkán él és Palesztinában nemsokára új héber egyetem nyitja meg kapuit. Ha politikai autonómiát nem is, de kulturális autonómiát mindenesetre joggal követelhet a zsidóság mindenütt, és ez nem keresztezi sem a nemzeti kormányok nacionalizmusát, sem a szovjetkormányok internacionalizmusát.

A kulturális autonomia lehet majd a magyar zsidóság belső életének új alapja. Homogén gondolkodású csoportok kerülnének össze, amelyek a maguk lelkivilágának megfelelő intézményeket teremtenének és a teremtés, az alkotás, a belső munka kényszerré válna, mert hiszen ez volna az összetartó kapocs. A hitközségi tanácsstermek, amelyek ma épp úgy konganak az ürességtől, mint a zsinagógák, megtelnének élettől, kulturális és szociális mozgalmakkal. A hitéletből eltűnne a hipokritaság és elfoglalná helyét az őszinteség. A külsőségekkel és nagy költségvetéssel parádézó, de alapjában meddő, hitnélküli hitközséget felváltja a munkás, termékeny, kulturált, vallást és hagyományt is jobban konzerváló zsidó népközség.

1978 MAJ 175

